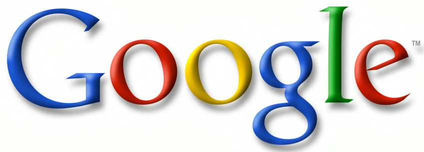
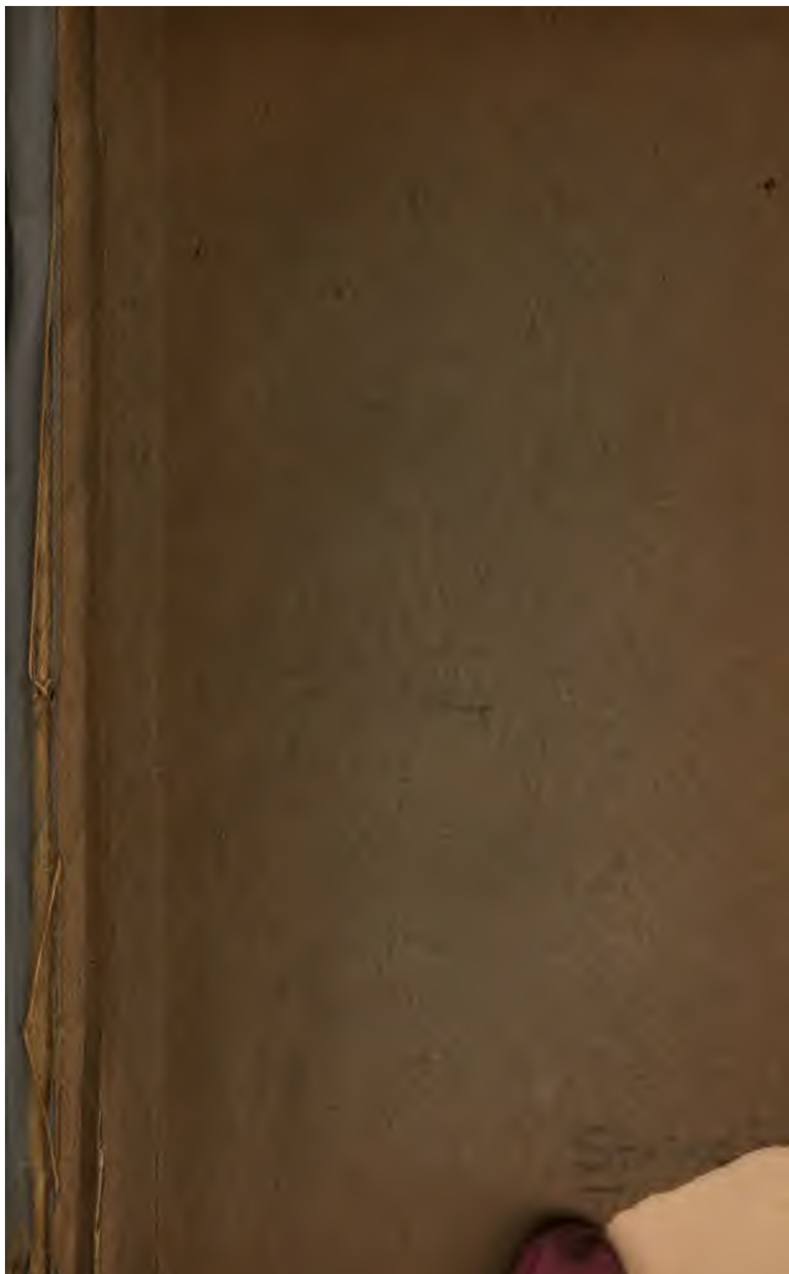

TJENSTEQVINNANS SON

AF

AUGUST STRINDBERG.

TJENSTEQVINNANS SON.

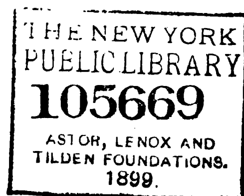
EN SJÄLS UTVECKLINGSHISTORIA

(1849—1867)

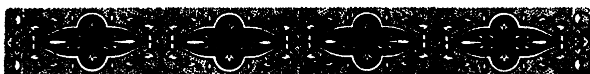
AF

AUGUST STRINDBERG.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1886.

1.

Rädd och hungrig.

yrtiotalet hade gått ut. Tredje ståndet, som genom 1792 års revolution tillkämpat sig en del af menniskans rättigheter, hade nu blifvit påmindt om att det fans ett fjerde och ett femte, som ville fram. Svenska bourgeoisien, som hjelpt Gustaf III att göra den kungliga revolten, hade längesedan recipierat i öfverklassen under förre jakobinen Bernadottes stormästarskap, och hjelpt till att motväga adels- och embetsmannaståndet, hvilka Karl Johan med sina underklassinstinkter hatade och vördade. Efter 48 års konvulsioner togs rörelsen om händer af den upplyste despoten Oskar I, hvilken insett revolutionens omotståndlighet och derför vill passa på tillfället att få äran

af reformernas genomförande. Han binder vid sig borgerskapet genom näringsfrihet och frihandel, med vissa inskränkningar naturligtvis, upptäcker qvinnans magt och beviljar systrar lika arfsrätt med bröder, utan att samtidigt lätta brödernas bördor såsom blifvande familjeförsörjare. I borgarståndet finner hans regering sitt stöd gentemot adeln med Hartmansdorff och emot presterskapet, hvilka utgöra oppositionen.

Ännu hvilar samhället på klasser, temligen naturliga grupper efter yrken och sysselsättningar, hvilka hållas i schack mot hvarandra. Detta system upprätthåller en viss skenbar demokratiskhet, åtminstone i de högre klasserna. Man har ännu icke upptäckt de gemensamma intressen, som sammanhålla de öfre ringarne, och ännu finnes ej den nya slagordningen, fylkad efter öfver- och underklass.

Derför finnas ännu inga särskilda qvarter i staden, der öfverklassen bebor hela huset, afsöndradt genom höga hyror, fina uppgångar och stränga portvakter. Derför är huset vid Klara kyrkogård, oaktadt dess fördelaktiga läge och höga taxering, ännu de första åren af femtitalet en ganska demokratisk familistér. Byggnaden bildar en fyrkant omkring en gård. Längan åt gatan bebos på nedra botten af baronen, en trappa upp af generalen, två trappor upp af justitierådet, som är husvärd, tre trappor

upp af kryddkrämaren, och fyra trappor upp af salig Karl Johans pensionerade köksmästare. I venstra gårdsflygeln bor snickaren, vicevärden, som är en fattiglapp; i den andra flygeln bor läderhandlaren och ett par enkor; i den tredje flygeln bor kopplerskan med sina flickor.

Tre trappor upp i stora byggningen vaknade kryddkrämarens och tjensteqvinnans son till sjelfmedvetande och medvetande om lifvet och dess pligter. Hans första förnimmelser så som han sedan erinrat sig dem, voro fruktan och hunger. Han var mörkrädd, strykrädd, rädd för att göra alla till olags, rädd att falla, stöta sig, gå i vägen. Han var rädd för brödernas näfvar, pigornas luggar, mormors snubbor, mors ris och fars rotting. Han var rädd för generalens kalfaktor som stod ner i farstun med pickelhufva och fascinknif, rädd för vicevärden, när han lekte vid soplåren på gården, rädd för justitierådet, som var värd. Öfver honom magtegande med privilegier, från brödernas ålderspriviIegier upp till faderns högsta domstol, öfver hvilken dock stod vicevärden som luggades och alltid hotade med värden, hvilken mest var osynlig, emedan han bodde på landet och kanske derför var den mest fruktade. Men öfver dem alla, till och med öfver kalfaktorn med pickelhufvan, stod generalen, mest dock när han gick ut i uniform, med trekantig hatt och plumager. Barnet visste ej

hur en kung såg ut, men han visste att generalen gick opp till kungen. Pigorna brukade också tala om sagor om kungen och visade kungens markatta. Modern brukade äfven förestafva aftonbönen till Gud, men något redigt begrepp om Gud kunde han ej få, men han måste nödvändigt stå högre än kungen.

Denna fruktan var troligen ej något egendomligt för barnet, såvida icke de stormar, som öfvergått föräldrarne under det han bars i moderlifvet, haft något särskildt inflytande på honom. Och det hade stormat betydligt. Tre barn voro födda före äktenskapet, och Johan föddes först i början af vigseltiden. Han var troligen icke något önskebarn, allra minst som konkurs föregått hans födelse, så att han kom till verlden i ett sköfladt, förr välmående bo, der nu endast fans säng, bord och ett par stolar. Farbrodern var död i samma tid och han hade slutat som faderns fiende, derför att fadern ej ville bryta sin fria förbindelse. Fadern älskade denna qvinna och han bröt icke bandet, utan knöt det för lifvet.

Fadern var en sluten natur och kanske derför en kraftig vilja. Han var aristokrat af börd och af uppfostran. Det fans en gammal slägttafla, som visade adlig ätt från 1600-talet. Sedan hade fäderna varit prester, hela fädernet från Jemtland, med Nordmanna- och kanske Finnblod. På vägen var det uppblandadt. Faderns

mor var af tysk börd från snickarfamilj. Faderns far var kryddkrämare i Stockholm, chef för borgerskapets infanteri och hög frimurare samt Karl Johans-dyrkare. (Om det var fransmannen, marskalken eller Napoleons vän som dyrkades, är ännu icke utredt.) Johans mor var fattig skräddardotter, af en styffar utsatt i lifvet såsom piga, sedan som värdshusflicka, i hvilken ställning hon upptäcktes af Johans far. Hon var demokrat af instinkt, men såg upp till sin man, derför att han var af »god familj», och hon älskade honom, om såsom räddare, make eller familjeförsörjare, det vet man icke, och sådant är svårt att konstruera ut.

Fadern kallade drängen och dalkullan du, samt titulerades af pigorna patron. Han hade icke öfvergått till de missnöjda oaktadt sina nederlag, utan förskansade sig genom religiös resignation: det var så Guds vilja; och genom att isolera sig i sitt hem. Dessutom behöll han alltid ett hopp att kunna höja sig.

Men han var aristokrat i botten, ända in i sina vanor. Hans ansigte hade tagit en förnoblad typ; orakadt, finhyldt, med håret som Louis-Philippe. Dertill bar han glasögon, klädde sig alltid fint och älskade rent linne. Drängen, som borstade hans stöflar, var ålagd att bära vantar under proceduren, ty hans händer ansågos vara för smutsiga att få stickas in i patrons stöflar.

Modern fortfor att vara demokrat i sitt innersta. Hon var alltid enkelt men rent klädd. Barnen skulle alltid vara hela och rena, men icke mer. Hon var förtrolig med tjenarne och straffade genast ett barn, som varit ohöfligt mot någon af dem, genast, utan dom och ransakning, på blotta angifvelsen. Hon var alltid barmhertig mot fattiga och hur svårt det än var i huset fick aldrig en tiggare gå utan en bit mat. Alla gamla ammor, fyra stycken, kommo ofta på visit och mottogos då som gamla vänner.

Stormen hade farit fram väldeliga öfver familjen, och skrämda som hönsfoglar hade slägtens spridda medlemmar krupit till samman, vänner och fiender om hvarandra, ty de kände att de behöfde hvarandra, att de kunde skydda hvarandra.

Faster hyrde två rum af våningen. Hon var enka efter en berömd engelsk uppfinnare och fabriksegare, som slutat med ruin. Hon hade pension, på hvilken hon lefde med två döttrar med fin uppfostran. Hon var aristokrat. Hade haft ett lysande hem, hade umgåtts med notabiliteter. Hon hade älskat sin bror, icke gillat hans äktenskap, men tagit hans barn till sig under det stormen gick öfver.

Hon var klädd i spetsmössa, och kysstes på hand. Lärde brorsbarnen att sitta rätt på stolen, helsa vackert och uttrycka sig vårdadt.

Hennes rum buro spår af förgången lyx och talrika och förmögna vänner. En stoppad jakarandamöbel med virkade öfverdrag i engelska mönster. Den aflidne mannens byst, klädd i vetenskapsakademiens frack och med vasaorden. På väggen ett stort oljeporträtt af fadern i borgerskapets majorsuniform. Detta trodde alltid barnen att det var en kung, ty han hade så mycket ordnar, hvilka senare befunnos vara Frimurarordens insignier.

Faster drack thé och läste engelska böcker.

Ett annat rum beboddes af morbror, diversehandlare vid Hötorget, jemte en kusin, son af den aflidne farbrodern, elev vid Teknologiska institutet.

I barnkammaren höll sig mormor. En skarp gumma, som lappade byxor, lappade blusar, läste abcd, vaggade och luggades. Hon var religiös och kom klockan åtta om morgnarne, sedan hon först varit i morgonbön i Klara kyrka. Om vintern hade hon sin lykta med sig, ty gaslyktor funnos ej och de argandska voro släckta.

Hon höll sig på sin plats, älskade troligen ej svärson och dennes syster. De voro för fina för henne. Fadern behandlade henne med aktning, men ej med kärlek.

I tre rum bodde fadern med sju barn och hustru samt två tjenare. Möblemanget bestod

mest af vaggor och sängar. Barn låg på strykbräden och stolar. Barn i vaggor och i sängar. Fadern hade intet rum för sig, men han var alltid hemma. Mottog aldrig en bjudning af sina många affärsvänner, derför att han ej kunde bjuda igen. Gick aldrig på källare och aldrig på teatern. Han hade ett sår, som han ville dölja och läka. Hans nöje var ett piano. Ena systerdottern kom in hvarannan qväll och då spelades à-quatre-mains Haydns symfonier. Aldrig annat. Men längre fram Mozarts också. Aldrig något modernt. Han hade ett annat nöje också senare, när vilkoren tilläto. Han odlade blommor i fönstren. Men endast pelargonier. Hvarför pelargonier? Johan tyckte sig sedan, när han blef äldre och modern död, alltid se sin mor jemte en pelargonie eller båda tillsammans. Modern var blek, hon genomgick tolf barnsängar, och blef lungsigtig. Hennes ansigte liknade väl pelargoniens genomskinligt hvita blad med dess blodstrimmor, som mörknade in i botten, der det bildades en nästan svart pupill, svart som moderns.

Fadern syntes endast vid måltiderna. Trist, trött, sträng, allvarlig, men icke hård. Han föreföll strängare, emedan han vid hemkomsten alltid skulle på fri hand afgöra en mängd ordningsmål, som han ej kunde döma i. Och derjemte begagnades hans namn alltid att skrämma barnen med. »Pappa skulle få veta

det» var lika med stryk. Det var just ingen tacksam rol han fått. Mot modern var han alltid blid. Han kysste henne alltid efter måltiden och tackade henne för mat. Derigenom vandes barnen orättvist att betrakta henne som alla goda gåfvors gifvare och fadern såsom allt ondts.

Man fruktade fadern. När ropet: pappa kommer! hördes, sprungo alla barnen och gömde sig, eller ut i barnkammaren för att kamma och tvätta sig. Vid bordet rådde dödstystnad, och fadern talade endast föga.

Modern hade ett nervöst temperament. Flammade upp, men blef snart lugn. Hon var jemförelsevis nöjd med sitt lif, ty hon hade stigit på den sociala skalan och förbättrat sin, sin mors och sin brors ställning. Hon drack kaffe på sängen om morgnarne; hade till hjelp ammor, två tjenare och mormor. Troligen öfveransträngde hon sig ej.

Men för barnen var hon alltid försynen. Hon klippte nagelrötter, band om skadade fingrar, tröstade, lugnade och hugsvalade alltid, när fadern straffat, oaktadt hon var allmän åklagare. Barnet tyckte att hon var tarflig, när hon »sqvallrade» för pappa, och någon aktning vann hon just ej. Hon kunde vara orättvis, häftig, straffa i otid, på lös angifvelse af en tjenare, men barnet fick maten af hennes hand, trösten af henne, och derför blef hon kär,

medan fadern alltid förblef en främmande, snarare en fiende än en vän.

Detta är faderns otacksamma ställning i familjen. Allas försörjare, allas fiende. Kom han hem trött, hungrig, dyster och fann golfvet nyskuradt, maten illa lagad, och vågade en anmärkning, fick han ett litet kort svar. Han var som på nåd i sitt eget hus, och barnen gömde sig för honom.

Fadern var mindre nöjd med sitt lif, ty han hade stigit ner, försämrat sin ställning, försakat. Och när han såg dem han skänkt lif och mat vara missnöjda, blef han ej glad.

Men familjen sjelf är icke någon fullkomlig institution. Uppfostran hann ingen med, och den tog skolan hand om, der pigorna slutat. Familjen var egentligen ett matinstitut och en tvättnings- och strykningsanstalt, men en o-ekonomisk sådan. Aldrig annat än matlagning, torgköp, kryddbospring, mjölkmagasinsärende. Tvättning, strykning, stärkning och skurning. Så många krafter i gång för så få personer. Källarmästaren, som gaf mat åt ett par hundra, använde knappast mera.

Uppfostran blef snäsor och luggar, »Gud som hafver» och vara lydig. Lifvet tog emot barnet med pligter, bara pligter, inga rättigheter. Allas önskningar skulle fram och barnets undertryckas. Det kunde icke ta i en sak utan att göra något orätt, icke gå någonstans utan att

vara i vägen, icke säga ett ord utan att störa. Det vågade till sist icke röra sig. Dess högsta pligt och dess högsta dygd var: att sitta stilla på en stol och vara tyst.

— Du har ingen vilja! — Så lydde det alltid. Och dermed lades grunden till en viljelös karakter.

— Hvad skall menskorna säga, — hette det senare. Och dermed var hans sjelf söndergnagdt, så att han aldrig kunde vara sig sjelf, alltid var beroende af andras svajande opinion, och aldrig trodde sig sjelf om något, utom i de få ögonblick han kände sin energiska själ arbeta oberoende af hans vilja.

Gossen var ytterst känslig. Gret så ofta, att han erhöll ett särskildt öknamn derför. Ömtålig för en liten anmärkning, i ständig oro att begå ett fel. Men vaksam på orättvisor, och genom att ställa höga fordringar på sig sjelf noga vaktande öfver brödernas fel. Om dessa blefvo ostraffade kände han sig djupt kränkt; om de belönades i otid led hans rättskänsla. Derför ansågs han afundsjuk. Han gick då till modern att beklaga sig. Fick någon gång rättvisa, men eljes en förmaning att icke vara så noga. Men man var ju så noga mot honom, och han ålades vara så noga mot sig sjelf. Han drog sig tillbaka och blef bitter. Sedan blef han blyg och tillbakadragen. Gömde sig bakerst, när något godt utdelades, och njöt af att vara

förbisedd. Han började anlägga kritik och fick smak för sjelfplågeri. Han var melankolisk och yster, omvexlande. Hans äldsta bror var hysterisk. Kunde, när han förargades under lek, falla ner i qväfningar med konvulsiviska skratt. Denne broder var moderns och den andra brodern var faderns favorit. Favoriter finnas i alla familjer. Det är så en gång att det ena barnet vinner mera sympati än det andra; hvarför kan aldrig utrönas. Johan var ingens favorit. Det kände han och det grämde honom. Men mormodern såg det, och hon tog honom an. Han läste abcd för henne och hjelpte henne vagga. Men han var icke nöjd med denna kärlek. Han ville vinna modern. Och han blef inställsam, bar sig klumpigt åt, men genomskådades och kastades tillbaka.

Det fördes sträng manstukt i huset. Lögn förföljdes skonslöst och olydnad också.

Små barn ljuga ofta af bristande minne.

— Har du gjort det? — frågas dem. Det var nu gjordt för två timmar sen och barnet mins ej så långt. Som handlingen ansågs likgiltig af barnen lade de icke märke till den. Derför kunna små barn ljuga utan att veta det, och det måste man akta på.

De kunna äfven snart ljuga i nödvärn. De veta att nej friar och ja fäller till stryk.

De kunna äfven ljuga för att vinna en fördel. Det är bland det vaknande förståndets

första upptäckter, att ett väl anbragt ja eller nej kan förskaffa en fördel.

Det fulaste är när de skylla på andra. De veta att felet skall straffas, sak samma på hvem. Gäller att anskaffa syndabocken. Detta är uppfostrarens fel. Detta straff är ren hämd. Felet skall ej straffas, ty det är att begå ett fel till. Upphofsmannen skall korrigeras eller för sin egen skuld läras att ej begå felet.

Denna visshet att felet skall straffas framkallar fruktan hos barnet att bli ansedd som den felande, och Johan sväfvade i ständig fruktan att något fel skulle upptäckas.

En middag synar fadern vinbuteljen, som faster begagnade.

— Hvem har druckit ur vinet? — frågar han och ser sig rundt kring bordet.

Ingen svarar. Men Johan rodnar.

— Jaså, det är du, — säger fadern.

Johan, som aldrig observerat vinbuteljens gömställe, faller i gråt och snyftar:

— Det är inte jag, som druckit ur vinet.

— Jaså, du nekar också!

Också!

— Du ska få sen, när vi stigit opp från bordet.

Tanken på hvad som skulle fås sedan man stigit opp från bordet jemte faderns fortsatta betraktelser öfver Johans inbundna väsen framkallar fortfarande hans tårar.

Man stiger opp från bordet.

— Kom in du, — säger fadern och går in i sängkammaren.

Modern följer.

— Bed pappa om förlåtelse, — säger hon.

— Jag har inte gjort det, — skriker han nu.

— Bed pappa om förlåtelse, — säger modern, och luggar honom.

Fadern har tagit fram riset bakifrån spegeln.

— Söta pappa förlåt mig! — vrålar den oskyldige.

Men nu är det för sent. Bekännelsen är afgifven. Modern biträder vid exekutionen.

Barnet tjuter, af harm, af ilska, af smärta, men mest af vanära, af förödmjukelse.

— Bed pappa nu om förlåtelse, — säger modern.

Barnet ser på henne, och föraktar henne. Han känner sig ensam, öfvergifven af den, till hvilken han alltid flydde för att få mildhet och tröst, men så sällan rättvisa.

— Söta pappa förlåt, — säger han med hårdbitna, ljugande läppar.

Och så smyger han ut i köket till Lovisa, barnpigan, som brukade kamma och tvätta honom, och i hennes förkläde gråter han ut.

— Hvad har Johan gjort? — frågar hon deltagande.

— Ingenting! — svarar han. — Jag har inte gjort det.

Mamma kommer ut.

— Hvad säger Johan? — frågar hon Lovisa.

— Han säger att han inte gjort det.

— Nekar han ändå!

Och nu införes Johan igen att torteras till bekännelse af det han aldrig begått.

Och nu bekänner han det han aldrig begått.

Herrliga, sedliga institution, heliga familj, oantastliga, gudomliga instiftelse, som skall uppfostra medborgare till sanning och dygd! Du dygdernas påstådda hem, der oskyldiga barn torteras till sin första lögn, der viljekraften smulas sönder af despoti, der sjelfkänslan dödas af trångbodda egoismer. Familj, du är alla sociala lasters hem, alla beqväma qvinnors försörjningsanstalt, familjeförsörjarens ankarsmedja, och barnens helvete!

Efter den dagen lefde Johan i evig oro. Icke modern, icke Lovisa, ännu mindre bröderna och minst fadern vågade han hylla sig till. Fiender öfverallt. Gud kände han icke än, annat än genom »Gud som hafver». Han var ateist som barnet är, men i mörkret anade han såsom vilden och djuret onda andar.

Hvem drack ur vinet? frågade han sig. Hvem var den skyldige, som han led för? Nya intryck, nya sorger kommo honom snart att glömma frågan, men den upprörande handlingen stod qvar i hans minne.

Han hade förlorat föräldrarnes förtroende, syskonens aktning, fasters gunst; mormor var tyst. Kanske hon slöt af andra grunder till hans oskuld, ty hon bannade honom icke, men hon teg. Hon hade ingenting att säga.

Han var som en straffad person. Straffad för lögn, som var så afskydd i huset, och för stöld, hvars namn aldrig behöfde nämnas ens. Förlorat medborgerligt förtroende, misstänkt, och af syskonen hånad för att han blifvit ertappad. Allt detta med dess följder, som för honom hade full verklighet, var ändock grundadt på något som ej existerat: hans fel.

Det var icke direkt fattigdom i huset, men det var öfverbefolkning. Barndop, begrafning, barndop, begrafning. Ibland två dop utan begrafning emellan.

Maten rationerades ut och var icke just kraftig: kött syntes endast om söndagarne. Men han växte dock dugtigt och var före sin ålder.

Han släpptes nu ner att leka på gården. Det var en stenlagd brunn som vanligt, dit solen aldrig nådde ner. Skuggorna stannade öfver första våningen, längre nådde de ej. En stor soplår, liknande en gammal dragkista med klaff, tjärad men sprucken, stod utmed en

vägg, på fyra fötter. Här slogos diskämbar och sopor, och ur remnorna rann en svart sås utåt gården. Stora råttor höllo till under låren och tittade då och då fram för att fly ner i källaren. Vedbodar och afträden begränsade ena gårdssidan. Der var dålig luft, fukt och intet ljus. Hans första försök att gräfva upp sanden mellan de stora fältstenarne afklipptes af den ondsinte vicevärden. Denne hade en gosse. Johan lekte med honom, men kände sig aldrig säker med honom. Gossen var underlägsen i fysisk styrka och förstånd, men han visste alltid vid tvistiga frågor appellera till sin pappa vicevärden. Det var hans öfverlägsenhet att ha en myndighet vid sin sida.

Baronen på nedra botten hade en trappa med ledstänger af jern. Den var rolig att leka på, men alla försök att klänga på jernstängerna hindrades af en utrusande betjent.

Stränga order mot att gå ut på gatan voro utfärdade. Men tittade han ut genom portgången och såg uppåt kyrkogårdsporten, hörde han barn leka deruppe. Han längtade icke vara med, ty han var rädd för barnen. Ner åt gränden såg han Klara sjö och klappbryggorna. Der såg nytt och hemlighetsfullt ut, men han var rädd för sjön. Han hade om de tysta vinterqvällarne hört nödrop af drunknande, som gått ner sig vid Kungsholmslandet. Detta inträffade rätt ofta. Man satt kring lampan i

barnkammaren. — Tyst! sade någon af pigorna. Alla lyssnade. Långa, ihållande rop hördes. — Det är någon som drunknar, — sade en. Man lyssnade, tills det blef tyst. Och så följde en rad historier om drunknade.

Barnkammaren låg åt gården och från dess fönster såg man ett plåttak och några vindskontor. Derinne stodo gamla aflagda möbler och annat husgeråd. Dessa möbler utan menskor verkade hemskt. Pigorna sade att det spökade. — Hvad var det? Spökade. Ja det kunde de inte säga, men det var närmast döda menskor som gingo igen. Så uppfostrades han af pigorna, och så uppfostras vi alla af underklassen. Det är dennes ofrivilliga hämd, att den ger våra barn vår aflagda vidskepelse. Det kanske är detta som hindrar utvecklingen i så hög grad, om ock det utjemnar klass-skilnaden något. Hvarför lemnar modern detta det vigtigaste bestyret ifrån sig, hon som får brödet af fadern för att hon skall uppfostra sina barn? Johans mor läste endast stundom aftonbönerna med honom, men oftast var det barnpigan. Denna hade sålunda lärt honom en gammal katolsk bön som lydde: »Det gick en engel kring vårt hus, han hade två förgylda ljus etc.»

Om det är menskans dröm att komma ifrån arbete, så synes qvinnan genom äktenskapet ha realiserat den drömmen. Derför står familjen såsom social institution mycket nära hjorden:

hanen, honan och ungarne, och icke ett steg öfver horden, då slafvarne (= tjenarne) tillkommit. Derför uppfostras man för familjen (= matinrättningen) och icke för samhället, om man ens uppfostras alls.

De andra rummen lågo åt Klara kyrkogård. Öfver lindarne höjde sig kyrkans skepp som ett berg och på berget satt jätten med kopparhatten, som förde ett aldrig hvilande buller för att ange tidens lopp. Den slog qvarter i diskant och timmar i bas. Den ringde morgonbön klockan fyra i en liten pingla, den ringde morgonbön klockan åtta, den ringde afton klockan sju. Den klämtade tio på förmiddagen och fyra eftermiddagen. Den tutade alla timmar från tio till fyra om natten. Den ringde midt i veckan vid begrafningar och det var ofta den ringde nu under koleratiden. Och om söndagarne, o, då ringde den så, att hela familjen såg gråtfärdig ut och ingen hörde hvad den andra sade. Tutningarne om natten, när han låg vaken, var mycket hemskt. Men värst var eldklämtningen. Första gången han hörde denna djupa, dofva klang om natten föll han i fross-skakning och grät. Huset vaknade alltid. — Elden är lös! hördes någon hviska. — Hvar är det? — Man räknade slagen och så somnade

man igen, men han somnade icke, Han gret. Då kunde mor komma upp, stoppa om honom och säga: Var icke rädd, Gud bevarar nog de olyckliga! — Det der hade han icke tänkt om Gud förr. — Om morgonen läste pigorna i bladet, att det brunnit på Söder och två menskor brunnit inne. — Det var så Guds vilja, sade mor.

Hela hans första vaknande till lif ingick med klockklang, klämtning och tutning. Alla hans första tankar och förnimmelser voro ackompagnerade af begrafningsringningar, och hans första lefnadsår utminuterades med qvartslag. Det gjorde honom åtminstone icke glad, om det också icke gaf någon afgjord färg åt hans kommande nervlif. Men hvem vet! De första åren äro lika vigtiga som de nio månaderna före.

Vid fem år kom han i småbarnsskolan. Han kunde sina lexor och läste rent innantill. Kamraternas samlif tog bort enformigheten i hemmet, och umgänget med samåriga från andra samhällsklasser vidgade hans tankar, tog bort den monotona kritiken på syskon och föräldrar och gaf uppfostran. Långt efter, när han tänkte på denna tid, stodo endast två minnen qvar af betydelse. Det ena, som sedan väckte hans förvåning: att en sjuårs gosse uppgafs stå i

könsförhållande till en jemnårig flicka. Hans könslif hade ännu icke vaknat, så att han ej visste hvarom fråga egentligen var; ordet som betecknade handlingen erinrade han. Fenomenet lär emellertid ej vara enastående efter hvad läkare relaterat i böckerna, och hans egna senare iakttagelser på bondens barn visade att uppgiften åtminstone var trolig.

Det andra var detta: en gosse hade på griffeltaflan ritat en gubbe och derunder skrifvit Gud, hvarför han straffades. Denna gosse, som redan kunde böner och läst katekes, hade sålunda icke förvärfvat några högre begrepp om det högsta väsendet än det, som uttrycktes genom den figur, föreställande Gud Fader, som var tryckt före Tio Guds bud i katekesen. Det rätta gudsbegreppet synes sålunda icke vara medfödt, och när det sålunda skall förvärfvas genom uppfostran borde icke regeringens lärobok ingifva så låga föreställningar som den om en gammal man, hvilken behöfde hvila sig efter sex dagars arbete.

Barndomsminnena utvisa alla huru som dels sinnena först vakna och absorbera de lifligaste intrycken, känslorna röras vid minsta flägt, huru senare iakttagelserna hufvudsakligen rigta sig på bjerta företeelser, sist på moraliska för-

hållanden, känsla af rätt och orätt, våld och barmhertighet.

Minnena ligga oordnade, vanskapligt tecknade såsom bilderna i taumatropen, men snurrar man på hjulet, så smälta de ihop och bilda en tafla, betydelselös eller betydelsefull, det beror på.

Han ser en dag stora granna bilder af kejsare och kungar i blåa och röda uniformer, som pigorna satt upp i barnkammaren. Han ser en annan som föreställer en byggning, som springer i luften och är full med turkar. Han hör någon läsa högt ur ett blad om huru man sköt med brinnande kulor på städer och byar borta i ett fjerran land och mins till och med detaljer, såsom att modern gråter när det läses om fattiga fiskare, som med barn måste ut ur sina brinnande kojor. Detta skall föreställa: kejsar Nikolaus och Napoleon den tredje, Sevastopols stormning och bombardemanget af Finska kusten.

Far är hemma en hel dag. Man ställer alla husets dricksglas på fönsterbrädena. Fyller glasen med skrifsand och sätter stearinljus uti. På qvällen tändas alla ljusen. Det är så varmt i rummen och så ljust. Och ljus i Klara skolhus och i kyrkan och i prestgården och det kommer musik ur kyrkan.

Hvad var det? Det var illuminationen vid kung Oskars tillfrisknande.

Stort buller i köket. Det har ringt på frukostklockan och mor har blifvit utkallad.

Der står en man i uniform med en bok i handen och skrifver. Köksan gråter, modern ber och talar högt, men mannen i kasken talar ändå högre.

Det är polisen.

Polisen, ljuder det i hela våningen. Polisen. Och det talas om polisen hela dan. Fadern är kallad i polisen. Skall han i arrest? Nej, han skall betala 3 riksdaler och 16 skilling banko, för att köksan på dagen slagit ut ett diskämbar i rännsten.

Han ser en eftermiddag huru man tänder lyktorna nere på gatan. En af kusinerna fäster uppmärksamheten på att der icke fins olja och veke; det är bara en metallpinne. Det är första gaslyktorna som tändas.

Han ligger till sängs i många nätter utan att stiga upp om dagarna. Han är trött och sömnig. Det kommer en sträf herre till sängen och säger att han icke får ha händerna ofvanpå täcket. Han får ta in elaka saker ur en sked; äter intet. Man hviskar i rummet och mor gråter. Så sitter han uppe igen vid fönstret i sängkammaren. Det ringer hela dagen. Gröna bårar bäras öfver kyrkogården. Ibland står en mörk klunga med menskor kring en svart låda. Dödgräfvarne komma och gå med sina spadar. Han får bära en kopparplåt med

ett blått sidenband på bröstet, och tugga på en rot hela dan. Detta är koleran 54.

En dag går han mycket långt bort med en af jungfrurna. Han går så långt, att han längtar hem och gråter efter mamma. Jungfrun går in med honom i ett hus. De sitta i ett mörkt kök bredvid en grön vattentunna. Han tror aldrig han skall komma hem mer. Men de gå längre bort. Förbi skepp och pråmar, förbi ett otrefligt tegelhus med långa höga murar, der fångar sitta. Han ser en ny kyrka, en lång allé med trän, en dammig landsväg med maskrosor i kanten. Nu bär flickan honom. Slutligen komma de till ett stort stenhus, vid hvilket står ett gult trähus med kors på, och en stor gård ligger der med gröna trän. De se hvitklädda menskor, bleka, halta, sörjande. De komma upp i en stor sal med brunmålade sängar. Bara sängar med gummor i. Väggarne äro kalkhvita, gummorna äro hvita, sängkläderna äro hvita. Och det luktar så illa. De gå fram förbi en mängd sängar och stanna midt i rummet vid en säng på höger hand. Der ligger en yngre qvinna med svart krusadt hår, hvit natttröja. Hon halfligger på rygg. Hennes ansigte är utmärgladt, hon har en hvit duk öfver hufvud och öron. Hennes magra händer äro till hälften lindade med hvita trasor, och armarne skaka oupphörligt inåt, i båge, så att finger-

knogarne gnidas mot hvarann. När hon får se barnet skakas armar och knän våldsamt och hon brister i gråt. Hon kysser gossens hufvud. Gossen känner sig illa till mods. Han är blyg och gråtfärdig. — Känner han icke igen Kristin? säger hon. — Han måtte icke göra det. Och då torkar hon ögonen igen. — Hon beskrifver nu sina lidanden för jungfrun, som tar fram små matvaror ur en pirat.

De hvita gummorna öppna nu halfhöga samtal och Kristin ber jungfrun icke visa hvad hon har i piraten, ty de äro så afundsjuka, de andra. Och derför smyger jungfrun in en gul riksdaler i psalmboken på nattbordet. Tiden är gossen så lång. Hans hjerta säger honom ingenting; icke att han druckit denna qvinnas blod, som tillhörde en annan, icke att han sofvit sin bästa sömn vid denna sjunkna barm, icke att dessa skakande armar vaggat honom, burit honom, dansat honom, hjertat säger honom ingenting, ty hjertat är bara en muskel som pumpar blod, sak samma ur hvilken brunn. Men när han går och mottagit hennes sista, brinnande kyssar, när han ändtligen efter att ha bockat sig för gummorna och sköterskan kommer ut ur sjukluften och andas under träden på gården, så känner han liksom en skuld, en illa placerad skuld, som icke kan betalas med annat än evig tacksamhet och litet mat i en pirat och en riksdaler i psalm-

boken, och han skäms öfver att han är glad att vara ifrån lidandets brunmålade sängar.

Detta var hans amma, som sedan låg i femton år i kramp och utmärgling i samma säng tills hon dog, och han fick sitt porträtt i gymnasistmössa återsändt af direktionen för Sabbatsbergs sjukhus, der det hängt i långa år sedan den vuxne ynglingen slutligen endast en gång om året offrat en stund af obeskriflig glädje åt henne, en stund af lätta samvetsqval för honom sjelf. Om han ock fått brand i blodet af henne, fått kramp i nerverna, så kände han ändock en skuld, en representativ skuld, ty personligen var han ej skyldig henne något, då hon ej skänkt honom något annat än det hon var tvungen sälja. Detta att hon var tvungen sälja sitt blod, det var samhällets brott. Som samhällsmedlem kände han sig äfven i någon mån skyldig.

På kyrkgårn är han ibland. Der är allt främmande. Stenkällare med lock, som ha bokstäfver och figurer, gräs som man ej får trampa på, trän med löf som ej får röras. Morbror tar en dag ett löf, men så kommer polisen. Den stora byggningen, hvars fot han öfver allt törnar emot, förstår han ej. Der går folk ut och folk in; der höres sång och musik inifrån; och den ringer och slår och klämtar. Den är hemlighetsfull. Och på östra gafveln sitter ett fönster med ett förgyldt öga på. —

Det är Guds öga! — Det förstår han inte, men det är i alla fall ett mycket stort öga, som bör se långt.

Under fönstret är en källarglugg med galler. Morbror visar gossarne att dernere stå blanka likkistor. — Der bor Clara Nunna. — Hvem var det? — Det vet han inte, men det var väl ett spöke.

Han står inne i ett förfärligt stort rum och vet icke hvar han är hemma. Det är mycket vackert; allting i hvitt och guld. En musik såsom af hundra fortepianon sjunger ofvanför hans hufvud, men han ser icke instrumenten eller spelmannen. Bänkar stå i en lång allé och längst fram är en tafla, ur bibliskan troligen. Två hvita menskor ligga på knä och ha vingar, och der stå stora ljusstakar. Det är troligen engeln med de två förgylda ljusen, som gå omkring vårt hus. Och der står en herre i röd rock och är tyst med ryggen vänd ut åt. I bänkarne luta sig menskorna ner som om de sofvo. — Tag af er mössorna, säger morbror och lägger hatten för ansigtet. — Gossarne titta sig om och nu se de strax invid sig en brunmålad, ovanlig pall, på hvilken ligga två män i gråa kåpor och kapuchonger öfver hufvudet; de ha jernkedjor om händer och fötter, och gardister stå bredvid dem.

— Det är tjufvar, — hviskar morbror.

Gossen tycker det är hemskt härinne, oförklarligt, ovanligt, strängt, och kallt också. Det tycker visst bröderna också, ty de be morbror att få gå och han går genast.

Obegripligt! Det är hans intryck af den kult, som skall måla kristendomens enkla sanningar!

Grymt! Grymmare än Kristi milda lära.

Det der med tjufvarne var värst. Jernkedjor och sådana rockar!

En dag när solen skiner varm blir det oro i huset. Möbler flyttas, lådor tömmas, kläder ligga kastade här och der. En morgon straxefter kommer en långkärra och en droska och hemtar; och så reser man; somliga på roddbåtar från Röda Bodarne, andra i droskan. Vid hamnen osar olja, talg och stenkolsrök; de nymålade ångbåtarne skina i lysande färger och flaggor svaja; långkärror skramla förbi de stora lindarne, gula ridhuset ligger der qvar dammigt och ruskigt bredvid vedskjulet. Han skulle fara på sjön. Men först helsa de på fadern inne på kontoret. Han förvånas att i honom träffa en glad, rask man, som skämtar med brunstekta ångbåtskaptener och som har ett vackert, välvilligt leende. Ja, han är till och med ungdomlig och har en pilbåge, som kaptenerna

bruka skjuta med på ridhusets fönster. Det är trångt på kontoret, men de få komma innanför det gröna skranket och dricka ett glas porter bakom en gardin. Bokhållarne äro artiga, men påpassliga när fadern tilltalar dem. Han hade aldrig sett fadern i hans verksamhet förr; bara sett honom hemma som den trötte och hungrige familjeförsörjaren och domaren, som föredragit bo tillsammans med nio personer i tre rum i stället för att bo ensam i två. Han hade bara sett den sysslolöse, ätande och tidningsläsande fadern på hans nattliga visiter i hemmet, han hade icke sett mannen i hans verkningskrets. Han beundrade honom, men kände att han äfven fruktade honom mindre nu och han trodde att han skulle kunna tycka om honom en gång.

Han var rädd för sjön, men innan han vet ordet af sitter han i ett ovalt rum med hvitt och förgyllning och med röda sammetssoffor. Så fint rum hade han aldrig förr sett. Men allt bullrar och skakar. Han tittar ut genom ett litet fönster och nu ser han gröna stränder, blågröna vågor, höskutor och ångbåtar tåga förbi. Det var som en panorama eller som de sagt att teatern var. På stränderna marschera fram små röda hus och hvita, utanför hvilka stå gröna trän med snö på; stora gröna dukar surra förbi med röda kor på, alldeles som i julklappsaskarne; solen svänger rundt och nu går man

in under trän med gula fransar och bruna maskor, bryggor med vimplande segelbåtar, stugor med höns utanför och en skällande hund; solen skiner på fönsterrader, som ligga på marken, och gubbar och gummor gå med vattenkannor och krattor; så blir det idel gröna trän igen, som luta sig ner öfver vattnet, gula badhus och hvita; det smäller ett kanonskott öfver hans hufvud, bullret och skakningen upphör; stränderna stanna; han ser en stenmur ofvanför sitt hufvud och menskors byxor och kjolar samt en hop skodon. Han ledes opp för trappan, som har en ledstång af guld, och han ser ett stort, stort slott.

— Här bor kungen, — säger någon.

Det var Drottningholms slott; det vackraste minnet från hans barndom, sagböckerna medräknade.

Sakerna äro uppackade i en hvit stuga oppe på en backe, och nu rulla barnen i gräset, rigtigt gröngräs utan maskrosor som på Klara kyrkgård. Det är så högt, så ljust och skogar och fjärdar grönska och blåna i fjerran.

Soplåren är glömd, skolrummet med lukt af svett och urin är förgätet, de svåra kyrkklockorna dåna ej mer, dödgräfvarne äro borta. Men om aftonen ringer det i en liten klockstapel strax bredvid. Han ser med förundran på den lilla beskedliga klockan, som svänger i fria luften och sjunger så lagom hårdt ut öfver

park och vikar. Han tänker på de grymma basarne i tornet derhemma, som han bara fått se ett ögonblick som ett mörkt gap, när de slängde ut genom gluggarne.

Om qvällen, när han somnar trött och nytvättad efter alla svettbad, hör han hur tystnaden ringer i öronen och han väntar förgäfves höra klockan slå och tornväktaren tuta.

Och så vaknar han nästa morgon för att stå upp och leka. Han leker dag ut, dag in, en hel vecka. Aldrig går han i vägen mer och det är så fredligt. De små sofva inne och han är ute hela dagen. Fadern syns inte. Men på lördan kommer han ut och så har han halmhatt och är glad, nyper pojkarne i kinden och berömmer dem för att de växt och blifvit bruna. Han slåss aldrig mer, tänker barnet. Men han förstår ej att det kunde bero på något så enkelt som att det var bättre om utrymme härute, och att luften var renare.

Sommaren gick lysande, hänförande som en trollsaga. Under poppelalléer silfverbeslagna lakejer, på sjön himmelsblå drakskepp med rigtiga prinsar och prinsessor, på vägarne gula kalescher, purpurröda landåer och arabiska hästar i fyra spann, som sprungo efter piskor så långa som tömmar.

Och kungens slott med speglande golf och guldmöbler, marmorkakelugnar, taflor. Parken med sina alléer som långa, höga, gröna kyrkor;

vattenkonsterna med oförståeliga figurer från sagböckerna, sommarteatern, som förblef en gåta, men begagnades som labyrinth, Götiska tornet, alltid stängdt, alltid hemlighetsfullt, utan annan uppgift än att återge ekot af de talandes röster.

Han promenerades i parken af sin kusin, som han kallade tant. En nyss utvuxen, vacker flicka med fina kläder och parasoll. De komma in i en skog, som är dyster med mörka granar, de vandra ett stycke längre bort, längre; nu höres sorl af röster, musik och slammer af tallrikar och gafflar; de stå framför ett litet slott olikt allt annat. Drakar och ormar slingra sig ner för takåsarne, gubbar med gula, äggrunda ansigten titta ner med svarta, sneda ögon och hårpiskor i nacken, bokstäfver, som han icke kan läsa, och som likna något och ändå äro olika allt annat, krypa utmed taklisten. Men nere i slottet för öppna fönster sitta kungar och kejsare till bords och äta på silfver och dricka viner.

— Der sitter kungen, — säger tanten.

Han blir rädd och ser efter om han trampade i gräset eller är på väg att göra något ondt. Han tycker att den vackra kungen, som bär vackra, välvilliga drag, ser midt igenom honom; och han vill gå bort. Men hvarken Oskar I eller de franska marskalkarne eller ryska generalerna titta på honom, ty de tänka nog nu på freden

i Paris, som skall göra slut på orientaliska kriget. Poliserna gå deremot omkring som rytande lejon, och dem har han ett obehagligt minne af. Bara han ser en sådan känner han sig brottslig och tänker på tre riksdaler och sexton skilling banko.

Han har emellertid sett den högsta uppenbarelsen af magten, högre än brödernas, moderns, faderns, vicevärdens, värdens, generalens med plumagerna, polisens.

Det är en annan gång. Återigen med tanten. De passera ett mindre hus vid slottet. På en sandig gård står en man: civil, i panamahatt och sommarkläder. Han har svart skägg och ser stark ut. Rundt omkring honom löper i en lina en svart häst. Mannen rör på en harskramla, smäller med en piska och lossar skott.

— Det är kronprinsen! — säger tant.

Han såg då ut som en vanlig menniska och var klädd som morbror Janne.

En annan gång, i parken, djupt inne i skuggan under de höga träden, stannar en officer på en häst. Han »gör honnör» för tant, håller in hästen, tilltalar tant och frågar gossen hvad han heter. Han svarar som sanningen är, ehuru något blyg. Det mörka ansigtet ser på honom med goda ögon och han hör ett djupt, dånande skratt. Derpå försvinner ryttaren.

— Det var kronprinsen!

Kronprinsen hade talat till honom!

Han känner sig lyftad och liksom tryggare. Den förfärlige magthafvaren var ju snäll.

En dag får han veta att far och faster äro gamla bekanta med en herre, som bor på stora slottet och går i trekantig hatt och har sabel. Slottet får ett annat, vänligare utseende. Han är liksom bekant med dem deruppe, ty kronprinsen har talat med honom och pappa kallar kamrern du. Numera förstår han att de granna lakejerna stå under honom, i synnerhet när han får veta att köksan promenerar med en sådan om qvällarne.

Han har fått nys om den sociala skalan och upptäckt att han icke står lägst åtminstone.

Innan han vet ordet af är trollsagan slut. Soplåren och råttorna stå der igen, men vicevärdens Kalle begagnar icke mer sin auktoritet, när Johan vill gräfva upp stenläggningen; ty Johan »har talat med kronprinsen,» och herrskapet har »bott på sommarnöje».

Gossen har sett öfverklassens herrlighet i fjerran. Han längtar dit som till ett hemland, men moderns slafblod uppreser sig deremot. Han vördar af instinkt öfverklassen, vördar den för mycket att våga hoppas komma dit. Och han känner att han icke hör dit. Men han hör icke till slafvarne heller. Detta blir en af slitningarne i hans lif.

2.

Dressyren börjar.

Stormen hade gått förbi. Slägtassociationen började upplösa sig. Man kunde gå sjelf. Men öfverbefolkningen, familjens tragiska öde, pågick. Dock, döden gallrade. I huset fans alltid svarta papper från begrafningskarameller klistrade opp på barnkammarväggarne. Modern gick beständigt i kofta, och alla kusiner och tanter hade konsumerats som faddrar, så att numera bokhållare, ångbåtskaptener och restauratriser måste anlitas. Detta oaktadt tycktes välståndet småningom återvända. Som utrymmet började bli trångt flyttade familjen ut på en malm, der man fick sex rum och kök i en malmgård vid Norrtullsgatan. Samtidigt in-

träder Johan vid sju års ålder i Klara högre lärdomsskola. Det var lång väg att gå fyra gånger om dagen för korta ben, men fadern ville att barnen skulle härdas. Detta var rigtigt och lofvärdt, men så mycken onödig muskelförbrukning borde ha blifvit ersatt med stark föda, men dit sträckte sig icke husets tillgångar, och dessutom kunde icke det öfverdrifna hjernarbetet uppvägas af den ensidiga gångrörelsen med bärandet på en tung bokväska.

Det blef brist på jemvigt i plus och minus och nya slitningar uppstodo som följd.

Om vintermorgonen väckes sjuåringen och bröderna klockan sex vid kolmörker af husan. Han är icke fullsöfd, utan har ännu sömnfebern i kroppen. Far och mor och småsyskon och pigor fortfara att sofva. Han tvättar sig i kallt vatten, dricker en kopp kornkaffe med ett franskt bröd, under det han störtar igenom fjerde deklinationens ändelser i Rabes grammatika; durkar igenom en bit på »Joseph säljes af sina bröder» och rabblar opp andra artikeln med förklaring.

Så stoppas böckerna i väskan och man går. Utanför porten på Norrtullsgatan är det mörkt än. Hvarannan oljelykta vinglar på sina rep

för en kall vind och snödrifvorna äro djupa. Ingen dräng har ännu varit ute och skottat. Mindre gräl om hastigheten i marschtempot uppstår mellan bröderna. Endast bagarkärrorna och polisen äro i rörelse. Vid Observatorium äro snödrifvorna mycket höga, hvilket gör att byxor och stöflar bli genomvåta. I Kungsbacken inträder man hos bagarn och köper frukostbröd, ett franskt bröd, som vanligen uppätes på vägen.

Vid Hötorgsgränden skildes han från bröderna som gingo i ett privat realläroverk. När han slutligen anlände till hörnet af Klara Bergsgränd slog klockan, den fatala klockan i Klara. Han fick vingar under benen, väskan slog honom i ryggen, tinningarne bultade, hjernan hoppade under pulsarnes våldsamma slag. När han kom i kyrkgårdsgrinden såg han att klasserna voro tomma. Det var för sent.

Pligten var för honom som ett gifvet löfte. »Force majeure», tvingande nöd, intet kunde lösa honom. Sjökaptenen har tryckt på connoissementet att han förbinder sig leverera varan oskadd den och den dagen, »om Gud vill». Om Gud ger storm eller snö är han löst. Men gossen hade inga sådana försigtighetsmått för sig vidtagna. Han hade försummat sin pligt och han skulle ha straff: det var allt.

Han gick tunga steg in i klassen. Der var endast kustos, som log emot honom, och

hans namn skrefs opp på svarta taflan under rubriken: Sero.

En qvalfull stund gick, och så höras starka nödrop i secunda och rappen af en rotting falla tätt. Det är rektorn, som gör sin razzia eller tar sin motion på de senkommande. Han faller i häftig gråt och darrar i hela kroppen. Ej för smärtan, men för vanäran att läggas opp som ett slagtdjur eller en delinqvent. Då öppnas dörren. Han far opp. Men det är städerskan, som skall putsa lampan.

— God dag, Johan — säger hon. — Har han kommit för sent, som är så ordentlig annars. Hur mår Hanna?

Johan upplyser att Hanna mår väl och att det snöat så mycket på Norrtullsgatan.

— Har ni flyttat till Norrtullsgatan, Gubevare oss.

Nu öppnar rektorn dörrn och rektorn kommer in.

— Nåå, du!

— Rektorn ska inte vara obeskedlig mot Johan, för han bor på Norrtullsgatan.

— Tyst, Karin — säger rektorn — och gå!

— Jaså du, du bor på Norrtullsgatan, du? Det är långt bort det. Men du kan passa på tiden ändå.

Han vände och gick.

Det var Karins förtjenst att han undkom stryk. Och det var ödets att Hanna tjent hos

rektorn sammans med Karin. Det var relationernas magt, som räddade honom från en orättvisa.

Och så skolan och undervisningen! Är det nog skrifvet ännu om latin och rotting! Kanske! Ty han hoppade sjelf på äldre dagar öfver alla de ställen i böcker, som handlade om skolminnen, och han undvek alla böcker, som behandlade det ämnet. Hans svåraste drömmar som vuxen, när han ätit något tungt om aftonen eller haft en ovanligt bekymmersam dag, bestodo i att han återfann sig i Klara skola.

Nu är förhållandet det, att lärjungen får en lika ensidig föreställning om läraren som barnen om föräldrarne. Den första klassläraren, han hade, såg ut som menniskoätaren i sagan Tummeliten. Han slogs jemt och sade att han skulle piska barnen så de skulle krypa på golfvet, han skulle piska dem »som gryn» om de ej kunde sin lexa.

Han var emellertid ej värre än att Johan såsom gymnasist var nere med kamraterna och lemnade ett album, när denne for från Stockholm, och att läraren var mycket omtyckt, ansågs som en riktig hederspascha. Mannen slutade som landtbrukare och hjelte i en östgöta-idyll.

En annan ansågs som ett monster af elakhet. Han tycktes verkligen slåss af böjelse. — Tag fram rottingen, — så började han lektionen, som sedan gick ut på att öfverraska så

många som möjligt med icke öfverläst lexa. Denna slutade med att hänga sig efter en skarp tidningsartikel. Men Johan hade då som student träffat honom ett halft år förut i Uggelviksskogen, der han blifvit rörd af den gamle lärarens klagan öfver verldens otacksamhet. Ett år förut hade denne från Australien i julklapp mottagit en låda sten från en forden lärjunge. Kamrater till den grymma läraren talade äfven om honom såsom en välvillig tok, som de brukade drifva med. Så många synpunkter, så många omdömen! Men än i dag kunna icke gamla Klarister sammanträffa utan att utgjuta sin fasa, sitt hat till det obarmhertigaste af allt uppenbaradt i menskohamn, liksom de ock alla erkände att han var en utmärkt lärare.

De visste väl icke bättre, voro väl så uppfostrade, de gamle, och vi som ju hålla på att lära förstå allt, anses också skyldige att förlåta allt.

Detta hindrade icke att skoltiden, den första, betraktades som en lärotid för helvetet och icke för lifvet; att lärarne föreföllo vara till för att pina, icke straffa, att hela lifvet låg som en tung, tryckande mara dag och natt, då det icke hjelpte att ha kunnat sina lexor när man gick hemifrån. Lifvet var en straffanstalt för brott, begångna innan man var född, och derför gick barnet med permanent ondt samvete.

Men Johan lärde också något för lifvet.

Klara var en skola för bättre mans barn, ty församlingen var rik. Gossen hade skinnbyxor och smorläderstöflar, som luktade tran och blanksmörja. Man satt derför icke gerna bredvid honom, när man hade sammetsblus.

Han iakttog också att de fattigt klädda fingo mera stryk än de väl klädda, ja de vackra gossarne sluppo alldeles. Om han då läst psykologi och estetik skulle han förstått detta fenomenet, men det förstod han ej då.

Examensdagen lemnade ett skönt, oförgätligt minne. De gamla, svarta rummen voro renskurade; barnen helgdagsklädda; lärarne i frackar och hvita halsdukar; rottingen undanlagd; alla afrättningar suspenderade. Jubel- och klangdag, då man kunde inträda i dessa pinorum utan att darra. Flyttningen inom klassen, som företogs på morgonen, beredde emellertid vissa öfverraskningar, och de nerflyttade anstälde jemförelser och betraktelser, som icke alltid hedrade lärarens omdöme. Och betygen föreföllo temligen summariska, som de nog måste vara. Men lofvet vinkade och allt skulle snart vara glömdt. Vid afslutningen inne i qvinta fingo lärarne tack af erkebiskopen, men lärjungarne fingo klander och förmaningar. Föräldrarnes närvaro, särskildt mödrarnes, gjorde dock de kalla rummen så varma och en ofrivillig suck: hvarför kunde det icke alltid få vara så

fredligt som denna dag, steg nog upp hos barnen. Suckarne ha blifvit delvis hörda och ungdomen lär icke numera se i skolan en straffanstalt, om också den icke än har fått se någon tydlig mening i det myckna lyxläsandet.

Han var icke något ljus i skolan, men icke någon odåga. Som han endast på grund af sina tidiga kunskaper genom dispens fått inträde i läroverket, emedan han icke uppnått erforderlig ålder, var han alltid yngst. Vid uppflyttning i secunda, dit hans betyg kallade honom, blef han qvarhållen ett år i klassen för att mogna. Detta blef ett svårt bakslag i hans utveckling. Hans otåliga lynne led deraf att ett helt år läsa om gamla lexor. Mycken ledighet vann han, men hans läslust förslöades och han kände sig förbigången. Hemma var han yngst, i skolan också, men blott till åren, ty förståndet var äldre.

Fadern tycktes ha märkt hans läslusta och syntes vilja lägga an på honom till student. Han hörde hans lexor, ty han hade fått elementarbildning. Men en gång då åttaåringen kom in med en latinsk explikation och bad om hjelp, måste fadern erkänna att han icke kunde latin. Barnet kände öfvertaget, och osannolikt är ej att fadern äfven kände det. Den äldre brodern, som börjat i Klara skola samtidigt med Johan, blef hastigt tagen derifrån, emedan Johan en

dag blifvit monitör för den äldre, som stående fick höras i sin lexa af den yngre. Det var oförståndigt af läraren att så arrangera och klokt af fadern att rätta missförhållandet.

Modern var stolt af sonens lärdom och skröt dermed för sina väninnor.

I familjen spökade ofta ordet student. Vid studentmötet i början af femtiotalet var staden öfversvämmad af hvita mössor.

— Tänk när du får hvit mössa! — sade modern.

När studentkonserter hållits, talades derom i flera dagar. Upsalabekanta kommo också stundom ner till Stockholm och talade alltid om studentens glada lif. En barnpiga, som städat i Upsala, kallade Johan studenten.

Midt i skollifvets förfärliga hemlighetsfullhet, der barnet aldrig kunde finna något kausalsammanhang mellan latinska grammatikan och lifvet, uppdök ett nytt hemlighetsfullt moment för en kort tid, att sedan försvinna. Rektorns nioåriga dotter bevistade de franska lektionerna. Hon placerades med afsigt på bortersta bänken att hon ej skulle ses, och att vända sig om på platsen var ett groft brott. Hon fans der emellertid och hon kändes i rummet. Gossens fysiska könslif var ännu icke vaket, men han, som troligen hela klassen, blef kär. Lexorna i ämnet, då hon var närvarande, gingo alltid bra, ambitionen var sporrad, och ingen ville

bli pryglad och förödmjukad i hennes närvaro. Hon var säkerligen ful, men hon var fint klädd. Hennes mjuka röst, ibland målbrottspojkarnes, klang igenom, och lärarens, monstrets sträfva anlete log, när han talade till henne. När han ropade upp hennes namn, hvad det lät vackert! Och ett förnamn bland alla dessa familjenamn!

Hans kärlek yttrade sig i en stilla melankoli. Han fick aldrig tala vid henne, och skulle aldrig ha vågat. Han fruktade och åtrådde henne. Men om någon kommit och frågat hvad han ville henne, skulle han icke kunnat säga det. Han ville henne ingenting. Kyssa henne? Nej, man kysstes aldrig i hans familj. Ta i henne? Nej! Mycket mindre då ega henne. Ega? Hvad skulle han göra med henne? Han kände att han bar på en hemlighet. Den plågade honom så att han led och hela lifvet mörknade. En dag hemma tog han en knif och sade: jag vill skära halsen af mig. Modern trodde han var sjuk. Det kunde han icke säga. Han var då omkring nio år.

Hade det nu varit lika många flickor som gossar i skolan och under alla lektioner, skulle troligen små oskyldiga vänskapsförbindelser uppstått, elektriciteterna blifvit afledda, madonnadyrkan reducerad och hans origtiga begrepp om qvinnan icke följt honom och de andra kamraterna genom lifvet.

Faderns kontemplativa lynne, skygghet för menskorna efter nederlagen, opinionens på honom hvilande dom öfver hans i början olagliga förbindelse med modern, hade kommit honom att draga sig tillbaka till Norrtullsgatan. Der hade han hyrt en malmgård med stor trädgård, vidsträckta egor med kobete, stall, ladugård och orangeri. Han hade alltid älskat landet och jordens odling. En gång förr hade han hyrt en egendom utanför staden, men kunde icke sköta den. Nu skulle han ha trädgård, kanske både för egen skull och barnens, hvilka fingo en uppfostran, som erinrade något om Emiles. Mellan långa plank låg huset isoleradt från grannar. Norrtullsgatan var en trädplanterad aveny, som ännu icke hade stenlagda trottoarer och var föga bebygd. Bönder och mjölkbud beforo mest gatan, då de skulle in och ut från Hötorget. Likvagnarne som släpade ut till Nya Kyrkogården, slädpartier till Brunnsviken, ungherrar, som åkte till Norrbacka eller Stallmästargården, voro dernäst de mest synliga trafikanterna.

Trädgården som omgaf det lilla envåningshuset var vidsträckt. Långa alléer med minst hundra äppelträn och otaliga bärbuskar korsade hvarandra. Täta bersåer af syrén och jasmin voro placerade här och hvar, och en väldig gammal ek stod ännu qvar i ett hörn. Der var skuggigt, rymligt och lagom förfallet för

att vara stämningsfullt. Öster om trädgården höjde sig en grusås, som var bevuxen med lönnar, björkar och rönnar; och öfverst stod ett tempel från förra århundradet. Åsens frånsida var uppgräfven här och der efter en misslyckad grustägt, men erbjöd vackra partier af häggbevuxna dälder och snår af viden och törnen. Från denna sida såg man ej gatan eller huset. Vyen sträckte sig derifrån ut öfver Bellvy, Cedersdalsbergen och Lilljansskogen. Endast få, spridda hus syntes på långt håll, tobakslador och trädgårdar deremot i oändlighet.

Man skulle sålunda bo på sommarnöje hela året om, och det hade barnen ingenting emot. Nu fick han se på nära håll och upptäcka sjelf växtlifvets hemligheter och skönheter, och den första våren var en underbar öfverraskningarnas tid.

När jorden låg nygräfd med sin djupa svärta under äppelträdens hvita och skära soltält, när tulpanerna lyste i sin orientaliska färgprakt, då tyckte han det var högtidligt att gå i trädgården, högtidligare än på examen och i kyrkan, julottan ej undantagen. Men härmed följde ett raskt kroppslif. Gossarne skickades upp med skeppsskrapor att skrapa mossan af träden, de rensade landen och skyfflade gångarna, vattnade och krattade. Ladugården var befolkad med en ko, som fick kalf; höskullen

blef en simskola, der det hoppades från bjelkarne, och hästen i stallet reds till brunnen att vattnas.

Lekarne uppe på åsen blefvo vilda; stenblock rullades, trädtoppar äntrades och ströftåg företogos.

Hagaparkens skogar och snår genomsöktes, i ruinerna nedsteg man på unga trän och fångade läderlappar, harsyrans och bergsötans ätbara egenskaper upptäcktes, fågelbon plundrades. Snart uppfans krutet också, sedan pilbågen var aflagd, och hemma i backarne sköts snart kramsfågel. Med allt detta följde snart en viss förvildning. Skolan blef allt vidrigare och stadsgatorna ohyggliga.

Samtidigt började ungdomsböckerna skänka fart åt afciviliseringen. Robinson var epokgörande, och Amerikas upptäckande, Skalpjägaren, med flera, väckte en uppriktig leda för skolböckerna.

Vildheten tilltog så under det långa sommarlofvet, att modern ej mer kunde styra de obändiga pojkarne. De skickades först på försök i simskolan vid Riddarholmen, men halfva dagen gick åt på gatorna. Slutligen tog fadern det beslut att sända de tre äldsta i inackordering på landet, der de skulle vistas sommaren ut.

3.

Borta ifrån hemmet.

ch så står han på fördäck på en ångbåt, långt ute på sjön. Det har varit så mycket att se på under resan att han ej känt någon ledsnad. Men nu är det eftermiddag, alltid melankolisk som den första ålderdomen, solens skuggor falla så nytt och förändra allt, utan att som natten dölja allt. Han börjar sakna något. Det kännes så tomt, öfvergifvet, afbrutet. Han vill hem, men förtviflan öfver att ej genast kunna det, slår honom med fasa och han gråter. När bröderna fråga honom hvarför, svarar han att han vill hem till mamma. De skratta åt honom. Men nu dyker moderns bild upp. Han ser henne allvarlig, mild, leende. Hör hennes sista ord på

landgången: var lydig och höflig mot alla menskor, var rädd om dina kläder och glöm ej din aftonbön. Han tänker på hur olydig han varit mot henne och han undrar om hon är sjuk. Hennes bild stiger upp renad, förklarad, och drager honom med längtans aldrig bristande trådar. Denna längtan och ödslighet efter modern följde honom hela hans lif. Hade han kommit för tidigt till verlden, var han ofullgången, hvad höll honom så bunden vid moderstammen?

Det fick han aldrig svar på hvarken i böckerna eller i lifvet, men förhållandet qvarstod: han blef aldrig sig sjelf, aldrig frigjord, aldrig en afslutad individ. Han förblef en mistel, som icke kunde växa utan att bäras upp af ett träd; han blef en klängväxt, som måste söka ett stöd. Han var svag och räddhågad af naturen; han öfvades i alla manliga idrotter, var god gymnast, satt upp på löpande häst, förde alla slags vapen, sköt, simmade, seglade djerft, men endast för att icke vara sämre än de andra. Om ingen såg honom när han badade, kröp han i; såg någon på kastade han sig på hufvet från ett badhustak. Han kände sin räddhåga och ville dölja den. Han anföll aldrig kamrater, men angreps han, slog han igen, äfven en starkare. Han kom skrämd till verlden och lefde i ständig skrämsel för lifvet och menskorna.

Båten ångar ut åt fjärdarne, hafvet öppnar sig; ett blått streck utan strand. Det nya skådespelet, den friska vinden, brödernas munterhet kryar upp honom, och så tänker han på att han snart rest aderton mil på sjön, när ångbåten svänger in i Nyköpingsån.

När landgången lagts ut kommer en medelålders man med ljusa polisonger som efter ett kort samtal med kaptenen mottager gossarne. Han ser snäll ut och är glad. Det är klockaren i Vidala. På stranden står en trilla med en svart märr före, och strax äro de uppe i staden och stanna på handelsmannens gård, der det också är bondqvarter. Det luktar sill och svagdricka inne på gården, och väntan blir olidlig. Han gråter en skur till. Ändtligen kommer Herr Lindén på en bondvagn förande resesakerna, och efter många handtryckningar och små glas reser man ur staden. Det är afton när man kommer ut genom tullen. Trädesåkrar och gärdesgårdar öppna ett långt, ödsligt perspektiv, och öfver röda byar synes i fjerran ett skogsbryn. Den skogen skall man igenom, och man har tre mil att åka. Solen går ner och man åker genom mörka skogen. Herr Lindén pratar och söker hålla modet uppe. Han talar om lekkamrater, badställen och smultronplockning. Johan somnar. Vaknar vid en gästgifvargård med fulla bönder. Hästarne spännas från och vattnas. Färden går

genom mörka skogar. Man får stiga af och gå uppför backarne. Hästarne röka och flåsa, bönderna på bagagevagnen skämta och supa, klockaren pratar med dem och säger roligheter. Och så åker man igen och sofver. Åker vaken, stiger af och rastar. Mera skogar, som det förr varit röfvare i, svarta granskogar under stjernhimmel, stugor och grindar. Gossen är alldeles bortkommen och nalkas det okända med bäfvan.

Slutligen blir vägen jemn, det ljusnar, och vagnarne stanna utanför ett rödt hus. Midt emot huset står en hög, svart byggnad. En kyrka. Återigen en kyrka. En gumma, som han tyckte, lång och mager, kommer ut och tar emot barnen, som hon leder in i ett rum på nedra botten, der ett bord står dukadt. Hon har en skarp röst, som icke låter vänlig, och Johan är rädd. Man äter i mörkret, men maten smakar ej, ty den är ovanlig, och man är trött med gråten i halsen. Så föres man opp på en vindskammare, fortfarande i mörkret. Intet ljus tändes. Der är trångt; sängar, bäddar på stolar och på golfvet, och luktar förfärligt. Sängtäcken röra sig och ett hufvud sticker opp. Så ett till. Det fnissar och hviskar, men de nykomna kunna ej se några ansigten. Äldsta bror får egen säng, men Johan och äldre bror skola ligga skaffötters. Det var nytt. Nå, de krypa ner och börja

dra på täcket. Stora bror sträcker ut sig ogeneradt, men Johan protesterar mot öfvergreppet. De sparkas och Johan blir slagen. Han gråter genast. Äldsta bror sofver redan.

Nu hörs en röst från en vrå djupt nere vid golfvet.

— Ligg stilla, pojkdjeflar, och slåss inte.

— Hvad säger du för slag? — svarar bror, som är en djerf pojke.

Basrösten svarar:

— Hvad jag säger? Jag säger att han inte ska vara kitslig mot den lilla!

— Angår det dig, det?

— Ja det angår mig. Kom hit han, ska jag klå honom.

— Klå? Du?

Bror stiger upp i skjortan. Basen möter på golfvet. Det är en liten fyrkantig pjes med breda axlar, det är allt hvad man kan se. Många åskådare sitta upp i sängarne.

De slåss och stora bror får smörj.

— Nej slå honom inte; slå honom inte. Lilla bror kastar sig emellan. Han kunde aldrig se någon af sitt blod få stryk eller lida, utan att känna det i sina nerver. Åter hans osjelfständighet, de olösliga blodsbanden, nafvelsträngen, som aldrig kunde klippas, men endast gnagas af.

Så blir det tyst och så faller sömnen på, den medvetslösa, som lär likna döden och som derför lockat så många till förtidig hvila.

Nu börjar ett nytt litet lif för sig. Uppfostran utan föräldrar, ty barnet är ute i verlden bland främmande menskor. Han är rädd och undviker omsorgsfullt alla anmärkningar. Angriper ingen, men försvarar sig mot öfversittare. Emellertid är man tillräckligt många för att kunna få jemvigt, och rättvisa skipas af den bredaxlade, som är puckel, men kanske derför alltid går med den svagare, när han anfalles orättvist.

Det läses om förmiddagarne, badas före middan och arbetas om eftermiddagarne. Det rensas i trädgården, bäres vatten från källan, ryktas i stallet. Det är fars önskan att barnen skola arbeta med kroppen fastän de betala vanlig inackordering.

Men Johans lydnad och pligtkänsla för egen del räcker ej att göra honom lifvet drägligt. Bröderna utsätta sig för anmärkningar, och dem lider han lika mycket af. Han känner sig solidarisk och blir aldrig mer än en tredjedels menska den sommaren. Straff, andra än att sitta inne, förekomma ej, men anmärkningar äro nog för att oroa honom. Arbetet gör honom stark till kroppen, men nerverna äro lika känsliga för intryck. Ibland sörjer han modern, ibland är han ystert glad och anför lekarne, helst de våldsamma. Att bända loss stenar i kalkstensbrottet och tända eldar på dess botten, åka på brädlappar utför branta

berg. Rädd och oförvägen, uppsluppen och grubblande, ingen jemvigt.

Kyrkan står på andra sidan vägen och kastar en skugga öfver sommartaflan med detta becksvarta tak, denna likhvita vägg. Grafkorsen sticka upp öfver kyrkmuren och ingå slutligen i hans dagliga fönsterutsigt. Kyrkan slår icke hela dygnet som Klara, men om aftonen klockan sex få gossarne gå ut och klämta med linan, som hänger ner från tornet. Det var ett stort ögonblick när hans tur kom att klämta första gången. Han var nästan en kyrkans embetsman och när han räknade tre gånger de tre slagen trodde han att Gud, pastorn och socken skulle taga skada, om han klämtade ett slag för mycket.

På söndagen fingo de stora pojkarne gå upp och ringa klockorna. Då stod Johan i den mörka trätrappan och beundrade. Fram på sommaren kom en kungörelse med svarta kanter. När den lästes upp i kyrkan blef det stor rörelse. Kung Oskar var död. Det talades mycket godt om honom, om också ingen direkt gick och sörjde honom. Men nu ringdes det hvarje dag mellan tolf och ett.

Kyrkklockorna tycktes förfölja honom.

På kyrkogården lekte man mellan grafvarne och kyrkan blef snart en intim. Om söndagen placerades alla inackorderingarne på orgelläktaren. När klockaren nu tog upp

psalmen utposterades pojkarne vid stämmorna, och vid en nick från mästaren drogos alla stämmor ut på en gång, och ungdomen bröt in i kör. Det gjorde alltid stor effekt på församlingen.

Emellertid, genom att se de heliga tingen på nära håll och genom att handskas med reqvisitan till kulten gjordes han snart familjär med dessa höga saker, och respekten minskades. Sålunda blef nattvarden icke vidare upplyftande när han på lördagsqvällen ätit af det heliga brödet i klockarens kök, der det bakades och stämplades ut med en stamp, på hvilken krucifixet var graveradt. Gossarne åto det och kallade det munlack. Efter nattvardsgångens slut blef han en gång bjuden på vin inne i sakristian tillsammans med kyrkvärdarne.

Dessoaktadt började nu, sedan han lösryckts från modern och han kände sig omgifven af okända, hotande magter, ett starkt behof att sluta sig till något skydd att vakna. Han bad sina aftonböner med temlig andakt; om morgnarne, när solen sken och kroppen var uthvilad, erfor han icke detta behof.

En dag när kyrkan vädrades sprungo barnen och lekte derinne. I ett anfall af ysterhet stormades altaret. Men Johan, som eggades till ytterligare bragder, rännde opp på predikstolen, vände timglaset och predikade ur bibeln. Detta upptåg gjorde stor lycka. Derpå gick

han ner och sprang genom hela kyrkan på de öfversta bänkkanterna utan att röra vid golfvet. Framkommen till första bänken vid altaret, grefvens bänk, trampar han för hårdt på psalmbokspulpeten, hvilken med ett brak störtar ner i golfvet. Panik. Alla kamraterna störta ut ur kyrkan. Han stod der ensam, tillintetgjord. Nu skulle han ha velat störta till modern, bekänna sin skuld och bedja henne om hjelp. Men hon fans der icke. Han kommer ihåg Gud. Faller på knä vid altaret och läser hela Fader vår. Stark och lugn, såsom om han fått en tanke ofvanifrån, stiger han upp från golfvet, undersöker bänken, ser att tapparne ej äro afbrutna; tar listen, passar in fogar och tappar, rycker af skon, som han förvandlar till hammare, och med några väl rigtade slag är pulpeten lagad. Han pröfvar sitt verk; det håller. Och han går, jemförelsevis lugn, ut ur kyrkan. — Så enkelt, tyckte han nu. Och han skämdes öfver att ha läst Fader vår. Hvarför skämdes han? Kanske han kände dunkelt, att uti detta orediga komplex, som kallas själ, fans en kraft, som, i nödens stund uppkallad till sjelfförsvar, egde ganska stor förmåga att reda sig. Att han icke trodde att Gud hjelpt honom framgick deraf, att han icke föll ner och tackade honom för hjelpen, och denna sväfvande förnimmelse af blygsel upp-

stod troligen deraf, att han insåg det han gått öfver ån efter vatten.

Men detta var blott ett öfvergående moment af sjelfkänsla. Han förblir ojemn och numera äfven nyckfull. Nyck, kapris, eller »diables noirs», som fransmannen kallar det, är ett icke fullt förklaradt fenomen. Offret är besatt: det vill ett, men gör motsatsen; det lider af begär att tillfoga sig ondt och nästan njuter af sjelfplågeriet. Det är en själssjukdom, en viljans sjuklighet, och äldre psykologer vågade en förklaring medelst framhållande af tvåheten i hjernan, hvars två hemisferer kunna under vissa förhållanden operera sjelfständigt hvar för sig, och i strid mot hvarandra. Men den förklaringen är förkastad. Personlighetens dubbelhet ha många observerat, och Goethe har behandlat ämnet i Faust. Nyckfulla barn, som icke »veta hvad de vilja», sluta med gråt, nervspänningens upplösning. De »tigga stryk», säger man också, och eget är att se huru en lätt aga vid sådana tillfällen liksom sätter nerverna i jemvigt och tyckes nästan välkommet af barnet, som genast lugnar af, är försonlig och icke alls bitter öfver det straff det efter sin mening måste anse sig ha lidit orättvist. Det tiggde verkligen stryk såsom medicin. Men det fins ett annat sätt att utdrifva de svarta andarne. Man tar barnet i sina armar, så att det känner en vänlig men-

niskas magnetism, och det lugnar af. Det sättet är bättre än alla andra.

Gossen hade sådana anfall. När ett nöje vinkade, en utflygt med bärplockning till exempel, bad han få stanna hemma. Han visste att han skulle få dödande tråkigt hemma. Han ville så gerna fara med, men han ville framför allt stanna hemma. En annan vilja, starkare än hans, befalde honom stanna hemma. Ju mer man räsonnerade med honom, dess fastare blef motståndet. Men kom då någon helt frankt och tog honom skämtsamt i kragen och kastade upp honom på höskaket, då lydde han och var glad att han så blef befriad från den oförklarliga viljan. Han lydde i allmänhet gerna och ville aldrig sticka sig upp eller befalla. Han var född för mycket slaf. Modern hade tjenat och lydt hela sin ungdom och som uppasserska varit höflig mot alla.

En söndag voro de i prestgården. Der var flickor. Han tyckte om dem, men var rädd för dem. Hela barnskaran gick ut och plockade smultron. Någon hade föreslagit att man skulle slå tillsammans bären och sedan äta dem med sked till socker, när man kom hem. Johan plockade flitigt och höll öfverenskommelsen, åt ej ett bär utan aflemnade sin tribut ärligt. Men han såg andra som fuskade. Vid hemkomsten utdelas bären af prestens dotter, och barnskaran tränger sig fram kring flickan att

få hvar och en sitt skedblad. Johan håller sig längst bakom. Blir glömd och blir utan bär.

Förbigången! Med bitterhet i sinnet såsom en förbigången, går han ut i trädgården och gömmer sig i en berså. Han känner sig som den sista, den sämsta. Men nu gråter han ej, utan han känner något hårdt och kallt resa sig som en stålstomme inne i sig. Och efter anstäld kritik på hela sällskapet finner han att han var den redligaste, ty han åt icke ett bär ute på svedjan, och så — pang! der kom felslutet — derför att han var bättre än de andra, så blef han förbigången. Resultat: han ansåg sig bättre än de andra. Och han erfor en stark njutning af att vara förbigången.

Han hade också en förmåga att göra sig osynlig och hålla sig undan, så att han blef förbigången. Fadern kom en gång hem med en persika till aftonbordet. Alla barnen erhöllo en skifva af den sällsynta frukten, men hur det föll sig, Johan blef utan, och det så att den eljest rättvise fadern icke märkte det. Han kände sig så stolt af denna nya påminnelse om sitt oblida öde, att han senare på aftonen måste skryta för bröderna med det. De trodde honom icke, så orimlig ansågo de historien. Ju orimligare, ju bättre!

Han plågades äfven af antipatier. En söndag på landet kom det en vagn med ungdom

till klockargården. Ur steg en svartmuskig gosse med dolsk men djerf uppsyn. Johan sprang vid hans åsyn och gömde sig på vinden. Man letade upp honom, klockaren smickrade honom, men han blef sittande i sin vrå och hörde på huru barnen lekte, ända tills den svarta gossen hade rest.

Kalla bad, vilda lekar, strängt kroppsarbete, ingenting kunde härda hans lösa nerver, som stundom ett ögonblick kunde spännas till det yttersta.

Han hade godt minne, läste ordentligt, helst om reala ting såsom geografi och naturvetenskap. Aritmetik gick in minnesvägen, men geometri hatade han. En vetenskap om overkligheter oroade honom; först senare, när han fått fatt i en handbok i landtmäteri och insett geometriens praktiska nytta, fick han lust för ämnet, och då mätte han upp träd och hus, refvade trädgårdsland och alléer och konstruerade pappfigurer.

Han ingick nu i sitt tionde år. Var bredaxlad och brunhylt; håret var blondt och struket upp öfver en sjukligt hög och framstående panna, hvilken ofta var föremål för samtal och af slägtingar gaf anledning till öknamnet »professorn».

Han var icke längre automat, utan började samla egna iakttagelser och draga slutledningar,

derför nalkades den tidpunkt, då han skulle söndra sig från sin omgifning och gå ensam. Men ensamheten måste för honom bli en ökenvandring, ty han egde icke nog stark individualitet att kunna gå för sig sjelf; hans sympati för menskorna skulle bli obesvarad, emedan deras tankar icke kunde gå jemnt med hans; och sedan skulle han gå omkring och bjuda ut sitt hjerta åt den förstkommande, men ingen skulle ta emot det, ty det var dem främmande, och så skulle han draga sig tillbaka i sig sjelf, sårad, förödmjukad, förbisedd, förbigången.

Sommaren gick till sitt slut och han reste hem till skolans öppnande. Dubbelt trist föreföll nu det mörka huset vid Klara kyrkgård, och när han såg den långa filen af rum, som under latinska namnen till och med qvinta, skulle genomsläpas på bestämdt utstakade år, innan en ny fil af rum på gymnasium skulle genomtråkas, då tyckte han att lifvet just icke var lockande. Samtidigt börjar hans sjelftänkning att revoltera mot lexorna. Följden blir dåliga betyg. En termin senare, efter nerflyttning i klassen, tager fadern ho-

nom ur Klara skola och sätter honom i Jakobs, på samma tid man bryter upp från Norrtullsgatan och installerar sig i en malmgård på Stora Gråbergsgatan nära Sabbatsberg.

4.

Beröring med underklassen.

Christineberg, så vilja vi kalla malmgården, låg ännu ensligare än huset på Norrtullsgatan. Gråbergsgatan var icke stenlagd. Endast en ensam vandrare kunde der ses en gång i timmen, och vagnsbuller var en händelse, som lockade en till fönstren att se hvad det var. Huset låg inne på en trädbevuxen gård och liknade en prestgård på landet. Omgafs af trädgård och stora tobaksplantager; vidlyftiga egor med dammar sträckte sig åt Sabbatsberg. Men nu arrenderade fadern ingen jord, hvarför den lediga tiden åtgick till att slå dank. Lekkamraterna utgjordes nu af fattigare mans barn. Mjölnarens pojkar och

kogubbens. Lekplatserna voro särskildt qvarnbackarne, och qvarnvingarne voro leksakerna.

Jakobs skola var fattiga barns skola. Här ingår han i umgänge med underklassen. Kamraterna voro sämre klädda, voro såriga om näsan, hade fula drag och luktade illa. Hans egna skinnbyxor och smorläderstöflar gjorde ingen dålig effekt här. Han kände det lugnare i denna omgifning, som anstod honom; blef mera förtrolig med dessa barn än med de högfärdiga i Klara.

Men många af dessa barn voro bjessar i att kunna sina lexor, och skolans snille var en bondpojke. Jemsides dermed funnos många så kallade »busar» i de lägre klasserna, och dessa slutade vanligen i andra. Han gick nu i tredje och kom ej i beröring med dem, och de rörde aldrig någon i en högre klass. Dessa barn gingo samtidigt i något yrke, voro svarta om händerna, rätt gamla, ända till fjorton, femton år. Många af dem seglade med briggen Carl Johan om somrarne, och uppträdde sedan på hösten i tjäriga lärftsbyxor, svångrem och knif. De slogos med sotare och tobaksbindare, togo aptitsupen i frukostlofvet, gingo på krogar och kaffehus. Oupphörliga ransakningar och utvisningar voro dessa gossar utsatta för och ansågos i allmänhet, men med stor orätt, som dåliga barn. Många af dem ha sedan blifvit

dugtiga borgare och en, som seglat på Carl Johan, (busbriggen), har sedan slutat som officer vid gardet. Han har aldrig vågat tala om sin seglats, men när han för vaktparaden framåt Nybrohamnen och ser den beryktade briggen ligga der, går det en rysning genom honom, säger han.

En dag mötte Johan en forden kamrat från Klara och han sökte undvika honom. Men denne går på Johan och frågar honom i hvilken skola han nu går.

— Jaså, du går i den busskolan, — sade kamraten.

Johan kände att han kommit »ner», men han hade sjelf önskat det. Han framstod icke alls bland kamraterna, men kände sig hemma med dem, befryndad med dem och han trifdes bättre än i Clara, ty här tryckte icke något uppifrån. Han ville sjelf icke stiga upp och trycka ner någon, men han led af press uppifrån. Han ville icke ditupp, men han erfor ett behof af, att det icke skulle finnas några deruppe. Men det grodde ändå i honom det der, att de gamla kamraterna ansågo honom ha gått ner. Och när han på gymnastikuppvisningen kom i Jakobisternas dunkla trupp och mötte Klaristernas lätta rotar med fina sommarkläder och ljusa ansigten, då såg han klass-skilnaden och föll då ordet »buse» ifrån det andra lägret, då osade det krig i luften.

De båda skolorna slogos ibland, men Johan gick aldrig med. Han ville icke se de gamla vännerna och icke visa sin förnedring.

Examensdagen erbjöd i Jakob en annan anblick än i Klara. Handtverkare, tarfligt klädda gummor, utstyrda restaurationsfruar, åkare, krögare utgjorde publiken. Och det tal skolans inspektor höll för församlingen, det var annat än erkebiskopens glada blomstertal. Han läste upp namnen på de late (eller för läsning svagt begåfvade), hunsade föräldrar för att deras barn kommit för sent eller uteblifvit, och salen genljöd af gråt från fattiga mödrar, som kanske icke vållat dessa lätt förklarliga försummelser, och som i sin enfald trodde sig ha dåliga söner. Så kommo premierna. Det var alltid burgna borgarsöner, som haft råd att uteslutande egna sig åt lexorna, hvilka nu helsades såsom dygdemönster.

Moralen, hvilken väl skulle vara läran om skyldigheter och rättigheter, men slutligen blifvit en lära om vår nästas skyldigheter mot oss, uppträdde uteslutande såsom en stor författningssamling af skyldigheter. Ännu hade barnet icke hört omtalas en enda mensklig rättighet. Allt var på nåd; han lefde på nåd, åt på nåd, fick gå i skolan på nåd. Här i de fattiges skola begärde man än mera af barnen. Man begärde af de fattiga att de skulle ha hela kläder. Hvar skulle de få dem ifrån? Man

gjorde anmärkning på deras händer, derför att de blifvit svarta under beröring med tjära och beck; man begärde uppmärksamhet, fina seder, höflighet, det vill säga allt orimligt. Lärarnes skönhetssinne narrade dem ofta till orättvisor. Johan hade en knäkamrat som aldrig var kammad, hade sår under näsan, flytningar ur öronen, hvilka luktade illa. Hans händer voro orena, hans kläder fläckiga och trasiga. Sällan kunde han lexorna och fick alltid anmärkningar och handplagg. En dag anklagades han af en kamrat att ha infört ohyra i klassen. Han fick då en egen plats sig anvisad; han var utstött. Han gret bittert, så bittert. Derpå blef han borta. Johan skickades såsom ordningsman för tillfället att söka honom hemma. Det var i Dödgräfvargränden han bodde. I ett rum bodde målarfamiljen med mormor och många små barn. Georg, gossen i fråga, satt med en liten syster i knäet, som skrek förtvifladt. Mormodern hade en annan liten i sina armar. Far och mor voro ute på arbete, hvar på sitt håll. I detta rum, som ingen hade tid att städa och som ej kunde städas, osade koksens svafvelångor och småbarnens orenligheter, här torkades kläder, lagades mat, refs oljefärg, knådades kitt. Här lågo alla motiven till Georgs immoralitet i dagen. Men, invände alltid någon moralist, man är aldrig så fattig att man ej kan hålla sig hel och ren. Så enfaldigt! Lika-

som icke sylön, (om man har något helt att sy på), tvål, klädtvätt, tid, kostade något! Att vara hel, ren och mätt är väl det högsta den fattige kan tänka sig komma till. Det kunde icke Georg och derför blef han utstött.

Nyare moralister ha trott sig gjort den upptäckten, att underklassen är mera omoralisk än öfverklassen. Med omoralisk skulle denna gång menas att den icke höll sociala öfverenskommelser så bra som öfverklassen. Detta är ett misstag, om icke något värre. I alla de fall der underklassen icke tvingas af nöd är den pligttrognare än öfverklassen. Den är äfven barmhertigare mot likar, mildare mot barnen och framför allt tåligare. Hur länge har den ej tålt att dess arbete begagnas af öfverklassen, innan den slutligen börjat bli otålig!

För öfrigt har man alltid velat hålla morallagarne så sväfvande som möjligt. Hvarför bevaras de ej i skrift och tryck såsom den gudomliga och den borgerliga lagen? Kanske derför att en ärligt skrifven morallag skulle nödgas upptaga äfven menniskans rättigheter.

Revolten mot lexorna tilltog nu hos Johan. Hemma läste han allt möjligt, men lexorna slarfvade han igenom. Skolans förnämsta läroämnen voro nu latin och grekiska. Under-

visningsmetoden var absurd. Ett halft år åtgick att explicera en fältherre i Cornelius. Läraren hade ett sätt att inveckla saken, som bestod i att eleven skulle »ta ut konstruktionsordningen». Men han förklarade aldrig hvad detta skulle innebära. Det bestod nämligen i ett uppläsande af textens ord i en viss ordning, men i hvilken, det sade han aldrig. Den sammanföll icke med den svenska öfversättningen, och när gossen gjort några försök att fatta sammanhanget, men ej kom till klarhet, tog han sig för att tiga. Han blef halsstarrig, och när han ropades upp att explicera, teg han, äfven om han kunde lexan. Ty så snart han började läsa haglade anmärkningar, på ordens tonvigt, på tempot, på rösten, på allt.

— Kan du inte, förstår du inte? — ropade läraren utom sig.

Gossen teg och tittade föraktligt på pedanten.

— Är du stum?

Han teg. Nu var han för gammal att få stryk, hvilket dessutom började bortläggas. Och så fick han sitta der.

Han kunde öfversätta texten på svenska, men ej på det enda sätt läraren ville. Att läraren bara ville ha det på ett sätt tyckte gossen var fånigt. Han skulle ha stormat igenom hela Cornelius på ett par veckor, och detta afsigtliga, oräsonliga krypande, när man kunde

springa, deprimerade honom. Han såg ingen idé i det.

Samma fenomen vid lektionen i historia.

— Nå du, Johan, — säger läraren ungefär, — tala nu om hvad du vet om Gustaf den förste.

Gossen stiger upp från platsen, och så löpa hans ostyriga tankar så här ungefär:

— Hvad jag vet om Gustaf den förste? Åh! Det är mycket det. Men det visste jag i prima redan, (nu är han i qvarta), och det vet magistern också. Hvad tjenar det till att rabbla opp det igen?

— Nåå du? Är det allt hvad du vet. — Han hade inte sagt ett ord och kamraterna skratta. Nu blir han ond. Han försöker att börja tala, men det stockar sig i halsen. Hvad skall han börja med? Gustaf var född på Lindholmen i Roslagen. Ja, men det visste ju han och magistern förut. Så fånigt att stå och jamsa om det der.

— Jaså, du kan inte din lexa, du vet ingenting alls om Gustaf den förste.

Nu öppnar han munnen och säger kort och bestämdt:

— Jo, det kan jag visst det!

— Jaså du kan, hvarför svarar du inte då?

Han tyckte att magistern hade frågat så dumt och nu ville han inte svara. Han slog bort alla tankar på Gustaf den förste och tänkte med våld bort på något annat, på kartorna på

väggen, på lamporna i taket, och nu gjorde han sig döf.

— Sitt ner då, efter du inte kan din lexa, — säger magistern. Han sätter sig ner och låter tankarna löpa ut, sedan han bestämt sig för att magistern ljugit.

Det låg i detta något af afasi, oförmåga eller ovilja att tala, och det följde honom långt fram i lifvet, tills reaktionen kom i form af pratsjuka, oförmåga att hålla mun, drift att tala ut allt hvad tanken producerade. Naturvetenskaperna lockade honom, och de timmar då läraren visade skolbotanikens kolorerade figurer af örter och trädslag, då tyckte han att det mörka rummet ljusnade; och när magistern läste ur Nilssons Fauna om djurens lif, så lyssnade han och lade på minnet. Men fadern såg att det gick dåligt med de andra läroämnena. Latinet i synnerhet. Men Johan skulle läsa latin och grekiska. Hvarför? Han var väl utsedd att gå den lärda vägen. Fadern anstälde en undersökning. När han fick höra af latinläraren att denne ansåg sonen som idiot, måtte detta ha stuckit hans sjelfkänsla, och han beslöt flytta gossen till ett privatläroverk med mera rationella metoder. Ja, han var så retad att han tillät sig den förtroligheten att berömma Johans förstånd och för första gången säga ondt om hans lärare.

Emellertid hade denna beröring med de fattigare klasserna hos gossen alstrat en tydlig ovilja för de högre. I Jakobs skola var det en demokratisk anda, så till vida att jemnåriga alltid kände sig i nivå med hvarandra. Ingen drog sig för den andres sällskap på andra grunder än personlig antipati.' I Klara var det kast- och bördskilnad. I Jakob skulle förmögenhet kunnat göra en aristokrati, men det fans inga förmögna. Och de ytterligt fattiga behandlades af kamraterna med deltagande utan nedlåtande, om ock den dekorerade inspektorn och de akademiskt bildade magistrarne visade motvilja för de elända.

Johan kände sig solidarisk och befryndad med kamraterna, sympatiserade med dem, men blef skygg för de högre. Han undvek de stora gatorna. Gick alltid den trista Holländargatan eller den fattiga Badstugatan. Men af kamraterna lärde han att missakta bönderna, som här hade sina qvarter. Det var stadsbo-aristokratism, som äfven det mest obetydliga stadsbarn, huru fattigt det än är, har insupit. Dessa kantiga figurer i gråa rockar, som skakade på mjölkkärror och hölass, behandlades som löjliga personer, underlägsna varelser, hvilka saklöst beskötos med snöbollar. Att åka bak på deras slädar ansågs som ett medfödt privilegium. Att skrikande upplysa dem om att vagnshjulet

gick omkring och få dem att titta på underverket var en stående qvickhet.

Men hur skulle barn, som icke sågo annat än ett samhälle der allt var ordnadt opp- och nervändt efter egentlig vigt, der det tyngsta låg nederst och det lättaste öfverst, kunna undgå att ta det som låg under för att vara det sämre? Aristokrater äro vi alla. Det är visserligen delvis sant, men det är icke desto mindre illa, och vi borde söka lägga bort att vara det. Underklassen är emellertid mera verkligt demokratisk än öfverklassen, ty den vill icke stiga öfver, utan endast komma upp i nivån; deraf dess påstådda begär att vilja höja sig. Underklassen ville helst ha jemvigt genom att sänka nivån och slippa den förtviflade ansträngningen att »höja» sig. Det finnes aristokrater med namnet demokrater, som söka höja sig för att få öfva tryck, men de äro snart genomskådade. En sann demokrat vill hellre sänka det oberättigadt upphöjda än »höja» sig. Detta kallas att dra ner till sin låga ståndpunkt. Uttrycket är korrekt, men har fått inskjutet en falsk, ful betydelse.

Samhället lyder Archimedes' lag om vätskors jemvigt i kommunicerande rör. Båda ytorna sträfva att komma i samma läge. Men jemvigt kan endast inträda genom att den högre ytan sänks, hvarigenom samtidigt den lägre höjes. Det är dit det moderna samhällsarbetet

sträfvar. Och det går dit! Säkert! Och sen blir det lugn.

Sedan numera intet kroppsarbete hemma kom ifråga blef Johans lif uteslutande ett inre, overkligt tankelif. Han läste hemma allt hvad han kom öfver. Om onsdags- och lördagseftermiddagarne kunde man se elfvaåringen i en nattrock och en rökmössa, som han fått af fadern, och med en lång tobakspipa i munnen, med fingren instuckna i öronen, sitta fördjupad öfver någon bok, helst en indianbok. Han hade redan läst fem olika Robinsöner och njutit otroligt af dem. Men i Campes bearbetning hade han såsom alla barn hoppat öfver moralerna. Hvarför hata alla barn moraler? Äro de omoraliska af naturen? Ja, svara de nyare moralisterna, ty de äro djur ännu och erkänna icke samhällsfördraget. Ja, men moralen uppträder också för barnet endast med pligter och inga rättigheter. Moralen är derför orättvis mot barnet, och barnet hatar orättvisan.

Han hade derjemte anlagt ett herbarium, en insektsamling och en mineralsamling, samt läste Liljeblads Flora, som han funnit i faderns bokskåp. Den boken tyckte han mer om än skolbotaniken, ty der stod en mängd små saker

om växternas nytta, när den andra bara talade om ståndare och pistiller.

När bröderna med afsigt störde honom i läsningen kunde han rusa upp och hota med slagsmål. Man sade då att han var förläst.

Banden med lifvets verkligheter löste han upp, och han lefde ett skenlif i främmande länder, i sina tankar, och var missnöjd med den gråa, enformiga dagliga tillvaron och sin omgifning, som blef honom alltmer främmande. Men fadern ville icke släppa honom vill i fantasierna, utan han fick numera gå ärenden, såsom att hemta tidningar och aflemna post, hvilket han ansåg som ingrepp i sina personliga rättigheter och alltid gjorde med missnöje.

Det talas nu för tiden så mycket om sanningen och tala sanning, som om detta vore en svår sak, hvilken förtjente beröm. Om man fråndrager berömmet så är det icke utan att det har sina svårigheter att få reda på verkliga förhållandet, hvilket ju skulle vara sanning i denna bemärkelse. En person är icke alltid den, som hans rykte anger, ja, en hel opinion kan vara falsk; bakom hvarje tanke lurar en passion, hvarje omdöme är koloreradt af ett tycke. Men konsten att skilja sakförhållandet från tycket är gränslöst svår, derför kunde

sex tidningsreferenter på samma gång se sex olika färger på kejsarens kröningsrock. Nya tankar tas icke gerna emot af våra automatiska hjernor, äldre personer tro bara sig sjelfva, och obildade inbilla sig att de väl måtte kunna tro sina egna ögon, hvilket de icke alltid borde lita på, då det fins så mycket synvillor.

I Johans hem dyrkades sanningen.

— Tala alltid sanning, hända hvad som hända vill — upprepade fadern så ofta, och så berättade han en historia om sig sjelf. Huru han en gång lofvat en kund afsända en vara på dagen. Han glömmer bort det, men måtte ha haft att tillgå ursäkter, ty när den ursinnige kunden kommer in på kontoret och öfveröser honom med skymford, svarar fadern med att ödmjukt bekänna sin glömska, anhålla om förlåtelse och förklara sig villig ersätta förlusten. Sens moral: kunden faller i förvåning, räcker sin hand och betygar sin aktning. (I parentes: köpmän måtte icke ha så höga fordringar på hvarandra!)

Nå! Fadern hade ett godt förstånd och som äldre man var han säker på sina slutledningar.

Johan, som aldrig kunde vara sysslolös, hade gjort en upptäckt: att man kunde fördrifva tiden på den långa vägen till och från skolan och på samma gång bli rikare. Han hade en gång på den trottoarlösa Holländargatan hittat

en jernmutter. Den tyckte han var rolig, ty den blef en bra slungsten på ett snöre. Derefter gick han alltid midt på gatan och tog upp allt jern han såg. Som gatorna voro illa lagda, och öfverdådigt körande icke var förbjudet, så misshandlades redskapen grymt. Derföre kunde en uppmärksam vandrare vara säker på att hvarje dag hitta ett par söm, en sprint och minst en mutter, stundom en hästsko. Johan tyckte mest om muttrarne, och tog dem till sin specialitet. På ett par månader hade han samlat väl en half kappe.

En qväll sitter han och leker med dem när fadern kommer in i rummet.

— Hvad har du der? — säger fadern och gör stora ögon.

— Det är muttrar, — svarar Johan säkert.

— Hvar har du fått dem ifrån?

— Jag har hittat dem.

— Hittat dem? Hvar?

— På gatan.

— På ett ställe?

— Nej, på många. Man går midt på gatan och tittar ner, — säger han.

— Nej, hör du, det går inte i mig. Det der ljuger du. Kom in, får jag tala med dig.

Talet hölls med en rotting.

— Vill du nu bekänna!

— Jag har hittat dem på gatan.

Han pryglas, tills han »bekänner».

Hvad skulle han bekänna? Smärtan och fruktan att icke få slut på uppträdet aftvang honom följande lögn:

— Han hade stulit dem.

— Hvar?

Nu visste han icke hvar en mutter satt på en kärra, men han gissade att de sutto inunder.

— Inunder kärror — alltså.

— Hvar?

Fantasien framkallade en plats der det stod många kärror.

— Vid byggeraget midt emot Smedgårdsgränd. —

Den der specificeringen af gränden gjorde saken sannolik. Den gamle trodde sig nu säkert ha tagit sanningen ur honom. Och så följde reflexionerna:

— Hur kunde du ta bort dem med bara fingrarne?

Det hade han icke drömt om. Jo, nu såg han faderns verktygslåda för sig:

— Med en skrufmejsel.

Nu kan man inte ta muttrar med skrufmejsel, men faderns fantasi var i rörelse och han lät lura sig.

— Men det är ju förfärligt! Du är ju en tjuf! o. s. v. Tänk om polisen hade kommit.

Johan tänkte ett ögonblick lugna honom med att det var lögn alltsammans, men utsigten

att få mera stryk och bli utan qvällsvard afhöll honom.

Om aftonen när han lagt sig och modern kom in och bad honom läsa sin aftonbön, sade han patetiskt och med lyftad hand:

— Jag har ta mig fan inte stulit några muttrar.

Modern såg på honom länge, och så sade hon:

— Du ska inte svära så!

Kroppsstraffet hade förödmjukat honom, kränkt honom, han var ond på gud, föräldrar, och mest på bröderna, som icke vittnat för hans sak, oaktadt de kände förloppet. Han gjorde ingen bön den qvällen, men han önskade att det blifvit eldsvåda, utan att han behöft tända på. Och så tjuf till!

Sedan dess var han misstänkt eller rättare hans dåliga rykte stadgadt, och han pikerades länge med erinran om den stöld han aldrig begått.

En annan gång gjorde han sig sjelf skyldig till lögn, men genom en inadvertens, som han icke kunde förklara på länge. (Anbefalles föräldrar till begrundande.) En skolkamrat med syster kommer en söndagsmorgon på våren hem till honom och frågar om han vill gå med till Haga. Ja, det vill han, men han skall fråga mamma om lof först. (Pappa var borta.)

— Skynda dig då!

Ja, men han skall visa sitt herbarium först.

— Ska vi gå nu?

— Ja, men jag ska bara in till mamma först.

Men så kommer en liten bror in och tar hans herbarium.

Ofoget afstyres, men nu skola de se hans mineralier också.

Under tiden skall han byta om blus. Derpå tar han en liten bit bröd i skänken. Modern passerar och helsar kamraterna; de tala om ett och annat från hemmet. Johan har brådt, lägger in sakerna och för sina vänner ut i trädgården att se på groddammen. Ändtligen går man till Haga. Han lugn i den fulla tron att han begärt lof af modern.

Så kommer fadern hem.

— Hvar har du varit?

— Jag har varit i Haga med vännerna.

— Hade du lof af mamma?

— Ja!

Modern protesterar. Johan blir stum af häpnad.

— Jaså, du far med lögn.

Han var svarslös. Men han var så viss på att han bedt modern om lof, så mycket mer som intet afslag var att befara. Han hade så fast beslutat att göra det, men biomständigheter hade gått emellan, han hade glömt det och han ville dö på att han icke ljög.

Barn äro i allmänhet för rädda att ljuga, men deras minne är kort, intrycken vexla så hastigt, och de förblanda önskningar och beslut med verkstälda handlingar.

Emellertid lefde gossen länge i den tron att modern ljugit. När han sedan reflekterat många gånger öfver fenomenet, trodde han att hon glömt saken eller icke hört hans anhållan. Långt, långt senare började han misstänka att möjligen hans minne svikit honom. Men han var berömd för godt minne, och det gälde ju bara två, tre timmars mellantid.

Hans misstankar om moderns sannfärdighet (och hvarför skulle hon ej kunna säga en osanning, då qvinnor ju så lätt förvexla sina hallucinationer med verkligheter?), stärktes en kort tid efteråt. Familjen hade köpt en möbel: ett stort evenemang! Gossarne skulle just gå på visit till faster. Modern ville gömma på nyheten och öfverraska fastern vid hennes nästa besök. Derför bad hon barnen icke tala om evenemanget.

De komma till faster. Hon frågar strax: har mamma köpt den gula möbeln än?

Bröderna tiga, men Johan svarar gladt: nej.

Efter hemkomsten vid middagsbordet frågar modern:

— Nåå, frågade faster om möbeln?

— Ja!

— Hvad svarade ni?

— Jag sa nej, jag! — säger Johan.

— Jaså, du hade kurage att ljuga du, hugger fadern in.

— Ja, mamma sa det, — svarar gossen.

Modern bleknar och fadern blir tyst.

Det var ju oskyldigt i det hela, men det var icke så betydelselöst i sitt sammanhang. Svaga tvifvel om »andras» sanningskärlek vaknade hos barnet och öppnade nu ett nytt belägringstillstånd af motkritik.

Kölden mot fadern tilltager, och nu spanar han efter förtryck och gör oaktadt sin svaghet små försök till uppror.

Barnen kommenderas i kyrkan hvarje söndag, och familjen hade bänknyckel. Den orimligt långa gudstjensten och de obegripliga predikningarne upphörde snart att göra intryck. Innan värmeledning ännu var införd utgjorde det en fullständig tortyr att om vintern sitta två timmar i en bänk och frysa om fötterna, men man skulle dit ändock, om för själens helsa, ordningens skull, eller för att lemna hemmet i ro, hvem vet. Fadern var sjelf ett slags teist. Han läste hellre Wallins predikningar än han gick i kyrkan. Modern började i stället luta åt pietismen. Hon sprang efter Olin och Elmblad och Rosenius, och hade väninnor, som buro hem Pietisten och Andlig Dufvoröst. Dufvorösten undersöktes af Johan och befans innehålla roliga historier om missionärer i Kina

och beskrifningar på skeppsbrott. Pietisten fick ligga. Det var bara dekokt på epistlarne i nya testamentet.

En söndag får Johan det infallet, kanske efter någon oförsigtig bibelförklaring i skolan der det talats om andarnes frihet eller dylikt, att han icke skall gå i kyrkan. Han blir hemma helt enkelt. Om middagen innan far kommer hem, förklarar han inför syskon och tanter, att ingen kan tvinga en annans samvete och derför gick han icke i kyrkan. Nu ansågs han vara besynnerlig, och derför slapp han stryk den gången, men sedan skickades han i kyrkan.

Familjens umgänge kunde utom med slägten icke vara stort, på grund af äktenskapets felaktiga form. Men olyckskamrater söka hvarann, och umgänge hade underhållits med en af faderns ungdomsvänner, som begått en mesalliance med sin älskarinna och derför förskjutits af föräldrar och kamrater. Denne var jurist och embetsman. Hos honom träffades en tredje, också embetsmannafamilj, med samma äktenskapsöde. Barnen visste naturligtvis icke af den tragedi som här agerades. Alla familjerna hade barn, men Johan kände sig icke dragen till dem. Hans blyghet och

menskofruktan hade efter tortyrhistorierna i hemmet och skolan tilltagit, och utflyttningen i stadens utkanter jemte sommarvistelserna på landet hade förvildat honom. Han ville icke lära dansa, och han tyckte pojkarne voro fåniga, som kråmade sig så der för flickorna. När modern vid ett tillfälle uppmanade honom vara artig mot flickorna, frågade han hvarför? — Han hade nu blifvit kritisk på allt och ville veta hvarför? —

På en utflygt i det gröna sökte han förmå gossarne till myteri, då de buro flickornas schalar och parasoller.

— Hvarför ska vi vara betjenter åt de der ungarna? — sade han, men gossarne hörde icke på honom.

Slutligen blef han så led vid att gå bort att han gjorde sig sjuk eller gick och vätte ner kläderna i dammen, för att som straff få vara hemma. Han var icke barn längre och derför trifdes han ej med de andra barnen, men de äldre sågo i honom endast ett barn. Han gick nu ensam.

Vid tolf års ålder sändes han en sommar ut till en ny klockargård invid Mariefred. Der voro många inackorderingar, alla af så kallad oäkta börd. Som klockaren icke hade några

större kunskaper räckte ej hans vetande till att höra Johans lexor. Vid första försöket i geometri fann läraren att Johan var så skicklig att han bäst studerade sjelf. Nu var han kaxe. Han studerade sjelf. Klockargården låg invid herrgårdens park, och i dess kungliga omgifningar promenerade han, fri från arbete, fri från uppsigt. Vingarne växte och manbarheten nalkades.

Genom förvärfvad och kanske naturlig blygsel har man så länge hållit den vigtiga frågan om manbarhetens inträdande och dermed sammanhängande fenomen fördolda. Dåliga böcker, spekulanter i medicinböcker, och pietister, som till hvad pris som helst velat göra propaganda, räddhågade och okunniga föräldrar, hafva alla, och många i god afsigt, gjort allt för att skrämma unga syndare från odygdens väg. Senare och upplystare undersökningar af kunniga läkare hafva åter tagit till uppgift att utröna fenomenets orsaker och förnuftiga botemedel, samt framför allt borttaga barnets uppdrifna fruktan för följderna, emedan det visat sig att skrämseln och de uppjagade samvetsqvalen just varit orsaken till de jämförelsevis få fall af vansinne och sjelfmord man har antecknat. Vidare har man upptäckt, att det icke var odygden sjelf, utan den otillfredsstälda driften, som framkallat sjukdomsfenomenen, och en ny fransk läkare har gått så långt, att han

till och med anser handlingen vara ett icke skadligt underhjelpande af naturen. Detta må han stå för. Faktiskt är emellertid det, att man konstant skall finna de sinnessjuka behäftade med ovanan. Men felslutet ligger i att man förvexlar orsak och verkan.

Sinnessjuka instängas; hvad skola de taga sig till?

Hos sinnessjuka har med själslifvets slocknande det vegetativa och animala lifvet tagit öfverhand, och derför bryter driften ut, ohejdadt sökande sin tillfredsställelse hur den kan. Ett annat felslut: hvarje sinnessjuk utforskas om han förr burit hand på sin kropp. Alla sinnessjuka ha det, men derför är icke detta orsaken till sjukdomen, ty nu är det uppdagadt, att många menniskor hafva någon gång burit hand på sin kropp. Men detta hålles hemligt, och derför gå en hop unga syndare och tro sig vara ensamma om det inbillade brottet, och de tro att de stränga lärarne, som sedan skrämma dem, ha lefvat oskyldiga. Nu kan å andra sidan icke nekas att öfverdrift i detta fall kan följas af sjukdomar, men då är det öfverdriften, som vållat det; och den fortsatta vanan, som gjorde att det naturliga sättet icke kom till sin rätt, vållade olägenheter just derigenom. Att ovilja mot könet skulle bli en följd är ej sant, ty odygdiga pojkar ha sedan blifvit dugtiga fruntimmerskarlar, bra makar och lyckliga fäder.

Eget är också att fruntimren icke visa sig gunstiga mot oskulder.

Hur gick det nu till? På vanligaste sättet. En äldre kamrat föregick vid badning med exemplet och de yngre följde. Någon känsla af skam eller synd märktes ej, och ingen gjorde hemlighet af det *). Hela saken tycktes knappast ha sammanhang med det högre könslifvet, ty kär i en flicka hade gossen varit vid åtta års ålder, då driften ännu sof fullständigt.

Samtidigt fick han äfven kunskap om att skolbarnen i byn plägade umgänge i skogen, när de gingo från skolan. Dessa barn voro åtta à nio år, och föräldrarne fingo nys om saken, men lade sig icke i den. Detta förhållande eller missförhållande lär vara regel på landsbygden och borde tagas i betraktande då man skrifver så tvärsäkert om lasten och uppmaningar till lasten.

Någon vändpunkt i gossens själslif bildade icke denna tilldragelse, ty grubblare var han född, och till ensling gjorde honom hans nya tankar. För öfrigt lade han snart bort odygden när han fick en skrämbok i handen, men då inträdde i dess ställe en kamp mot begären, dem han ej mägtade besegra, emedan de öfverföllo honom

*) Det ofvan påpekade, i skolorna både förut och senare ofta förekommande oskicket hade just vid denna tidpunkt väckt uppseende och föranledt undersökningar samt till och med offentligt omtalande i pressen. (Jemför längre fram sid. 218.)

i form af gyckelbilder under drömmen, der hans kraft var slut, och sömnen fick han ej njuta lugn förr än han vid aderton års ålder öppnade umgänge med andra könet.

Fram på sommaren blef han kär i inspektorens dotter, en tjuguåring, hvilken icke umgicks i klockargården. Han kom aldrig att tala till henne; men spanade ut hennes vägar och kom ofta i närheten af hennes bostad. Det hela var en stilla dyrkan på afstånd af hennes skönhet, utan några begär, utan något hopp. Tycket liknade snarare en stilla sorg och skulle kanske lika väl fallit på någon annan, om der funnits umgänge med flickor. Det var en madonnadyrkan, som intet åtrådde, utom att få ge något stort offer, helst en dränkning i fjärden, men ändå i hennes åsyn, ett dunkelt förnimmande af egen otillräcklighet som en half menniska, hvilken icke ville lefva utan att ha kompletterats med den andra, »bättre» hälften.

Kyrktjensten fortfor och gjorde numera icke vidare intryck. Det var tråkigt bara.

Denna sommar var emellertid ganska vigtig i hans utveckling, emedan den lösryckte honom från hemmet. Ingen af bröderna var med. Han hade sålunda icke vidare någon förmedlande blodslänk med modern. Detta gjorde honom

mera afslutad, och kallhärdade nerverna, dock icke genast, ty vid tillfällen af ledsnad grep honom hemlängtan med hårda klor. Modern steg då upp i den vanliga förklarade dagern af skydd och huld, värmekällan, den vårdande handen.

På hösten, i början af augusti, kom bref med underrättelse att den äldre brodern Gustaf skulle resa till Paris för att i en pension fullborda sina studier för affärslifvet och lära sig språket, men dessförinnan skulle han tillbringa en månad på landet och der aflösa brodern. Tanken på den stundande skilsmessan, glorian från den stora, lysande staden, minnet af många glada bragder, längtan efter hemmet, glädjen att få återse en af blodet, allt förenade sig nu att sätta Johans känslor och fantasi i rörelse. Under den vecka han väntade brodern diktade han om honom till en vän, en öfverlägsen man, som han såg upp till. Och Gustaf var honom öfverlägsen som menniska. Han var en modig, frank yngling, två år äldre än Johan, med mörka, starka drag; grubblade icke, hade ett handlingslystet temperament; var klok; kunde tiga när det behöfdes och hugga till när så erfordrades. Förstod ekonomi och sparde. Han var för klok, tyckte den drömmande Johan. Lexorna kunde han ej, ty han ringaktade dem, men han förstod lifvets konst: föll undan när så behöfdes, skred in när så skulle vara och var aldrig ledsen.

Johan hade nu ett behof att dyrka, att i en annan materie än sin svaga lera knåda upp en bild, deri han kunde lägga in sina vackra önskningar, och nu öfvade han sin konst i åtta dagar. Han gick och förberedde broderns ankomst genom att fördelaktigt utmåla honom för alla sina vänner, rekommendera honom hos läraren, utse lekställen med små öfverraskningar, arrangera en trampolin vid badstället, och så vidare.

Dagen före ankomsten gick han till skogen och plockade hjortron och blåbär, som han skulle fägna gästen med. Derpå dukade han ett bord med hvita pappersark. På dem lade han ut bären, ett gult och ett blått, och midt i ordnade han dem i form af ett stort G. Det hela omgafs med blommor.

Brodern kom; kastade en hastig blick på anordningen, åt, men observerade icke finessen med namnchiffret eller tyckte han det var pjåskigt. I familjen ansågs nemligen allt utbrott af känsla vara pjåsk.

Derpå badade man. När Gustaf tagit af skjortan låg han nästa ögonblick i vattnet och tog genast en sträcksimning ut till moringen. Johan beundrade, skulle gerna ha följt, men denna gång tyckte han det var roligare att vara sämre och låta brodern behålla glansen. Det var den första pojke som simmat till moringen. Vid middagsbordet lemnade Gustaf en fet skinkbit

på tallriken. Det hade ingen vågat förr. Han vågade allt. När man på aftonen klämtade, skulle Johan bjuda Gustaf på att klämta. Han klämtade minst tio slag. Johan fasade såsom om socknens öden hade varit utsatta för fara och ömsom skrattade och ömsom bad att han skulle hålla opp.

— Äh, hvad fan gör det, — sa Gustaf.

Så bjöd han honom på sin vän, snickarens vuxna pojke, kanske en femtonåring. Det uppstod genast intimitet mellan de jemnåriga, och vännen öfvergaf Johan, som var för liten. Men Johan kände ingen bitterhet, fastän de två stora drefvo med honom och företogo sig ensamma utflygter med bössa. Han ville ge bara; och han skulle ha gifvit sin älskarinna om han egt någon. Ja, han gaf också anvisning på inspektorens dotter, hvilken brodern mycket rigtigt fann behag i. Men i stället att sucka bakom trädstammarne gick han fram och pratade vid henne, i all oskuld likväl. Detta var den djerfvaste handling Johan sett i sitt lif utföras, och han kände sig sjelf likasom ha vuxit. Han förstorade sig, hans svaga själ likasom handlade genom broderns starka nerver, och han identifierade sig med honom. Han var lika så lycklig som om han sjelf tilltalat flickan. Han gaf idéer till exkursioner, upptåg, roddturer, och brodern satte dem i verket. Han upptäckte fågelbon och brodern äntrade trädet och plundrade dem.

Men detta räckte endast en vecka. Sista dagen, när afresan skulle ske, sade Johan åt Gustaf:

— Vi ska köpa mamma en vacker blombukett.

— Ja vars.

Och så gingo de till trädgårdsmästaren på herrgården. Gustaf bestälde, men det skulle vara fint. Under bindningen gick han och åt bär i trädgården helt öppet. Johan vågade icke röra något.

— Ät du, — sa brodern.

Nej, han kunde icke. När buketten var färdig tog Johan upp och betalade den med tjugufyra skilling. Gustaf gaf intet tecken ifrån sig. Så skildes de.

Vid hemkomsten öfverlemnade Johan buketten från Gustaf.

Modern blef rörd. Vid qvällsbordet väckte blommorna faderns uppmärksamhet.

— Dem har Gustaf skickat mig, — sade modern. — Han är alltid bra snäll, — och Johan fick en sorgsen blick, ty han var så hård. Faderns öga glimmade till under glasögonen.

Johan kände ingen bitterhet. Ynglingens svärmiska offerlusta hade slagit ut, kampen mot orättvisor hade gjort honom till sjelfplågare, och han teg. Han teg äfven, när fadern skickade Gustaf en handkassa, och i ovanligt rörda ordalag förklarade huru djupt han känt detta fina

drag af hans goda hjerta. Han teg hela lifvet igenom med den historien, äfven när han hade fått anledningar att känna bitterhet, och han talade slutligen först, öfvermannad, fallen och trampad i arenans smutsiga sand med en grof fot på bröstet och utan att se en hand lyftas för att vifta: nåd. Det var då icke hämd, bara den döendes sjelfförsvar!

5.

Med öfverklassen.

Privatläroverket hade uppstått såsom en opposition mot de offentliga läroverkens skräckregering. Som dess tillvaro berodde på lärjungarnes bevågenhet hade man beviljat stora friheter och infört en ytterst human anda. Kroppsstraff voro förbjudna, och lärjungarne voro vana, att få yttra sig, interpellera, försvara sig mot anklagelser, med ett ord, de behandlades som tänkande varelser. Här kände Johan först att han hade menskliga rättigheter. Om läraren misstagit sig i en faktisk uppgift, var det icke lönt att bara gå på och hålla på sin auktoritet; han korrigerades och lynchades okroppsligen

af klassen, som öfverbevisade honom om hans misstag. Rationela metoder voro äfven införda i undervisningen. Litet lexor. Kursiva explikationer i språken gåfvo lärjungarne ett begrepp om meningen med den undervisningen, nemligen att kunna öfversätta. Dertill hade man anstälda infödingar för de lefvande språken, så att örat vande sig vid en riktig accent och något begrepp om språkets talande inhemtades.

Hit hade nu en mängd ungdom flytt från statens läroverk, och Johan träffade här många gamla kamrater från Klara. Men han återfann äfven lärare från både Klara och Jakob. Dessa gjorde en helt annan uppsyn här och antogo ett annat sätt. Han förstod nu att de varit i samma fördömelse som deras offer, ty de hade haft rektor och skolråd öfver sig, Ändtligen tycktes då trycket uppifrån börja minskas, hans vilja och tankar få frihet, och han förnam en känsla af lycka och välbefinnande. I hemmet berömde han skolan, tackade föräldrarne för befrielsen och förklarade att han aldrig hade så roligt som i skolan. Han glömde gamla orättvisor, blef mera mjuk i sitt väsen och mera frimodig. Modern började beundra hans lärdom. Han läste fem språk utom modersmålet och hade bara ett år qvar till gymnasiiafdelningen, Äldsta bror var nu ute i verlden på ett kontor, den andra brodern var i Paris. Johan liksom

flyttades upp i en högre ålderklass i hemmet och stiftade personlig bekantskap med modern. Han talade om för henne ur böckerna om naturen och historien, och hon, som aldrig fått kunskaper, lyssnade med andakt. Men när hon hört på en lång stund, antingen hon nu behöfde höja sig eller verkligen fruktade verldens visdom, drog hon fram med den enda kunskapen, som kunde göra menskan lycklig. Hon talade om Kristus; Johan kände väl igen det der talet, men modern förstod att rigta det till honom personligen. Han skulle akta sig för andligt högmod och alltid förblifva enfaldig. Gossen förstod icke ordet enfaldig, och talet om Jesus liknade icke bibelns. Det var något osundt i hennes åskådning, och han tyckte sig märka den obildades motvilja mot bildning. Hvarför denna långa skolkurs, frågade han sig, när den ändock ansågs vara intet i jemförelse med dessa dunkla läror utan sammanhang om Jesu dyra blod? Han visste också att modern hemtade detta språk ur samtal med ammor, syjungfrur och gamla madamer, som gingo i sirapskyrkan. Underligt, tyckte han, att dessa just skulle ha hand om den allra högsta visheten, som hvarken presten i kyrkan eller läraren i skolan hade aning om. Han började finna att dessa ödmjuka voro bra nog andligen högfärdiga och att vägen till visdom genom Jesus var en påhittad ginväg. Kom dertill att

han bland skolkamrater numera hade grefvar och baroner, och när namn på -hjelm eller -svärd började höras i hans skolhistorier, fick han varningar för högfärd.

Var han högfärdig? Troligen! I skolan sökte han aldrig de förnäma. Han såg på dem hellre än på de borgerliga, ty de tilltalade hans skönhetssinne genom sina vackra kläder, fina ansigten, lysande briljantnålar. Han kände att de voro annan ras, egde en ställning, dit han aldrig kunde komma, dit han ej sträfvade, ty han vågade icke fordra af lifvet. Men när en dag en baron anmodade honom om hjelp i en lexa, kände han sig åtminstone vara lika god som denne eller öfver honom i ett fall. Han hade dermed upptäckt att det fans något som kunde sätta honom i jembredd med de högsta i samhället, och hvilket han kunde förskaffa sig: det var kunskaper.

Det rådde vid detta läroverk just genom dess liberala anda en demokrati, som han icke märkt i Klara; grefvar och baroner, de flesta lata, hade icke något försteg för de andra. Rektor, sjelf en bondpojke från Småland, var alldeles renons på vördnad för börd, lika litet som han hyste någon fördom mot de adlige eller särskildt ville stuka dem. Han duade alla, stora och små, var lika förtrolig mot alla, studerade hvar individ, kallade dem i förnamn och var intresserad för ungdomen.

Genom dagligt umgänge mellan borgarbarn och adelsbarn afnöttes respekten. Krypare funnos endast högre upp på gymnasiiafdelningen, der vuxna adelssöner kommo upp i ridspö och sporrar, under det att en gardist höll handhästen utanför porten. Dessa ynglingar söktes af de kloka, som redan inblickat i lifvets konst, men längre än till kaféet eller ungkarlsrummet gick icke vägen.

Om höstarne återkommo en del af de förnäma ynglingarne från expeditioner som extra sjökadetter. De uppträdde då i klassen i uniform med stickert. De beundrades mycket, afundades af många, men Johans slafblod var aldrig förmätet i den vägen: han erkände privilegiet, drömde sig aldrig dit, hade en känsla af att der skulle han bli mera förödmjukad än här, och derför ville han ej dit. Men att komma i nivå med dem på andra vägar, genom meriter, arbete, det drömde han djerft om. Och när samtidigt på våren utexaminerade studenter kommo upp i klassen att ta afsked af lärarne, då han såg deras hvita mössa, deras lediga sätt, deras franka miner, då längtade han sig i deras ställning, ty han märkte huru äfven sjökadetterna tittade med beundran på den hvita mössan.

I familjen hade ett visst välstånd inträdt. Man hade åter flyttat till Norrtullsgatan. Der var gladare än vid Sabbatsberg, och värdens gossar voro skolkamrater. Trädgården hade fadern icke mera, och Johan sysslade nu mest med böckerna. Han förde en förmögen ynglings lif. Huset var gladt, uppvuxna kusiner och kontorets många bokhållare besökte det om söndagarne, och Johan upptogs i deras umgänge oaktadt sina unga år. Han gick nu i jacka, vårdade sitt yttre och såsom gymnasistförhoppning åtnjöt han ett högre anseende än åren medförde. I trädgården promenerade han, och hvarken bärbuskar eller äppelträd frestade honom synnerligen.

Då och då kommo bref från bror i Paris. De lästes högt och med stor andakt. De lästes för slägtingar och bekanta, och det var familjens triumf. Till julen anlände fotografiporträtt af brodern i fransysk collégien-uniform. Det var trumfess. Johan hade nu en bror, som bar uniform och talade franska. Han visade porträttet i skolan och vann socialt anseende. Sjökadetterna grinade emot och sade att det icke var någon riktig uniform, för det fans ingen stickert. Men det fans kepi och blanka knappar och något guld på kragen.

I hemmet visades stereoskopbilder från Paris, och man lefde numera i Paris. Tuilerierna och triumfbågen voro bekanta som slottet

och Gustaf Adolfs staty. Det syntes som om talesättet, att fadern lefver i sina barn, verkligen egde något skäl för sig.

Lifvet låg nu ljust för ynglingen; pressen hade minskats, han andades lättare och skulle troligen gått en lätt banad väg genom lifvet, om icke omständigheterna länkat sig så att han fick back i seglen.

Modern hade länge varit svag efter sina tolf barnsängar. Nu måste hon intaga sängen och gick endast då och då uppe. Hennes lynne blef häftigare, och vid motsägelser stego röda flammor upp på kinden. Vid sista julen hade hon råkat i en våldsam dispyt med sin bror om läsarprester. Denne hade vid julbordet framhållit Fredmans epistlars djupsinnighet och till och med satt dem i tankedigerhet långt öfver läsarpresternas predikningar. Det tog eld i modern och hon föll i hysteri. Detta var blott ett symptom.

Nu började hon, medan hon ännu var uppe, att rusta barnens linne och kläder och städa lådor. Hon talade ofta med Johan om religion och andra höga frågor. En dag visade hon honom några guldringar.

— Dem skall ni få när mamma dör, — sade hon.

— Hvilken är min? — frågade Johan, utan att fästa sig vid tanken på döden. Hon visade en flätad flickring med ett hjerta på. Den

gjorde ett starkt intryck på gossen, som aldrig egt någon sak af guld, och han tänkte ofta på den ringen.

I huset kom en mamsell för barnen. Hon var ung, såg bra ut, talade litet och hade ibland ett kritiskt leende. Hon hade varit hos en grefve på Stora Trädgårdsgatan och tyckte troligen hon hade kommit ner i ett tarfligt hus. Hon skulle öfvervaka barnen och pigorna, men med dessa umgicks hon nästan förtroligt. Det var nu tre pigor, en husmamsell, en dräng och en dalkulla i huset. Pigorna hade fästmän och det lefdes lustigt i det stora köket, som sken ståtligt med sin koppar och tenn. Der åts och dracks, och gossarne blefvo bjudna med. De kallades för herre af fästmännen och man drack deras skål. Husdrängen var dock aldrig med: han tyckte det var »svinaktigt» att lefva så, för att frun var sjuk. Huset föreföll stadt i upplösning, och fadern stod svåra duster med tjenarne sedan modern låg till sängs. Men modern blef pigornas vän i döden. Hon gaf dem rätt af instinkt. Och de missbrukade hennes partiskhet. Det var strängt förbjudet att utsätta den sjuka för sinnesrörelser, men tjenarne intrigerade mot hvarandra och säkerligen mot patronen också. En dag hade Johan smält bly i en silfversked. Köksan sqvallrade för modern; denna blef häftig och sade till fadern. Men fadern blef bara retad på angif-

verskan. Han gick till Johan och sade hyggligt, såsom om han behöfde beklaga sig:

— Du skall inte smälta bly i silfverskedar. Jag bryr mig inte om skeden, den kan lagas, men den satans Fredrika har gjort mamma ledsen. Visa inte pigorna sånt der, om du gör något dumt, utan säg åt mig, ska vi ställa det till rätta!

De voro vänner fadern och han, för första gången, och han älskade fadern nu, när han steg ner till honom.

En natt väckes han i sömnen af faderns röst. Han spritter upp. Det är mörkt i rummet. I mörkret hör han rösten, som djup och darrande säger: vill gossarna komma in till mammas dödsbädd! Nu slog det ner som ett åskslag öfver honom. Han frös så att lemmarne smälde mot hvarandra, medan han drog på kläderna, hufvudsvålen isades, ögonen stodo vidöppna och runno, så att ljuslågan syntes som en röd bläddra.

Och så stodo de vid sjukbädden. De greto en timme, greto två, tre. Natten kröp fram. Modern var sanslös och kände icke igen någon. Dödsarbetet hade börjat med rosslingar och nödrop. Småbarnen väcktes ej. Johan satt och tänkte öfver allt ondt han gjort. Icke en moträkning mot orättvisan kom före. Efter tre timmar upphörde tårarna. Tankarne rände hit och dit. Döden var slutet. Hur skulle det

bli, när mamma ej fans mer? Ödsligt, tomt. Ingen tröst, ingen ersättning. Det var bara ett tjockt mörker af olycka. Han spanade efter en enda ljuspunkt. Ögat faller på moderns byrå, der Linné sitter i gips med en blomma i handen. Der låg en enda fördel, som denna bottenlösa olycka skulle medföra: han skulle få ringen. Han såg den på sin hand. — Det är ett minne af min mor, skulle han kunna säga, och han skulle gråta vid minnet, men han kunde icke underlåta att tycka, det var fint med en guldring. — Fy! Hvem tänkte den låga tanken vid moderns dödsbädd? En sömndrucken hjerna, ett förgråtet barn. Nej bevars, en arftagare. Var han girigare än andra, hade han anlag för snålhet? Nej, då skulle han aldrig talat om historien, ty den var djupt begrafven hos honom; men han mindes den hela lifvet; den dök upp då och då, och när den kom fram, i sömnlös natt, i trötthetens sysslolösa stunder, då kände han rodnaden hetta vid öronen. Då anstälde han betraktelser öfver sig sjelf och sitt uppförande och straffade sig som den lägsta af alla menniskor. Först när han blef äldre och lärde känna ett stort antal menniskor och tankeapparatens mekanik, kom han på den idén att hjernan är en underlig ting, som går sina egna vägar, och menskorna äro nog sig lika äfven i det dubbellif de föra: det som

syns och det som icke syns, det som talas och det som tänkes tyst.

Men vid denna tidpunkten fann han bara att han var dålig, och när han kom in på pietismen, der det talades om kampen mot onda tankar, insåg han att han hade mycket onda tankar. Hvarifrån de kommo? Från arfsynden och djefvulen, svarade pietisterna. Ja, det var han med om, ty han ville icke vara ansvarig för en så ful tanke, men han kunde likafullt icke komma ifrån att tro sig ansvarig, ty han kände icke läran om determinismen eller viljans ofrihet. Den lärans förkunnare skulle ha sagt: en sund tanke hos dig, min gosse, att söka minsta möjliga onda af ett ondt; en tanke som alla arftagare, stora eller små, ha tänkt, och, märk väl, måste ha tänkt, efter alla lagar för tänkandet. Kristendomens sjelfförnekelsemoral med pelarhelgonsidealet i luften kallar de tankar onda, som gå ut på sjelfbevarelse, men detta är osundt, ty individens första, heligaste pligt är att skydda sitt sjelf, så vidt möjligt utan att skada andras.

Men hela hans uppfostran var ju enligt tidens låga föreställningssätt inrättad med fästadt afseende på himlen och helvetet. Somliga handlingar ansågos onda, andra goda. De förra skulle straffas, de senare belönas. Sålunda ansågs det som en dygd att starkt sörja en mor, oafsedt denna moders uppförande mot

barnet. En sådan tillfällighet i skapnaden som känslornas långvarighet ansågs som en dygd. De som icke hade så beskaffade känslor voro mindre dygdiga. De olyckliga, som märkte denna brist hos sig, ville göra om sig, göra sig bättre. Deraf hyckleri, falskhet mot sig sjelf. Nu har man kommit derhän, att känslosamhet är upptäckt vara en svaghet, som i äldre stadier skulle ha stämplats som last.

Franska språket bibehåller ännu samma ord *vice* för lyte och last. Öfvervigt i känsla och fantasi, hvilka dölja sanningen, anses numera tillhöra lägre utvecklingsstadier: vildens, barnets, qvinnans, och är på väg att läggas igen såsom genom öfverodling utsugen mark, och det rena tänkandets tidehvarf står för dörren.

Ynglingen var en qvadron af romantik, pietism, realism och naturalism. Derför blef han aldrig annat än ett lappverk.

Johan tänkte visst icke bara på den fattiga prydnaden; det hela var ett ögonblicks förströelse, två minuter af långa månaders sorg, och när det slutligen blef tyst i rummet och fadern sade: mamma är död, då var det tröstlöst. Han skrek som en drunknande. Hur kan döden vara så bottenlöst förtviflad för dem, som tro på ett återseende? Det måtte allt vara illa beställdt med tron i dessa ögonblick, när förintelsen af personligheten försiggår med orubblig konseqvens inför ens ögon.

Fadern, som eljes hade isländarens yttre känslolöshet, var nu mjuk. Han tog de två sönernas händer och sade:

— Gud har hemsökt oss; nu skola vi hålla tillsammans som vänner. Menniskorna gå i sin sjelftillräcklighet och tro sig nog, så kommer slaget, och man ser hur man behöfver hvarann alla. Låt oss vara uppriktiga mot hvarandra och öfverseende.

Gossens sorg tog af i ett ögonblick. Han hade fått en vän, och en mägtig, klok, manlig vän, som han beundrade.

Huset kläddes nu med hvita lakan för fönstren.

— Du behöfver icke gå i skolan, om du icke vill, — sade fadern.

Om du icke vill! Det var ett erkännande af hans vilja.

Så kommo tanter, slägtingar, kusiner, ammor, gamla tjenare, och de sade alla välsignelse öfver den döda. Alla räckte händer till hjelp att sy sorgkläder: der funnos fyra små barn och tre stora. Der sutto unga flickor och sydde i den sjuka dagern, som föll genom de hvita lakanen, och de talade halfhögt. Det var mystiskt, och sorgen fick ett helt följe af ovanliga förnimmelser. Aldrig hade gossen varit föremål för så mycket deltagande, och aldrig hade han känt så många varma händer, hört så många vänliga ord.

Om söndagen läste fadern en predikan af Wallin öfver texten: Vår vän är icke död, men

hon sofver. Med hvilken oerhörd förtröstan tog han icke dessa ord bokstafligen och hur visste han icke att rifva upp såren och på samma gång läka dem! Hon är icke död, men hon sofver, upprepade han gladt. Modern sof nog derinne i det kalla förmaket, och ingen väntade väl att se henne vakna.

Det led mot begrafningen. Grafplats var köpt. Svägerskan satt med och sydde. Hon sydde och sydde, den gamla modern till sju medellösa barn, den förr rika borgarmodern, sydde åt barnen i det äktenskap, som brodern förbannat. Så steg hon upp och bad att få tala vid sin svåger. Hon hviskar vid honom i ett hörn af salen. De båda gamla falla i hvarandras armar och gråta. Fadern tillkännager att modern skulle få begrafvas i farbrors graf. Farbrors graf var ett mycket beundradt monument på Nya kyrkogården, som bestod af en jernkolonn med en urna på. De fattade derför att en ära var vederfaren modern, men de förstodo ej att ett brödrahat dermed var slocknadt, att upprättelse var efter döden skänkt en god och pligttrogen qvinna, som varit ringaktad derför att hon blef mor innan hon fick titeln fru.

Det strålade nu af försoning och frid, och man öfverbjöd hvarann i vänligheter. Man sökte hvarandras blickar, undvek störande sysselsättningar, läste önskningar.

Så kom begrafningsdagen. När kistan skrufvats igen och bars genom salen, som var fyld af svartklädda, råkade en liten syster i attack. Hon skrek och kastade sig i armarne på Johan. Han tog henne upp på armen och tryckte henne mot sig, som om han var hennes mor och ville skydda henne. Och när han kände den lilla darrande kroppen krama sig fast vid honom, erfor han en styrka som han länge saknat. Tröstlös kunde han ge tröst, och när han lugnade henne, blef han lugn. Det befans emellertid vara den svarta kistan och de många menskorna, som skrämt henne; ty de små saknade knappt modern, greto icke efter henne och hade glömt henne på en kort tid. Modersbandet är icke så snart knutet, det sker endast genom en lång, personlig bekantskap. Johans verkliga saknad räckte knappt ett qvarts år. Han sörjde länge, men det var mera ett behof att fortlefva i stämningen, hvilken var ett uttryck för hans naturliga tungsinthet, som nu i moderssorgen funnit en lämplig form.

På dödsfallet följde en lång sommar i sysslolöshet och frihet. Johan disponerade två rum en trappa upp tillsammans med äldsta brodern, som icke kom från sin affär förrän

om qvällarne. Fadern var borta hela dagen, och när de råkades tego de. Fiendskapen var nerlagd, men vänskapen var omöjlig. Ynglingen var nu sin egen herre; kom och gick, styrde och stälde. Husmamselln föll undan för honom, och de råkade aldrig i konflikt. Umgänget med kamrater undvek han, stängde sig inne på sina rum, rökte tobak, läste och grubblade.

Alltid hade han hört att kunskaper voro det högsta, att det var ett kapital, som aldrig kunde förloras, och att man med dem skulle stå sig, huru djupt man än sjönk på samhällsskalan. Att ta reda på allt, veta allt, var hos honom en mani. Han hade sett äldsta brors ritningar och hört dem berömmas. I skolan hade han endast ritat geometriska figurer. Han ville alltså rita, och under ett jullof kopierar han i ett sträck och i raseri broderns alla ritningar. Den sista i samlingen var en häst. När han fått den färdig och sett att det icke var någon konst, lade han bort att rita.

Alla barnen utom Johan spelade ett instrument. Johan hörde skalor och öfningar på piano, viol och violoncell, så han blef led af alltsammans och musiken blef hvad kyrkklockorna varit förut. Han ville kunna spela, men han ville icke gå igenom skalorna. Han tog i smyg notor och spelade genast stycken. Det blef dåligt, men han hade nöje af det. I ersättning företog han sig hålla reda på

kompositör och opus till allt hvad syskonen spelade, så att han var öfver dem i kunskap om musiklitteraturen. En gång söktes en notskrifvare till att kopiera Trollflöjten, arrangerad för violqvartett. Johan erbjöd sig.

— Kan du skrifva notor, du? — frågades han.

— Jag ska försöka, — sade han.

Han öfvade sig ett par dagar och så skref han ut alla fyra stämmorna. Det var ett långt, tråkigt arbete, och han höll på att tröttna, men så fick han det färdigt till slut. Det var slarfvigt här och der, men det kunde begagnas.

Han hade ingen ro förrän han fått lära sig alla Stockholmsflorans växter. När han kände dem, kastade han ämnet. Någon botanisk exkursion roade honom ej mer; vandringar i naturen erbjödo intet nytt. Han kunde ej träffa en okänd växt. De få mineralierna hade han reda på. Insekterna egde han i sin samling. Och foglarne kände han på låten, på fjädrarne och till och med på äggen. Allt det der var bara yttre företeelser, namn på saker, som snart förlorade sitt intresse. Han ville se inuti. Han brukade beskyllas för förstörelseanda, ty han plockade sönder allt, leksaker, ur, allt som kom under hans hand. Han kom af en händelse på en Tham'isk föreläsning i vetenskapsakademien, och fick öfvervara en seance i kemi och fysik. De ovanliga instrumenten och redskaperna fängslade

honom. Professorn var en trollkarl, men en som talade om hur underverket gick till. Det var nytt, och han ville sjelf intränga i det fördolda.

Han talade om för fadern sin nya böjelse, och denne, som i yngre år sysslat med galvanoplastik, lemnade honom böcker ur bokskåpet. Focks Fysik, Girardins Kemi, Figuiers Upptäckter och uppfinningar samt Nyblæi Kemiska Teknologi. På vinden fans dessutom ett galvaniskt batteri med sex element af gamla Daniellska koppar- och zinksystemet. Detta fick han om händer redan som tolfåring och handterade svafvelsyra så att handdukar, serveter och gångkläder förstördes. Sedan han galvaniserat alla föremål han funnit lämpliga lade han ner den rörelsen. Nu på sommaren i ensamheten tog han upp kemien med raseri. Men han ville ej göra de experiment, som stodo i läroboken; han ville göra upptäckter. Alla medel fattades honom, pengar, apparater, men intet fick hindra. Hans lynne var nu sådant och blef än mer sådant efter moderns död, då han var sin egen herre, att hans vilja skulle fram trots allt och genast. Spelade han schack, gjorde han upp sin anfallsplan på motståndarens kung; gick på hänsynslöst utan att se på sitt försvar, öfverrumplade ibland motståndaren genom sin hänsynslöshet, men förlorade oftast partiet.

— Hade jag fått dra ett drag till, hade du varit matt i stället, — sade han.

— Ja, men det fick du inte, derför blef du matt.

Skulle han in i en byrålåda, och nyckeln ej var till hands, tog han eldgaffeln och bröt upp låset, så att skrufvar och låsskylt röcks loss.

— Hvarför har du brutit sönder låset? — frågade man.

— Derför att jag skulle in i byrån!

Det fans dock en viss ihärdighet i allt detta gå-på. Men endast så länge raseriet varade. Han skulle göra sig en elektricitetsmaskin. Ute i vinden hittade han en spinnrock. Från den bröt han bort det som han icke behöfde och skulle nu ersätta hjulet med en rund glasskifva. Han hittade ett innanfönster. Med en qvartsflisa skar han ut rutan. Men nu skulle den bli rund och få ett hål midt i. Med ett nyckelax satt han och bröt ut flisa efter flisa, ibland icke större än ett sandkorn; detta tog många dagar. Rutan blef rund. Men hur skulle han få hål? Hål i en glasruta. Han gjorde sig en drillborr. För att få bågen bröt han sönder ett paraply för att komma åt ett hvalfiskben och tog en violsträng till lina. Sedan repade han i glaset med qvartsen, fuktade med terpentin och drillade. Men han märkte ingen framfart. Då, när han märkte sig så nära målet, förlorade han tålamodet och besinningen. Han skulle forcera hål med ett sprängkol. Rutan sprack. Då kastade han sig på sin säng, magtlös, utmattad, hopplös. I harmen

blandade sig också en förnimmelse af fattigdom. Hade han bara haft pengar! Han kunde gå utanför Spolanders magasin på Vesterlånggatan och se på de kemiska apparater der funnos. Han undrade hvad de kostade, men vågade aldrig gå in och fråga. Hvad tjenade det till? Han fick aldrig några pengar af fadern.

Sedan han hemtat sig från motgången skulle han göra det ingen gjort förr och ingen kan göra: ett perpetuum mobile. Fadern hade omtalat, att ett stort pris var för länge sedan utsatt för uppfinnaren af det omöjliga. Det var något som lockade honom. Han kombinerade ett vattenfall, som drog en pump, med en Heronskälla. Fallet skulle sätta pumpen i gång, pumpen skulle åter draga upp vattnet och Heronskällan hjelpa till. Han måste nu ut i vindskontoret och göra razzia. Sedan han brutit sönder alla möjliga ting för att samla material, började arbetet. En kaffekokare fick släppa till ett rör, en sodavattensmaskin gaf reservoarer, dragkistan gaf beslag, byrån träd, en fågelbur lemnade jerntråd, en ampel blef en af bassängerna, och så vidare. Dagen var inne då afprofningen skulle ske. Då kommer husmamsellen och frågar, om han vill gå med syskonen till mammas graf. — Nej, han hade inte tid. — Om nu det onda samvetet slog honom och störde hans arbete, eller han var nervös ändå, nog af: försöket misslyckades. Då tog han, utan att vilja afhjelpa felet, hela den

konstiga apparaten och slog den i kakelugnsstenarne. Der låg verket, som kostat så många nyttiga saker lifvet, och långa tider efter upptäcktes spåren af hans vilda framfärd i vindskontoret. Han fick snubbor, men det bet inte numer.

För att skaffa sig revanche i huset, der han ådragit sig hån för sina misslyckade experiment, anstälde han några knallgasexplosioner samt tillverkade en Leydnerflaska. Kattskinnet drog han af en död, svart katt han hittat i Observatoriibacken, och hvilken han bar hem i sin näsduk. En natt när äldsta bror och han kommo hem från en konsert, funnos inga tändstickor, och de ville ej väcka huset. Johan letade fram svafvelsyra och zink, framstälde vätgas vid gatlyktans sken, slog eld med elektroforen och tände lampan. Dermed var hans rykte som »kemist» stadgadt. Han framstälde äfven Jönköpings tändstickor efter recept ur Teknologien. Hvarför han mycket förvånades öfver det långt senare beviljade Jönköpingspatentet på stickor, hvilka för öfrigt förefunnits i handeln såsom Björneborgs vaxstickor. Och så lade han ner kemien på en tid.

Faderns bokskåp inneslöt en liten boksamling, som numera stod till Johans förfogande. Der fans, utom de ofvan omnämda kemiska och fysiska arbetena: trädgårdsböcker, en illustrerad naturalhistoria, Meijers Universum, Handbok för mödrar med Förlossningskonst, en tysk anatomi med figu-

rer, Napoleons historia på tyska med stålstick, Wallins, Franzéns och Tegnérs dikter, Wallins predikningar, Blumauers Œneis, Don Quixote, fru Carléns och Fredrika Bremers romaner, Deutsche Klassiker m. m.

Utom indianböcker och Tusen och en natt hade Johan ännu icke läst någon skönlitteratur. Han hade tittat i romaner, men funnit dem långa och tråkiga, i synnerhet derför att de saknade illustrationer. Men när nu kemien och alla andra naturens verkligheter voro genomskådade, tog han en dag en visit i bokskåpet. Han tittade i poesierna. Der kände han sig sväfvande i luften och visste icke hvar han var hemma. Han förstod det inte. Så fick han Fredrika Bremer's Skildringar ur hvardagslifvet. Det slog familjejolm och tantmoraler emot honom, och han stälde tillbaka dem. Så fick han fatt i Jungfrutornet. Det var berättelser och äfventyr. Den olyckliga kärleken rörde upp honom. Men vigtigare än allt var, att han kände sig vuxen med dessa vuxna menskor. Han förstod hvad de talade och han märkte att han icke var barn. Dessa fullvuxna voro ju hans jemlikar. Han hade ju varit olyckligt kär, lidit, kämpat, men var qvarhållen i barndomens fängelse. Och nu kom han till fullt medvetande om att hans själ var i fängelse. Den hade varit flygfärdig för länge sen, men man hade klippt vingarne och

satt honom i bur. Nu sökte han fadern och ville tala med honom såsom en jemnåring, men fadern slöt sig och rufvade på sin sorg.

På hösten kom ett nytt bakslag och en ny hållhake på honom. Han var mogen till gymnasiiafdelningen, men qvarhölls i skolan, emedan han var för ung och skulle mogna. Han rasade. Det var andra gången man röck honom i rocken, när han ville springa. Han kände sig som en omnibushäst, som oupphörligt tar fart och oupphörligt hålles igen. Detta röck sönder hans nervlif, slappade hans viljekraft och lade grunden till blifvande modlöshet. Han vågade aldrig önska något rätt lifligt, ty han hade sett sina önskningar motas så många gånger. Han ville rusa fram med arbete, men arbete hjelpte ju ej: han var för ung. Nej, skolan var för lång. Den visade målet i fjerran, men satte slagbommar för löparen. Han hade räknat ut att han skulle bli student vid femton år. Han blef det ej förr än vid aderton. Och i sista åren, då han såg utgången ur fängelset så nära, kastades ytterligare ett straff-år på honom, derigenom att sjunde klassen gjordes tvåårig.

Barndomen och ungdomen blef honom ytterligt pinsam; han var led på hela lifvet och sökte nu trösten i himlen.

6.

Korsets skola.

Sorgen har den lyckliga egenskapen att äta opp sig sjelf. Den dör af svält. Som den väsentligen är ett afbrott i vanor kan den ersättas genom nya. Som den är ett tomrum fylles detta snart som genom ett verkligt horror vacui.

Ett tjuguårigt äktenskap var upplöst. En kamrat under kamp mot lifvets motigheter var förlorad; en qvinna, vid hvars sida en man lefvat, hade gått undan och lemnat en celibatär qvar; husets administratör hade öfvergifvit sin post. Allt var i olag. De små svartklädda pysslingarne, som öfverallt bildade mörka fläckar, i rummen, i trädgården, höllo saknaden vid lif.

Fadern tyckte att de voro öfvergifna och trodde dem värnlösa. Han kom ofta hem från sitt arbete om eftermiddagarne och satt då ensam i lindbersån åt gatan. Han hade äldsta dottern, en sjuåring, i knä, och de andra lekte vid hans fötter. Ofta såg Johan den gråhårige mannen med de vackra, sorgsna dragen sitta der under det gröna halfljuset från löfverket. Han kunde icke trösta honom och han sökte honom ej mer. Han såg den gamles vekhet, som han ej trott på, såg honom stirrande dröja med blickarne på dottern såsom om han sökte konstruera ut den dödas drag i barnets obestämda ansigtslinier. Han såg den taflan ofta mellan trädens stammar från sitt fönster, i alléns långa perspektiv; den värmde honom och skakade honom, men han började frukta för fadern, emedan denne ej var sig lik.

Sex månader hade gått, då fadern en höstafton kom hem med en främmande herre. Det var en gammal man med ett ofantligt jovialiskt utseende. Han skämtade godmodigt, var vänlig och artig mot barn och tjenare, men omotståndlig i sitt sätt att få menskor att le. Han kallades kamrern, var en barndomsvän till Johans far och hade upptäckts såsom boende i huset bredvid. De gamle talade om sina barndomsminnen. Der var ett förråd, som kunde fylla tomrummet. Första gångerna stramade faderns stelnade drag när han narrades le åt den spiri-

tuelle och humoristiske mannens anmärkningar. Om en vecka skrattade han och hela familjen, så som endast de hvilka ha gråtit länge kunna göra det. Det var en lustigkurre af rang och dertill spelade han viol, guitarr och sjöng Bellman. Det kom ny luft i våningen, nya åskådningar, och sorgens inbillningsfantomer vädrades ut. Kamrern hade också haft sorg, han hade mistat sin fästmö och hade sedan förblifvit ungkarl. Lifvet hade icke lett mot honom, men han hade aldrig tagit saken med lifvet riktigt allvarsamt.

Så kom Gustaf hem från Paris; i uniform, blandande franska ord med svenska, och med lifligt lynne och qvicka gester. Fadern tog emot honom med en kyss på pannan, och ett moln af sorgens minne drog förbi, ty sonen hade ej varit hemma vid moderns död. Men så klarnade det igen och det blef lifligt i huset. Gustaf ingick i affären, och nu hade den gamle någon att tala vid om hvad som intresserade honom.

En sen höstafton efter supén, då kamrern var hemma och sällskapet satt tillsammans, steg fadern upp och bad att få tala. — Mina gossar och min barndomsvän, började han. Derpå förkunnade han sin afsigt att skänka sina små barn en ny mor, och han tillade att passionernas tid var förbi för honom och att endast intresset för barnen dikterat hans beslut att taga mamsell * * * till sin äkta hustru.

Det var husmamsellen. Detta sade han med en öfverlägsen ton, såsom om han ville säga: detta angår er inte egentligen, men ni ska få veta det ändå! Derpå fördes mamsell ut och mottog lyckönskningar, varma af kamrern, men mycket blandade af de tre ynglingarne.

Två af dem hade icke så fina samveten, ty de hade häftigt, men oskyldigt tillbedt henne, den tredje, Johan, hade lefvat i oenighet med henne på sistonet. Hvem som var mest generad, undras.

Det uppstod en lång paus, hvarunder ynglingarne ransakade sina njurar, uppgjorde sina konton, och funderade på följderna af denna oväntade händelse. Johan måtte först ha osat brändt horn och funnit situationens kraf, ty han gick samma afton in i barnkammaren och rakt fram till mamsell. Det svartnade för ögonen när han framsade följande tal, i hast komponeradt och öfverläst i faderns stil.

— Som vi nu råka att stå i förändrade förhållanden till hvarandra, — sade han, — så ber jag mamsell låta det förflutna vara glömdt och låta oss vara vänner.

Det var uppriktigt menadt, klokt handladt och hade ingen baktanke. Det var ett bokslut med det gamla och önskan om god samvaro för framtiden.

Följande middag kom fadern upp till Johan på hans kammare och tackade honom för hans

ädla beteende mot mamsell, och som uttryck af sin glädje lemnade han honom en liten present, en länge efterlängtad till och med. Det var en kemisk apparat.

Johan skämdes att mottaga gåfvan och fann icke sin handling ädel. Den var naturlig följd, den var klok, men fadern och mamsell skulle hissa upp den och i den läsa goda förebud för sin kärlekslycka. De fingo också snart inse sin villfarelse, som då naturligtvis lades på gossens skuldregister.

Att den gamle gifte om sig för barnens skull, derom finnes intet tvifvel, men att han äfven älskade den unga qvinnan, det är säkert. Och hvarför skulle han ej få det? Det angick ingen, men fenomenet är konstant, både att enklingar snart gifta om sig, huru svårt än äktenskapet varit, och att de känna sig begå en otrohet emot den aflidna. Döende makar bruka plågas mest på sistone vid tanken på att den efterlefvande skall gifta om sig.

Bröderna togo saken flott och böjde sig. De hade faderskulten som religion. Tro och icke tvifla. De hade aldrig tänkt att faderskapet endast var en tillfällig egenskap, som kunde falla på hvar mans lott.

Men Johan tviflade. Han kom i ändlösa dispyter med bröderna och angrep fadern, som före sorgårets utgång förlofvat sig. Han fram-

manade moderns skugga, spådde olycka och förderf, retades till öfverdrifter och förgick sig

Brödernas argument var: det rör icke oss hvad pappa gör! — Det var sant att de icke egde döma deröfver, men det rörde dem alla djupt. — Ordryttare, — sade de, ty de kände icke huru orden hafva många valörer.

En afton strax efter, då Johan kom hem från skolan, såg han huset upplyst och hörde musik och glam. Han gick upp på sitt rum och satte sig att läsa. Huspigan kom upp och bad honom från fadern stiga ner, ty det var främmande.

— Hvilka?

— De nya slägtingarne.

Han bad helsa, att han icke hade tid. Så kom en bror upp. Han var ovettig först, bad sedan. För gubbens skull kunde han väl komma ner, bara ett ögonblick och helsa. Han skulle få gå genast..

— Ja, han ville fundera!

Slutligen gick han ner; såg salen full med fruntimmer och herrar; tre mostrar, en ny mormor, en morbror, en morfar. Mostrarna voro unga flickor. Han gjorde en bugning midt på golfvet, artigt men stelt.

Fadern var ond, men ville ej visa det. Han frågade Johan om han ville ta ett glas punsch. Johan tog det. Derpå frågade den gamle ironiskt om han hade så mycket att göra till skolan. Ja,

det hade han. Och så gick han upp på sitt rum. Der var kallt och halfmörkt, och att läsa gick ej, när han hörde dans och musik dernere. Så kom köksan och budade till supén. Han ville icke ha någon mat. Hungrig och ursinnig gick han i rummet af och an. Ibland ville han ner, der det var varmt, ljust och gladt; och han hade låsvredet i handen många gånger. Men så vände han om. Han var blyg. Rädd för menskor af naturen, hade han under sommaren, då han icke talt vid någon, blifvit än mera vild. Och så gick han hungrig till sängs och ansåg sig som den olyckligaste menska som fans.

Följande dag kom fadern upp på hans rum. Nu sade han honom att han varit falsk, när han bedt mamsell om förlåtelse.

— Förlåtelse? Han hade icke haft något att be om förlåtelse för.

Men nu skulle fadern böja honom, han måtte göra sig aldrig så hård.

— Försök! — tänkte han. Försöken uteblefvo på en tid, men Johan gick och stålade sig för att mottaga böjningarne.

Brodern satt och läste vid aftonlampan uppe på kammaren. Johan frågade: hvad läser du? Brodern visade titeln på omslaget. Der stod med stora frakturer på gult omslagspapper den rykt-

bara titeln: »En ungdomsväns varning för ungdomens farligaste fiende.»

— Har du läst den? — frågade Gustaf.

Johan svarade ja, och drog sig tillbaka. När läsningen var slutad lade Gustaf in boken i sin byrålåda, och gick ner. Johan öppnade lådan och tog fram den hemska skriften. Ögonen lupo öfver sidorna utan att våga stanna. Knäna skallrade, bloden försvann från ansigtet, pulsarne fröso. — Han var sålunda dömd till döden eller vansinnet vid tjugufem års ålder. Hans ryggrad och hjerna skulle rinna bort, hans ansigte bli som en dödskalles, hans hår falla af, händerna darra — det var fasligt. Och botemedlet? Jesus! Men Jesus kunde icke bota kroppen, endast själen. Kroppen var dömd till döden — vid tjugufem år — återstod endast att rädda själen från evig fördömelse. — Detta var Dr. Kapffs beryktade partiskrift, som bragt så många ynglingar på dårhuset, bara för nöjet att få öka de protestantiska jesuiternas partinumerär. En sådan skrift, så djupt osedlig, så skadlig, borde i sanning åtalas, seqvestreras och brännas. Eller åtminstone motverkas af upplystare skrifter i ämnet. En sådan fans verkligen och råkade senare i händerna på Johan, som sedan gjorde allt för att sprida den, ty den var så sällsynt. Den hette »Farbror Palles råd till unga syndare», och ansågs vara författad af medicinalrådet Wistrand. Det var en hjertlig bok, som tog saken ledigt; talade

uppmuntrande till pojkarne och framhöll särskildt huruledes man öfverdrifvit vådorna af okynnet, hvarjemte han gaf praktiska råd och hygieniska anvisningar. Men än i dag regerar Kapffs ursinniga skrift, och läkare öfverlöpas af syndare, som med klappande hjerta aflägga bekännelsen. För icke länge sen kom en student till en berömd Stockholmsläkare och bekände med tårar huru han förspilt sitt lif och endast afvaktade döden.

— Äh prat, herre, — svarar doktorn. — Se på mig; fins väl ingen som varit så okynnig som jag.

Syndaren såg på honom och fann för sig en fyrtifemårig Herkules, hvilken derjemte egde en stark, orubbad intelligens.

Men Johan fick intet tröstens ord i sin svåra bedröfvelse på ett helt år. Han var dödsdömd; återstod bara att lefva ett dygdigt lif i Jesu intill slaget skulle komma. Han tog upp moderns gamla pietistskrifter och läste om Jesus. Han bad och pinade sig. Ansåg sig ensam som en brottsling, förödmjukade sig. När han gick på gatan dagen efter, steg han ner från trottoaren för hvarje menniska han mötte. Han skulle döda sitt sjelf och uppgå i Jesus; lida sin tid och sedan gå in i sin Herres glädje.

Han vaknade en natt och såg bröderna sitta vid ljus. De talade om ämnet. Han kröp under täcket, stack fingren i öronen, för att icke

höra. Men han hörde ändå. Bror talade om pensioner i Paris, der ynglingar bundos i sängarne utan att detta hjelpte. Han ville springa upp, bekänna för dem, be om nåd, om hjelp, men han vågade icke höra bekräftelsen på dödsdomen. Om han gjort det kanske han fått tröst och hjelp. Men han teg. Han svettades och bad till Jesus, icke till Gud numera. Hvart han gick såg han det förfärliga ordet i svarta frakturkapiteler på gul botten, på husmurar, på rummets tapeter. Och byrån der boken låg, inneslöt guillotinen. Hvar gång brodern gick i lådan darrade han och sprang ut. Han stod långa stunder framför spegeln och såg efter om ögonen sjunkit, håret lossnat och dödskallen stuckit fram. Men han såg frisk och röd ut.

Han slöt sig inom sig sjelf, blef tyst och undvek sällskap. Nu inbillade sig fadern att han ville visa sitt ogillande öfver hans giftermål, att han var högfärdig, och nu skulle han krökas. Han var krökt redan och när han med tystnad böjde sig under krossningen, triumferade fadern öfver sin lyckade kur.

Detta retade ynglingen och ibland reste han på sig. Ibland uppsteg ett svagt hopp om att kroppen skulle kunna räddas. Han gick på gymnastiken, tog kallt vatten och åt litet om qvällarne.

För öfrigt, att vara pietist eller älska Jesus må man icke tro är något helt; det är en stäm-

ning, som kommer momentvis och går som ett väder, det är ett sätt att se sakerna, som fordrar lång vana att komma in i; det är en rol som icke läres så hastigt. Att vara pessimist när man är ung och stark, och Jesuismen var ren pessimism då den trodde att verlden var usel alltigenom, det går icke så lätt. Lifsglädjen ligger der, och man ser många så kallade uppriktiga sjelfbedragare bland läsarne, som äro rätt muntra. Äro de gifta och sunda, måste de ovilkorligen ha många stunder, då de glömma Jesus helt och hållet och då han icke får vara med, just i de stunder då individen känner lifskraften så mångdubblad, att den räcker utom individen ut på slägtet.

I skolan märktes nu på hans krior intrycken af pietistskrifterna, och två examensstilar, daterade 1862 och 63, hade detta utseende:

En illa använd dag är för alltid förlorad.

Tiden är den dyrbaraste af alla de gåfvor, som Gud har gifvit oss; derföre skola vi använda den på ett sätt, som visar, huru högt vi värdera denna gåfva. Vi skola använda hvarje dag, hvarje timma till något nyttigt ändamål, såväl för kroppen som själen, och icke förspilla den på ett onyttigt sätt.

Om jag således använder en dag på ett, för mitt samvete icke tillfredsställande sätt, så kan den förlust, som jag lidit, aldrig ersättas; således är den förspilda dagen förlorad för alltid, i an-

seende till de nyttiga lärdomar, som jag då kunnat inhemta, ty den tid, hvilken har flytt, kommer aldrig tillbaka. Hvarje dag förer oss närmare grafven; och vi skola tänka på att en gång stå till svars för, huru vi användt vår tid. Vi skola derföre ifrån ungdomen vänja oss att rätt värdera och använda den dyrbara tiden, och hvarje dag söka inhemta nya kunskaper och för öfrigt använda den på ett sätt, som Gud och vårt samvete bjuda. Ty en illa använd dag är för alltid förlorad.

Hvad solen är för jorden, är Religionen för menniskan.

Solen är oumbärlig för all jordisk vegetation. Utan hennes lifgifvande ljus och värma, skulle inga vexter, inga djur och i följd deraf inga menniskor finnas, utan hela vår jord skulle vara en öken. Men solen ingjuter icke allenast lif utan äfven hopp hos menniskorna; ty, då hon om qvällen går ned, hoppas vi alltid att se henne nästa morgon uppgå med en ny dag. Likasom vi för vårt lekamliga lif nödvändigt behöfva solen, så är religionen lifskraften för vårt andliga lif. Ty det är den, som gifver oss tröst i våra bekymmer och äfven hopp om ett kommande lif, den är ock den enda driffjedern till en dygdig och rättskaffens lefnad, emedan den förespeglar en belöning för de goda gerningarne samt straff för de onda.

Ynglingens jag hade nu blifvit genom lif, skolumgänge och lärdom ett rätt rikt resumé, och genom jemförelse med andras enklare jag fann han sig öfverlägsen. Men nu kom Jesus och ville döda hans jag. Det gick icke så lätt, och kampen blef svår, vildsint. Han såg också huru ingen annan förnekade sitt jag, hvarför, hvarför i Jesu namn skulle han förneka sitt?

På bröllopet gjorde han revolt. Han steg icke fram och kysste bruden, såsom de andra syskonen, och han drog sig ifrån dansen tillbaka till toddygubbarne, der han berusade sig något.

Nu skulle straffet komma och hans sjelf brytas ner.

Han blef gymnasist. Det gjorde honom icke vidare glad. Det kom för sent, som en för länge sedan förfallen skuld till honom. Han hade tagit ut den njutningen i förskott. Ingen gratulerade honom, och han fick icke genast gymnasistmössa. Hvarför? Skulle han stukas, eller ville icke fadern se hans lärdom i yttre tecken? Slutligen blef det ett förslag att en moster skulle brodera kransen på sammet, som skulle sys på en vanlig svart mössa. Hon broderade en ek- och lagerqvist, men dåligt, hvarför han led smälek af kamraterna. Han var den enda, som hade gått utan den sedvanliga mössan en lång tid. Den enda! Utpekad ensam, förbigången ensam!

Derpå nedsattes frukostpengarne, som i skolan varit fem öre, till fyra. Detta var en onödig

grymhet, ty huset var icke fattigt, och en yngling behöfver mer mat. Följden blef den att Johan aldrig åt frukost, ty tolfskillingen för veckan gick åt till tobak. Han hade en förfärlig aptit och var alltid hungrig. När det var kabeljo till middan åt han sig trött i käkarne, men gick hungrig från bordet. Fick han då absolut för litet mat? Nej, ty det finnes millioner kroppsarbetare, som få mycket mindre, men de högre klassernas magar måtte vara anpassade för starkare och mera koncentrerad föda. Han mindes derför hela sin ungdom som en lång svält.

Vidare nedsattes dieten under styfmoderns regim och maten blef sämre. Linnet fick numera ockå endast bytas en gång i veckan i stället för två. Det var en förkänning af att en underklass kommit upp till styret. Ynglingen var icke högfärdig på så sätt, att han icke erkände husmamsellns börd, men när hon uppträdde såsom tryck, flyttadt nerifrån öfver honom, då gjorde han uppror — men så kom Jesus emellan och bad honom vända andra kinden till.

Han växte och fick gå i urväxta kläder. Kamraterna började gyckla med honom för hans korta byxor och hans hemgjorda krans på mössan. Alla hans skolböcker köptes antiqvariskt i gamla upplagor, hvaraf uppstod många ledsamheter i skolan.

— Det står så i min bok, — svarade Johan.

— Får jag se på din bok!

Skandal! Och order att köpa nyaste upplagan, hvilket aldrig skedde.

Hans skjortor slutade nu på halfva armen och kunde icke knäppas. På gymnastiken behöll han derför alltid jackan på. En middag skulle han i egenskap af rotmästare stanna qvar på enskild, högre lektion för löjtnanten.

— Tag af er jackorna nu, gossar, så ska vi ta oss lite motion, — sade löjtnanten.

Alla kastade af sig, utom Johan.

— Nå, är jackan af än?

— Nej, jag fryser, — sade Johan.

— Han ska snart bli varm, — sade löjtnanten, — af med tröjan bara.

Han vägrade. Löjtnanten kom nu vänligt skämtsamt fram till honom och drog i ärmarne. Han gjorde motstånd. Läraren såg på honom.

— Hvad är det för slag? — sade han. — Jag ber hyggligt, och han vill icke göra mig till viljes. Gå då sin väg!

Ynglingen ville säga något till sitt försvar; såg bedröfvad på den hygglige mannen, hos hvilken han alltid stått väl – men han teg och gick!

Nu kände han qväsningen. Fattigdom, ålagd af grymhet som förödmjukelse, icke framkallad af nöd. Han beklagade sig för bröderna, men de sade att han icke skulle vara högfärdig. Klyftan, som olika bildning dragit mellan dem,

var öppnad. De tillhörde nu olika samhällsklasser och de grupperade sig på faderns sida, såsom klasskamrat och den magtegande.

En annan gång fick han en jacka, som var en ändrad blå frack med blanka knappar. Kamraterna hånade honom derför att han ville leka kadett. Och det var det sista han ville, ty vara mer än synas, deri låg hans högfärd. Den jackan led han otroligt af.

Derpå började det systematiska böjningsarbetet. Johan kördes upp om morgnarne tidigt och sändes ut i ärenden, som skulle uträttas innan han gick till skolan. Han skylde på lexorna, men det hjelpte ej. Du har så lätt att lära, att du hinner med att läsa annat skräp, hette det.

Att gå ärenden, när det fans dräng, kulla och så många tjenare — onödigt. Han insåg att det var ferlan. Nu hatade han sina förtryckare, och de honom.

Derpå började en annan kurs i dressyr. Han skulle vara oppe om morgnarne och köra fadern ner till staden, och detta innan han gick i skolan, så återvända med häst och vagn, spänna ifrån, sopa stallet och ge hästen mat. Samma manöver upprepades på middagen. Sålunda sköta lexor, skola, och två gånger om dagen köra till och från Riddarholmen. Han frågade sig vid äldre år om det kunde ligga någon öm omtanke i detta; om den kloke fadern såg att

hans hjernverksamhet skadade honom och att han behöfde kroppsarbete. Eller kanske det var en ekonomisk åtgärd för att spara drängens arbetstid. Kroppsarbetet var nog nyttigt och skulle kunna anbefallas alla föräldrar till påtänkning, men Johan kunde ej se välviljan, om den fans, ty det hela gick till så elakt, så öppet elakt som möjligt, och visade så sin afsigt att göra ondt, att han ej kunde upptäcka några goda afsigter, hvilka ju äfven kunnat finnas der vid sidan af de elaka. När sommarlofvet kom, urartade körningen till stalltjenst. Hästen skulle fodras ut på bestämda timmar, och Johan måste hålla sig hemma och passa klockslag. Hans frihet var slut. Och han kände den stora förändringen, som inträdt i hans ställning, och hvilken han tillskref styfmodern. Ifrån att vara en fri man, som rådde sin tid och sina tankar, var han blifven tjenare: du kan göra liten nytta för maten! Och när han såg huru de andra bröderna skonades för drängsysslor, var han öfvertygad om att det var elakhet. Att skära hackelse och sopa golf, bära vatten och sådant, var utmärkt godt, men afsigten förderfvade allt. Om fadern sagt honom att det var nyttigt för hans helsa, särskildt hans könslif, skulle han med nöje gjort det. Nu hatade han det. Han var mörkrädd, ty han var som alla barn uppfostrad af pigor, och han måste göra stort våld på sig för att kunna gå upp på höskullen om qvällarne.

Han förbannade hvarje gång han skulle dit, men hästen var en godmodig tok, som han talade vid ibland och beklagade sig för. Dessutom var han djurvän och hade kanariefoglar, som han vårdade med omsorg.

Han hatade sysslan emedan den var honom ålagd af för detta husmamsellen, som ville hämnas och visa sin öfverlägsenhet öfver hans öfverlägsenhet. Han hatade den emedan den ålades såsom betalning för hans studier. Nu hade han genomskådat uträkningen med hans lärda bana. Man skröt med honom och hans lärdom; det var sålunda icke af godhet mot honom han fick undervisningen.

Så trotsade han och körde sönder vagnsfjedrarne. När de stego af vid Riddarhustorget, synade alltid fadern hela vagnen. Så fick han se att en fjeder var af.

— Kör till smeden, — sade han.

Johan teg.

— Hörde du?

— Ja, jag hörde.

Nu fick han köra ner till Målargatan, der smeden bodde. Denne förklarade att han behöfde tre timmar till lagningen. Hvad återstod att göra? Spänna ifrån, leda hem hästen och komma igen. Men att leda en påselad vagnshäst på Drottninggatan och i gymnasistmössa; kanske möta pojkarne vid Observatorium, som afundades hans mössa, eller ännu värre, de vackra

flickorna på Norrtullsgatan, som logo vänligt mot honom. Nej, hellre hvad som helst. Så tänkte han leda Brunte ner till Rörstrandsgatan, men då fick han släpa honom öfver Karlberg, och der kände han kadetter. Han stannade på gården, sittande i solgasset på en bjelke, och förbannade sitt öde. Han tänkte på alla somrar han varit på landet, på alla kamrater, som nu bodde på landet, och derefter mätte han sin olycka. Men hade han tänkt på bröderna, som nu sutto instängda på heta, mörka kontor i tio timmar, utan hopp om en enda dags ledighet, skulle han ha kommit till andra resultat rörande sitt läge; men det gjorde han ej. Likväl skulle han nu ha velat byta med dem. De förtjenade åtminstone sitt bröd och sluppo vara hemma. De hade sin ställning klar, men hans var oklar. Hvarför skulle föräldrarne låta honom lukta på äpplet och så rycka undan det? Han började längta ut, hvart som helst. Hans ställning var falsk, och han ville ha den ren. Ner eller upp, icke emellan hjulen och krossas!

Derför gick han också en dag till fadern och bad att få sluta skolan. Fadern gjorde ögon och frågade hyggligt hvarför. Han var led på alltsammans, lärde ingenting och ville ut i lifvet att arbeta och föda sig sjelf.

— Hvad vill du bli då?

Det visste han inte. Och så grät han.

Några dagar derefter frågade fadern honom om han ville bli kadett. Kadett? Det blixtrade för ögonen på honom. Han visste icke hvad han skulle svara. Det var för mycket. Bli en sådan der fin herre med sabel. Han hade aldrig drömt så djerft.

— Fundera, — sa fadern.

Han funderade hela qvällen. Der på Karlberg, der han badat och blifvit bortjagad af kadetterna, skulle han få gå i uniform. Bli officer, det vill säga få magt, flickorna skulle le emot honom, och — ingen skulle mer förtrycka honom. Han kände lifvet ljusna, pressarna lyftas från bröstet och hoppet vaknade. Men det var för mycket för honom. Det passade hvarken honom eller hans omgifning. Han ville icke dit upp och befalla, han ville bara slippa att lyda blindt, att bevakas, att kufvas. Slafven, som icke vågar begära af lifvet, vaknade hos honom. Han sade nej! Det var för mycket för honom!

Men tanken att ha kunnat få det, som kanske alla ynglingar längtat efter, var honom nog. Han afstod det, steg ner och återtog sin kedja. När han senare blef en sjelfkär läsare, så inbillade han sig att han afstått äran för Jesu skull. Det var icke sant, men något sjelfplågeri låg det nog i offret.

Emellertid hade han ytterligare läst i föräldrarnes kort: de ville ha heder af honom. Troligen var den der kadett-idén styfmoderns!

Nya stridsämnen erbjödo sig och af allvarligare art. Johan hade tyckt sig märka att de yngre syskonen gingo dåligt klädda och han hade äfven hört skrik från barnkammaren.

— Ha! hon slår dem!

Nu spionerade han. En dag märkte han att barnpigan lekte på ett misstänkt sätt med den yngre brodern, då denne låg till sängs. Gossen blef ond och indignerad och spottade flickan i ansigtet. Styfmodern ville ingripa, men Johan trädde upp. Nu hade han blod på tanden. Saken hänsköts till faderns hemkomst. Efter middagen skulle slaget stå. Johan var beredd. Han kände sig som målsman för den döda modern. Så började det. Fadern ryckte på Pelle efter vederbörlig angifvelse och skulle slå honom.

— Låt bli och slå honom! — skrek Johan med en befallande och hotande ton och gick fadern på lifvet, som om han ville ta honom i kragen.

— Hvad i Jesu namn säger du för slag?

— Rör honom inte. Han är oskyldig.

— Hör du, kom in får jag tala vid dig, du är visst tokig, — sade fadern.

— Ja, jag ska komma, jag, — fortfor den rädde Johan såsom en besatt.

Fadern föll ett ögonblick för hans säkra ton, och hans ganska klara förstånd måtte ha sagt honom att saken var sjuk.

— Hvad har du att säga? — frågade han lugnare, men misstänksam ännu.

— Jag säger att det är Karins fel; hon bar sig illa åt, och hade mamma lefvat, så...

Det stack djupt!

— Hvad pratar du för smörja om mamma! Du har en ny mamma nu. Bevisa hvad du säger. Hvad har Karin gjort?

Ja, det var just olyckan att han icke kunde säga det, ty han fruktade röra vid en öm punkt. Han teg, och han föll. Tusen tankar snurrade genom hufvudet. Hur skulle han uttrycka sig! Orden trängdes och han sa en dumhet, tagen i högen ur en skolbok.

— Bevisas? — sade han. — Det fins klara saker, som hvarken kunna eller behöfva bevisas. (Fy fan så dumt, tänkte han, men det var för sent!)

— Nej hör du, nu är du dum, — sade fadern och hade öfvertaget.

Johan låg slagen, men ville bitas ändå. En ny skolreplik han sjelf fått i näsan och som värkte än, stack sig i handen på honom.

— Om jag är dum, så är det ett naturfel, som ingen har rättighet att förebrå mig.

— Åh skäms, att stå och prata persilja med mig. Ut med dig och kom inte igen! — Han blef utkastad.

Efter den betan höllos alla afstraffningar när Johan var borta. Man trodde att han

skulle flyga i strupen på dem, om han hört något, och det var nog sannolikt.

Det fans äfven ett annat sätt att böja honom, ett ohyggligt sätt, som brukas ofta nog i familjer. Det var att stanna honom i växten genom att tvinga honom att umgås med yngre syskon. Barn tvingas ofta leka med sina syskon antingen de äro sympatiska för hvarandra eller ej. Detta är ett grymt våld, men att nödga en äldre söka umgänge med en mycket yngre, det är brott mot naturen, det är att stympa ett ungt, växande träd. Johan hade en yngre bror, ett barn på sju år, ett snällt barn, som trodde alla väl och icke gjorde någon för när. Johan såg noga efter att man ej misshandlade honom och tyckte om honom. Men att tala vid eller umgås förtroligt med en så ung, som icke förstod den äldres tankar eller språk, det gick icke.

Nu skulle han det. En första maj, när Johan beräknade få gå ut med kamrater, sade fadern helt enkelt: tag nu Pelle med dig och gå till Djurgården, men se efter honom. Det fans ingen appell. De kommo på slätten, mötte kamrater, och Johan kände den lilla brodern som en black om benet. Han ledde honom för att han icke skulle trampas af folket, men han kände huru han önskade honom hemma. Gossen talade, pekade på förbigående, och Johan rättade honom. Men som han kände sig soli-

darisk skämdes han på hans vägnar. Hvarför skulle han behöfva ta om igen sådana sensationer som att skämmas för fel i etiketten, hvilka han dessutom icke begick sjelf. Han blef stel, kall och hård. Gossen ville se på Kasper, men Johan ville ej. Han ville ingenting af allt hvad brodern ville. Och så blygdes han öfver sin hårdhet. Förbannade sin sjelfviskhet, hatade sig, föraktade sig, men kunde icke frigöra sig från de dåliga känslorna. Pelle förstod ingenting; han såg bara ledsen och försakande ut, tålig och mild. — Du är högfärdig, sade Johan åt sig sjelf, du beröfvar barnet ett nöje. Var mjuk. — Men han hårdnade. — Slutligen bad den lille få köpa pepparkakor. Johan piskade sig att göra uppköpet. Midt på slätten. Tänk om någon såg honom, en gymnasist, köpa pepparkakor, och kamraterna, som sutto på Novilla och drucko punsch sedan. Han gjorde köpet och stoppade kakorna i blusfickan på brodern. Och så gingo de framåt. Det kommer två kadetter, som varit Johans kamrater. Han ser dem skrida fram emot sig. I det samma räcker en liten hand fram en pepparkaka. — Se der, Johan, har du! — Han stötte tillbaka den lilla handen. Och han ser två blåa, hjertegoda ögon, frågande, bedjande se upp mot sig. — Nu ville han förintas, gråta, taga upp det sårade barnet i sina armar, bedja honom förlåta, värma upp isen, som kristalli-

serade in hans hjerta. Han kände sig vara en usling, en eländig, som stötte tillbaka en hand. De gingo hem.

Han ville skaka af sig brottet, men kunde ej. Men han framkallade bilden af medbrottslingarne, som framtvingat den bedröfliga situationen, och han piskade dem i sina tankar.

Han var för gammal att vara i nivå med barnet, och han var för ung att kunna stiga ner till barnet.

Men fadern, som lefvat upp genom sin förbindelse med en tjugofyraårig qvinna, vågade äfven opposition mot Johans lärda auktoriteter och ville stuka honom också på det området. De sutto efter afdukadt aftonbord, fadern med sina tre tidningar, Aftonbladet, Allehanda och Posttidningen, Johan med en skolbok. Gubben gjorde en paus.

— Hvad är det du läser? — frågade han.

— Filosofi!

Lång paus. Pojkarne kallade alltid logiken filosofien.

— Hvad är filosofi för slag, egentligen?

— Läran om tänkat.

— Hm! Ska man behöfva lära sig tänka! Får jag se på det der!

Han sköt upp glasögonen och läste.

— Tror du bönderna i riksdan (han var bondehatare, men nu behöfde han bönderna till

argumenteringen), tror du bönderna i riksdan ha lärt filosofi? Det tror inte jag, men ändå slå de professorer på fingrarna, så det är lust åt det. Ni läser så mycket onödigt! — Och dermed var filosofien afskedad.

Faderns sparsamhet försatte äfven Johan i högst obehagliga ställningar. Två kamrater erbjödo sig att under lofvet lära honom matematik. Johan frågade fadern om tillstånd.

— Ja, gerna för mig.

När de sedan skulle honoreras, förmenade gubben att de voro så rika att man icke kunde betala dem.

— Men man kunde ge dem en present, — menade Johan.

De fingo aldrig något!

Han skämdes i ett helt år och kände första gången det ohyggliga i en skuld. Kamraterna gåfvo först fina vinkar, sedan grofva. Han undvek dem icke, kröp efter dem för att visa sin tacksamhet. Han kände att de egde bitar af hans själ, hans kropp, att han var deras slaf och att han icke kunde bli fri. Ibland framkastade han löften, inbillande sig de skulle fyllas, men de fyldes aldrig, och skuldens tyngd ökades af brutna löften. Det var en tid af ändlösa qval, kanske mycket bittrare då, än han sedan kunde erinra sig dem.

För att hålla honom igen i växten uppsköts äfven konfirmationen. Han läste teologi

i skolan och evangelierna på grekiska, men han var inte mogen för konfirmationsexamen!

Krossningsarbetet i hemmet blef så mycket mera tryckande, som hans ställning i skolan var en fri mans. Han hade som gymnasist fått rättigheter der. Sålunda steg han upp och gick ut ur klassen, utan att begära lof; blef sittande vid frågorna och vågade räsonnera med lärarne. Han var den yngsta i klassen, men satt bland de äldsta och längsta. Lärarne uppträdde numera såsom föreläsare mera än som lexförhörare. Den förre menskoätaren från Klara skola var en patriark, som utlade Ciceros Ålderdomen och Vänskapen och brydde sig mindre om glosorna. Ja, han ingick i en ganska närgången förklaring öfver Didos och Æneas' möte i grottan, hvarvid han började med den förklaringen att »dem renom är allting rent», utbredde sig om kärleken, förirrade sig och blef djupt melankolisk. (Pojkarne fingo sedan veta att han just i draget friade till en gammal fröken). Han tog aldrig någon hög ton mera, utan var nog ädelmodig en gång då han läst öfver galen lexa (han var svag i latinet), att helt öppet bekänna det han icke vågade ge lektionen på den grunden, och hvarur han drog den sens moralen, att man aldrig borde gå till skolan oförberedd på lexorna, äfven om man var aldrig så skicklig. Detta gjorde stor effekt på pojkarna. Han vann

som menniska, om ock han förlorade som latinare. Och sedan hjelptes man åt vid explikationerna.

Johan blef såsom skicklig i naturvetenskaperna invald i föreningen »Naturvetenskapens vänner», och såsom den enda ur sin klass var detta en stor ära. Nu fick han vara tillsammans med kamrater ur de högsta klasserna, hvilka skulle bli studenter året derpå. Och så skulle han hålla föredrag. — Han talade om detta hemma, att han skulle hålla föredrag. — Han skref ihop en afhandling om Luften och läste upp den.

Efter sammankomsten gick föreningen ner i en grop vid Hötorget och drack punsch. Johan var blyg för de stora herrarne, men han kände sig märkvärdigt väl. Det var första gången han blifvit upplyftad ur sin åldersklass. Der talades i tur om oanständiga anekdoter. Han talade bara om en oskyldig sådan och med mycken blyghet. Sedan kommo herrarne hem på besök och togo med sig hans bästa fjellväxter och några kemiska apparater.

Johan hade fått en vän i skolan af en ren slump. När han satt primus i skolans högsta klass kom rektorn en dag in med en lång herre i bonjour, mustascher och pince-nez.

— Hör du Johan, — sade han, — tag hand om den här gossen, han är nykomling från landet, och sätt honom in i förhållandena.

Pince-nez'en såg föraktligt på pysen i jackan, och det blef icke något närmande. Men de sutto bredvid hvarandra, och Johan höll i boken och hviskade den gamle, som aldrig kunde något, men talade om blandare och kaféer.

En dag leker Johan med hans pince-nez och råkar bryta af fjädern. Kamraten blef ond. Johan lofvade att låta laga den. Han tog pince-nez'en med sig hem. Den var tung att bära, ty han visste ingen utväg att få pengar. Så grep han sig an och skulle laga den. Tog ur skrufvar, borrade en gammal urfjeder, men lyckades icke. Kamraten påminde. Johan var förtviflad. Fadern skulle aldrig betala den.

— Nå, då låter jag laga den, så får du betala sedan.

Den blef lagad och det kostade femtio öre. På måndagen aflemnade Johan tolf skilling i koppar och lofvade lemna resten nästa måndag. Kamraten förstod sammanhanget.

— Det är dina frukostpengar, — sade han. — Har du bara tolf skilling i veckan?

Johan rodnade och bad honom taga emot. Nästa måndag lemnade han de andra kopparslantarne. Nytt motstånd, nytt motyrkande.

Ynglingarne följdes sedan klass efter klass och ända in i Upsala och ändå längre. Han

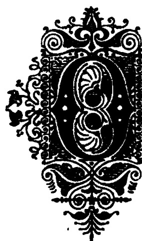
hade ett gladt lynne och tog verlden utan alla omsvep. Disputerade lindrigt med Johan, men fick honom mest att skratta. Och genom motsättning mot det trista hemmet blef skolan nu en glad, ljus tillflyktsort från familjetyranniet. Men deraf uppstod ett dubbellif, som åter skulle förrycka honom i alla ledgångar.

7.

Första kärleken.

m menniskans karakter slutligen är den rol hon i samhällslefnadens komedi stannar vid, så var Johan vid denna period den mest karakterslösa; det vill säga ganska upprigtig. Han sökte, fann intet och kunde icke stanna vid något. Hans brutala natur, som afkastade alla pålagda selar, böjde sig icke, och hans hjerna, som var född revoltör, kunde icke bli automatisk. Han var en reflexions-spegel, som återkastade alla strålar som träffade den. Ett kompendium af alla erfarenheter, alla skiftande intryck, och full af stridiga element.

En vilja hade han, som arbetade ryckvis och då fanatiskt; men samtidigt ville han egentligen ingenting; var fatalist, trodde på oturn; var sang-

vinisk och hoppades allt. Hård som is i hemmet, var han dessemellan känslosam till sentimentalitet; kunde gå in i en portgång och taga af sig underrocken åt en fattig, gråta vid åsynen af en orättvisa. Hans könslif, som efter upptäckten af synden lagts ner, bröt nu ut i nattliga drömmar, hvilka han tillskref djefvulen och mot hvilken han åkallade Jesus som hjelpare. Han var nu läsare; uppriktig? Så uppriktig någon kunde vara, som ville lefva sig in i en antiqvarisk verldsåskådning. Han var det af behof hemma, der allting visade sig som ett hot mot hans andliga och lekamliga frihet. I skolan var han en glad verldsman, osentimental, mjuk och lätt att umgås. Der uppfostrades han för samhället och hade rättigheter. I hemmet drogs han upp som en matnyttig växt för familjens behof, och hade inga rättigheter. Han var äfven läsare af andligt högmod, såsom alla läsare. Beskow, den botfärdige löjtnanten, hade kommit hem från Kristi graf, der han funnit ginvägen öfver dimissionsexamen till himlen. Hans »Resa» lästes i hemmet af styfmodern, som lutade åt läseriet. Beskow gjorde läseriet fint och på modet, och efter modet följde nu en hel del af underklassen. Läseriet var hvad spiritismen nu är: ett godtköpsvetande, en föregifven högre kunskap om förborgade ting, och det omfattades derför med begär af alla fruntimmer och olärda, och stack sig slutligen in vid hofvet. Gunnar Wennerberg

hade bänknyckel i Betlehemskyrkan och justitierådet Adlercreutz satt ordförande i Evangeliska Fosterlandsstiftelsen

Hvilade detta på ett andligt allmänt behof? Var tiden så hopplöst reaktionär att man behöfde bli pessimist? Nej! Kungen förde ett muntert lif på Ulriksdal och gaf en glad, fördomsfri ton åt societetslifvet. Friska strömmar brusade i det politiska lifvet, der nu representationsförslaget förbereddes. Danska kriget väckte uppmärksamheten på utlandet och rigtade blickarne utom rå och rör; folkbeväpningen med skytterörelsen väckte land och stad med trummor och spel; de nya oppositionstidningarne Dagens Nyheter och den våldsamme Söndags-Nisse blefvo ventiler för instängd ånga, som måste ut; jernvägar öppnades på alla kanter och satte ödemarker i förbindelse med de stora motoriska nervcentra. Det var icke någon mörk nedgång, tvärtom en uppvaknandets ljusa, förhoppningsfulla ungdomstid. Hvar kom då läseriet från? Det var ett blåsande väder; kanske äfven en landgång för de i bildning vanlottade, på hvilken de räddade sig från lärdomstrycket oppifrån; det låg äfven ett demokratiskt element i detta, att en för hög och låg gemensam godtköpsvisdom fans att tillgå, som satte alla samhällsklasser i nivå. Nu när bördsadeln var på upphällningen, kändes bildningsadeln dess mer tryckande. Man afskaffade den i ett slag genom läseriet, trodde man.

Johan blef läsare af många motiv. Bankrutt på jorden, han skulle dö vid tjugufem år med smält ryggrad och bortfallen näsa, sökte han himlen. Tungsint af naturen, men full af ysterheter, älskade han det tungsinta. Led vid läroböckerna, som icke gåfvo lefvande vatten, emedan de ej berörde lifvet, fann han mera spis i en religion, som oupphörligt fann sin tillämpning i dagliga lifvet. Dertill kom mera direkt att den olärda styfmodern, som kände hans öfverlägsenhet i bildning, sökte krafla sig öfver honom på Jakobsstegen. Hon talade ofta vid äldsta bror om de högsta tingen, och var Johan då i närheten fick han höra huru de föraktade hans verldsliga visdom. Detta retade honom, och han skulle upp till dem. Derför fick han gå öfver dem. Vidare hade modern efterlemnat ett testamente, deri hon uttalade sig mot andlig högfärd och pekade på Jesus. Sist kom vanan att i familjebänken söndag ut och söndag in höra en läsarprest predika Jesus, hvarförutom huset var öfverlupet med pietistskrifter. Det trängde sig på honom från alla håll.

Styfmodern och äldsta brodern brukade sitta och i minnet genomgå en god läsarpredikan de kunnat få höra i kyrkan. En söndag efter slutad gudstjenst tog Johan och skref upp hela den beundrade predikan. Han kunde icke neka sig nöjet att presentera den åt styfmodern. Gåfvan

mottogs icke med välbehag. Hon var stukad. Men hon gaf sig icke en tum.

— Guds ord skall vara skrifvet i hjertat och icke på papperet! — sade hon. Det var icke illa sagdt, men Johan såg att hon var högfärdig. Hon trodde sig vara längre på helgelsens väg och redan ett Guds barn.

Kapplöpningen börjar, och Johan går på konventiklar. Derpå svaras med ett halft förbud, ty han var icke konfirmerad än; och alltså icke mogen för himlen. Nu fortsätta dispyterna med äldre brodern. Johan säger att Jesus förklarat det barnen höra till himlen också. Man slåss om himlen. Johan kan Norbecks teologi, men den förkastas osedd. Han tar Krummacher, Kempis och alla pietisterna till hjelp. Nej, det hjelpte ändå inte. — Så här skulle det vara! — Hur? — Som jag har det, men som du inte kan få! — Som jag? — Se der läsarens formel. Sjelfrättfärdighet. — En dag sade Johan att alla menskor voro Guds barn. — Omöjligt! Då vore det ju ingen konst bli salig! — Det skulle vara en konst, som endast de kunde! — Skulle då alla bli saliga? — Ja visst, Gud var kärleken och ville ingens förderf. — — Om alla blefve saliga, hvad gagnade då att plåga sig? — Ja, det var just frågan! — Du är således en tviflare, en hycklare? — — Mycket möjligt att de voro det allesammans!

Johan ville nu storma himmelen och bli ett Guds barn, och kanske dermed också stuka de andra. Styfmodern var nemligen icke konseqvent. Hon gick på teatern och dansade gerna. En lördagsafton på sommaren förkunnades att hela familjen skulle på lustresa om söndag morgon. Det var en order. Johan tyckte det var synd, ville begagna tillfället och i ensamheten söka Jesus, som han icke funnit än. Omvändelsen skulle nemligen efter beskrifning inträda som ett åskslag och åtföljas af visshet om att man var ett Guds barn, och så vore friden der.

När fadern om aftonen läste tidningen gick Johan fram till honom och bad få vara hemma från lustresan.

— Hvarför det? — frågade han vänligt.

Johan teg. Han skämdes.

— Ja, om din religiösa öfvertygelse förbjuder dig, så följ ditt samvete.

Styfmodern var slagen. Hon skulle begå sabbatsbrottet, men icke han.

De reste. Johan gick i Betlehemskyrkan och hörde Rosenius. Rummet var mörkt, hemskt, och menskorna sågo ut som de fylt de fatala tjugufem åren och fått ryggraden smält. Blygråa i ansigtet, slocknade blickar; skulle det vara möjligt att den doktor Kapff skrämt dem till Jesus allesammans? Underligt såg det ut.

Rosenius såg ut som friden och strålade af himmelsk glädje. Han erkände visserligen att

han var en gammal syndare, men Jesus hade honom renat och nu var han lycklig. Han såg lycklig ut. Var det möjligt att det fans en lycklig menniska? Hvarför blefvo då icke alla läsare!

Johan hade ändock icke erfarit nåderörelsen och han hade ofrid. Det var för liten publik för att den skulle kunna komma honom att tro, det endast här i huset vid Öfre Bangränden de salige hade sin boning. Alla de stora kyrkorna, der döda prester predikade, voro ju fulla af blifvande osalige.

På eftermiddan läste han Thomas a Kempis och Krummacher. Derpå gick han ut till Haga och bad hela Norrtullsgatan efter, att Jesus skulle söka honom. I Hagaparken sutto små familjer med matkorgar, och ungdom lekte. Var det möjligt att alla dessa skulle resa till helvetet? Ja visserligen! Orimligt, svarade hans goda förstånd. Men det var så. En kalesch med fina herrar och damer körde förbi. Och de der, de voro allaredan dömda! Men de hade roligt åtminstone. De lifliga taflorna af glada menskor fördystrade honom än mer, och han kände den förfärliga ensamheten i en folkhop. Trött i tankarne gick han hem, nedslagen som en författare, hvilken sökt disposition med våld, men ej kunnat finna den. Och han lade sig på sin säng och längtade från hela lifvet.

På aftonen kommo syskonen hem, glada och bullrande, och frågade om han haft roligt.

— Ja, — svarade han, — har ni?

Och nu fick han detaljer om utfärden och kände styng i hjertat, hvar gång han afundades dem. Styfmodern såg icke åt honom, ty hon hade begått sabbatsbrottet. Det var hans tröst! Nu skulle det genomskådade sjelfbedrägeriet ha tärt upp sig och dött, men då inträder en ny vigtig faktor i hans lif, som eldar upp sjelfplågningen till fanatism, hvarpå den dör knall och fall.

Hans lif hade icke varit så ursinnigt jemntrist under dessa år som det senare i perspektiv tedde sig, då alla mörka punkter voro tillräckligt många att smälta ihop till en enda grå fond. Men bakom och under allt hvilade hans tillbakatryckta ställning i lifvet såsom barn, då han var manbar, läroämnenas oförmåga att intressera, hans kiliasm, eller väntan på döden vid tjugufem år, hans otillfredsstälda slägtdrift, omgifningens olika bildningsgrad och oförmåga att begripa honom.

Med styfmodern följde tre unga flickor i huset, hennes systrar. De öppnade snart vänskap med styfsönerna och gjorde promenader, kälkbacksåkningar och lekar tillsammans. De sökte alltid åstadkomma försoningar; erkände systerns fel för gossen, och dermed var han genast nöjd, så att hans hat gaf sig. Äfven

mormodern tog förmedlarens rol och uppträdde slutligen afgjordt som vän till Johan och bad mången gång stormen lägga sig. Men ett fatalt öde kom honom att förlora denna vän också. Fastern hade icke tyckt om det nya giftermålet, och brytning med brodern hade inträdt. Detta var en stor sorg för gubben. Umgänget upphörde, och man såg hvarann icke mer. Det var högfärd naturligtvis. Men en dag möter Johan kusinen, då en äldre flicka, mycket fint klädd, på gatan. Hon var nyfiken höra om det nya giftermålet och promenerar med Johan på Drottninggatan.

Hemkommen träffar han mormor, som i hvassa ordalag förehåller honom att han icke helsat på henne i Kungsbacken, men hon förstod nog att han var i för fint sällskap för att vilja helsa på gumman. Han bedyrade sin oskuld, men förgäfves. Som han icke hade många vänner var denna förlust smärtsam.

Emellertid följde äfven umgänge med andra unga flickor af styfmoderns bekantskaper. Det lektes lekar, pantlekar efter tidens enkla seder, och man kysste flickorna och tog dem om lifvet. Och en vacker dag hade han lärt sig dansa samt blef en ifrig valsör. Detta blef en mycket god uppfostran för ynglingen, ty derigenom vandes han att se och vidröra qvinnokroppen utan att hans lidelser väcktes. Första gången han skulle kyssas, darrade han, men snart var han lugn.

Elektriciteten fördelades, fantasierna fingo fast form, och drömmarne blefvo mera ostörda. Men elden brann, och djerfheten trädde fram ett par gånger. Vid en pantlösning i ett mörkt rum tog han en ung, vacker, svarthårig flicka på brösten, som endast doldes af en tunn garibaldiskjorta. Hon fräste. Han skämdes efteråt, men kunde icke underlåta tycka sig manlig. Om hon inte hade fräst, bara!

En sommar vistades han med styfmodern hos en af hennes slägtingar, en landtbrukare i Östergötland. Der blef han behandlad som gentleman och blef ganska god vän med styfmodern. Men det räckte inte länge, och snart stod striden i ljusan låga. Så gick det upp och ner, fram och åter.

Vid denna tid är det som han ingår, nu vid femton års ålder, sin första reguliera kärleksförbindelse, om det nu var kärlek. Kulturkärleken är en mycket förfalskad och komplicerad känsla och är i botten osund. Ren kärlek är en sjelfmotsägelse, om man nemligen i begreppet ren inför betydelsen osinlig. Kärleken såsom slägtdrift skall vara sinlig, om den skall vara sund. Såsom sinlig måste den älska kroppen. Under det ruset pågår ackomodera sig själarne, och sympati uppstår. Sympati är vapenhvilan, kompromissen. Derför utbryter vanligen antipatien, när det sinliga bandet lossnat, icke tvärtom. Men ordet sinlig har genom kristendomens

kadaverösa moral fått en låg betydelse: anden är fången i köttet; döda köttet och gif anden fri. Nu äro likväl anden och köttet ett, så att om man dödar köttet dödar man anden.

Kan vänskap uppstå och vara mellan de olika könen? Endast skenbart, ty könen äro födda fiender; + och — förbli alltid motsättningar, positiv och negativ elektricitet äro fiender, men söka hvarandra för att komplettera hvarandra. Vänskap kan endast uppstå mellan personer med samma intressen, samma åskådningar ungefär. Man och qvinna äro genom samhällsordningen födda med olika intressen, olika åskådningar; derför kan vänskap mellan könen endast uppstå i äktenskapet, der intressena blifva de samma, men då endast så länge qvinnan egnar hela sitt intresse åt familjen, för hvilken mannen arbetar. Så snart hon egnar sig åt något utanför familjen är fördraget brutet, ty mannen och qvinnan ha fått skilda intressen, och nu är det slut med vänskapen. Derför äro andliga äktenskap omöjliga såsom ledande till mannens slafveri, och derför förestår äktenskapets snara upplösning.

Femtonåringen förälskade sig i en qvinna på trettio år. Hade det varit ren, sinlig kärlek, då hade man kunnat misstänka något osundt hos honom, men han kunde till sin heder skryta med att hans kärlek var osinlig.

Hur han kom att älska henne? Många motiv som alltid, icke ett enda.

Hon var värdens dotter, hade som sådan en öfverordnad ställning, och huset var rikt och öppet för gäster. Hon var bildad, beundrad, herrskarinna i huset, duade sin mor; hon kunde vara värdinna, förde konversationen, omgafs af herrarne, som alla ville bli uppmärksammade af henne. Dertill var hon emanciperad, utan att vara fientlig mot männen; hon rökte och drack sitt glas, men icke med osmak. Derjemte var hon trolofvad med en man, som fadern hatade och som han ej ville ha till måg. Fästmannen vistades i utlandet och skref sällan. I huset umgingos en häradshöfding, teknologer, en literatör, prester, borgare. Alla fladdrade omkring henne. Johans far beundrade henne, styfmodern fruktade henne, bröderna uppvaktade. Johan höll sig bakom alla andra och observerade henne. Det dröjde länge innan hon upptäckte honom. Slutligen en qväll, när hon gnistrat och upptändt alla herrar, drog hon sig trött in i ett förmak der Johan satt.

— Gud, hvad jag är olycklig! — sade hon för sig sjelf och kastade sig på soffan.

Johan gjorde en rörelse och blef sedd. Han ansåg sig böra säga något.

— Är ni så olycklig som skrattar jemt? Ni är bestämdt inte så olycklig som jag ändå?

Hon tittade på pojken, tog upp samtal, och de voro vänner.

Sedan talade hon helst med honom. Detta höjde honom. Han var förlägen när hon lemnade en krets af vuxna män för att sätta sig bredvid honom. Han började nu gräfva i hennes själ, gjorde frågor och anmärkningar om hennes själstillstånd, som röjde att han observerat mycket och tänkt mycket. Han fick öfvertaget och blef hennes samvete. När hon skämtat för lifligt en qväll kom hon till ynglingen för att bli straffad. Det var ett slags flagellation, behaglig som en smekning. Slutligen började herrarne bry henne för pojken.

— Kan ni tänka er, — sade hon en aftonstund, — de påstå att jag är kär i er.

— Det säga de om alla af olika kön, som äro vänner.

— Tror ni att vänskap kan finnas mellan man och qvinna?

— Ja, det är jag viss på, — svarade han.

— Tack, — sade hon och räckte sin hand. — Hur skulle jag som är dubbelt så gammal som ni, som är ful och sjuk, kunna vara kär i er; och så är jag ju förlofvad till!

Nej, det var naturligtvis inte möjligt att en gammal och ful qvinna kunde vara betagen i en ung, väl utvecklad, gymnasticerad ynglings kropp, helst ynglingen hade små knubbiga händer med långa, väl skötta naglar, små fötter och smäckra ben med starka vador, och ännu bevarade ett friskt hull med gryende skäggväxt.

Men logiken är inte så stark, när hjertat är såradt. Att Johan deremot skulle älska en trettioårig qvinna, lång och karlavulen, som hade sockersjuka och vattsot, det var nästan orimligt.

Men efter den betan tog hon öfvertaget. Hon blef moderlig. Det grep honom; och när hon sedan raljerades för sin böjelse, kände hon sig nästan generad samt slog bort alla andra känslor än de moderliga och började arbeta på hans omvändelse, ty hon var läserska också.

De råkades i en fransysk konversationscirkel och hade långa promenader hem, under hvilka de talade franska. Det var lättare att säga kinkiga saker på ett främmande språk. Derpå började han skrifva franska krior för henne, som hon rättade.

Faderns beundran för den gamla flickan aftog, och det der fransktalandet vidrade styfmodern, emedan hon icke förstod det. Äldre broderns prerogativ på franskan var också dermed neutraliseradt, hvilket förargade fadern så, att han en dag säger åt Johan, att det var obelefvadt tala ett främmande språk i närvaro af personer, som ej förstodo det, och han kunde inte förstå hur mamsell X., som skulle vara så bildad, gubevars, kunde tillåta sig sådan ogrannlagenhet. Men hjertats bildning var icke det samma som bokbildning.

Hon var icke tåld numera i huset, och de, blefvo »förföljda». Dertill kom att familjen flyttade till granngården, så att umgänget blef mindre lifligt.

Första dagen efter flyttningen var Johan upprifven. Han kunde icke lefva utan hennes dagliga sällskap; han kunde icke lefva utan detta stöd, som lyftat honom ur hans åldersklass upp ibland de vuxna. Att gå dit in till henne och söka henne som en löjlig älskare, nej, det kunde han icke. Återstod bara att skrifva bref. Och nu öppnas en korrespondens, som räckte ett år. Styfmoderns syster, som afgudade den intelligenta och glada flickan, lemnade brefven i hemlighet och brefskrifningen gjordes på franska att i händelse af konfiskering förbli hemlig, utom det att man rörde sig lättare under denna betäckning. Hvad brefven handlade om? Om allt. Om Jesus, om kampen mot synden, om lifvet, döden, kärleken, vänskapen, tviflet. Ehuru hon var läserska umgicks hon med fritänkare och led af tvifvel, tvifvel på allt. Johan var ömsevis hennes stränge lärare, ömsevis hennes straffade son.

Några öfversättningar af de franska kriorna kunna ge ett begrepp om oredan i bådas inre.

Är menniskans lif ett smärtans lif?

(Les jours de l'homme sont ils des jours de douleurs.)

(1864)

Det menskliga lifvet är en strid från början till slut. Vi födas alla till detta eländiga lif under omständigheter, fulla af bekymmer och smärtor. Barndomen har redan sina små sorger och obehag; ungdomen har sina stora frestelser, på hvilkas besegrande hela lifvet beror. Mannaåldern har sina bekymmer för existensen och uppfyllandet af pligterna; ålderdomen slutligen har också sina taggar och sin bräcklighet. Hvad äro alla njutningar, all glädje, som så många menskor anse för lifvets högsta goda? Vackra illusioner! Lifvet är endast en oaflåtlig strid med motgångar och olyckor, hvilken strid först skall sluta med döden. Men låtom oss betrakta saken från en annan sida. Finnas inga anledningar till att vara nöjd och glad? Jag eger ett hem, föräldrar, som egna omsorg åt min framtid, jag lefver i temligen goda omständigheter, har en god helsa, skall jag då icke vara nöjd och glad? Jo, men ändock är jag det ej. Betrakta den fattige arbetaren, som efter slutadt dagsverk återvänder till sin enkla hydda, der fattigdomen råder; han är lycklig och till och med glad. Han skulle fröjdas åt en småsak, som jag föraktar. O, jag afundas dig, lyckliga menniska, som eger den sanna glädjen!

Men jag är bedröfvad. Hvarför så? — Du är missnöjd, — svarar du. — Nej, alls icke, jag är ganska nöjd med min lott och begär ingenting. Hur är det då fatt? Ah, nu vet jag det; jag är icke nöjd med mig sjelf, och icke med mitt hjerta, som är så fullt af elakhet och vrede. Bort ifrån mig, dessa elaka afsigter, jag vill med Guds hjelp försöka vara lycklig och nöjd. Ty man är endast lycklig då man är nöjd med sig sjelf, sitt hjerta och sitt samvete.

Väninnan tyckte icke om denna förnöjsamhet, utan ändrade sista punkten så att missnöjet skulle hållas vid lif. Hon skref öfver:

»Man är lycklig först då hjertat och samvetet säga en att man sökt och funnit den ende, gode *Läkaren*, som kan bota alla hjertats sår, och då man vill uppригtigt följa *Hans* råd.»

Detta jemte långa samtal föranledde ynglingens hastiga omvändelse (omsvängning) till den sanna (väninnans) tro, och gaf anledning till följande utgjutelse, i hvilken han disciplinerat sin uppfattning om tro och gerningar.

Ingen lycka utan dygd, ingen dygd utan religion.

(1864)

Hvad är lyckan? De flesta verldsmenniskor[1] anse lyckan såsom besittandet af stora rikedomar och allt verldens goda, för att derigenom

[1] Observera det nya uttrycket.

kunna tillfredsställa sina syndiga önskningar och passioner. Andra, som icke ega så stora fordringar, finna lyckan i blotta välmågan, helsan och i att befinna sig »lyckliga»[1] i skötet af sin familj. Andra åter, som icke ega ens så höga fordringar på den verldsliga »lyckan» och som äro fattiga, äta dålig kost, förskaffad medelst träget arbete, äro[2] nöjda med sin lott och till och med lyckliga. De kunna till och med tänka: hvad jag är lycklig i jemförelse med dessa rika som aldrig äro nöjda.[3] Emellertid, äro dessa verkligen lyckliga, emedan de äro nöjda? Nej, det fins ingen lycka utan dygd. Ingen är lycklig utom den, som för ett verkligen lyckligt lif.[4] Nåväl,[5] men det fins många verkligt dygdiga menniskor. Det fins menskor, som aldrig sjunka i laster, som föra ett anspråkslöst lif, som icke såra någon, som äro benägna att förlåta[6] och som uppfylla sina pligter samvetsgrant, de äro till och med religiösa; de gå i kyrkan hvarje söndag, vörda

[1] Ett troligen ironiskt citationstecken.

[2] Rättadt till: kunna vara nöjda etc. Johan är icke rigtigt inne i saken ännu.

[3] Det var alltid hans fattiga tröst att de rike voro missnöjda.

[4] Han insisterar!

[5] Nu tournerar han.

[6] Det var den högsta dygd han visste, ty den var svårast.

Gud och hans heliga ord (dock utan att vara pånyttfödda af den Helige Ande!). Nå, äro de då icke lyckliga, då de ju äro dygdiga? — Det fins ingen dygd utan *sann religion.*[1] Dessa *dygdiga* »verldsmenniskor» äro i sjelfva verket mycket sämre än de mest lastbara.[2] De förra hafva insöft sig i en moralisk säkerhet (certitude morale), de finna sig vara bättre än andra menniskor[3] och rättfärdiga inför Den Heliges ögon. Men det är just dessa fariseer, som uppfylda af egenkärlek tro sig förtjena den eviga saligheten genom sina gerningar. Hvad äro dock *våra* gerningar inför den helige Guden? Synder och ingenting annat än synder. Dessa menniskor, som tro sig rättfärdiga, hafva den största svårighet att omvända sig, emedan de icke anse sig ha behof af någon medlare, då de sjelfva vilja vinna himlen genom sina gerningar. En »gammal syndare» deremot, han kan, efter att ha blifvit väckt, finna sig dålig och känna behofvet af en frälsare.[4] Den sanna lyckan består i »*att hafva frid med Gud i sitt hjerta genom medlaren Jesus Kristus*». Man kan icke icke finna denna frid förrän man insett sig vara den största af alla syndare och

---

[1] Läseri!

[2] Läsarnes jalousie de metier mot andra religiösa.

[3] Detta är mycket roligt sagdt!

[4] Farliga läror! Detta är ju direkt uppmaning till last.

derpå flyr till sin frälsare för att i honom finna återlösning. Hvad vi äro dåraktiga, som stöta ifrån oss lyckan. Vi veta alla hvar den står att finna, men i stället för att söka den, söka vi olyckan under föregifvande att vi söka lyckan.

Härunder skref väninnan: Mycket bra skrifvet. — Det var också sina egna tankar eller ord åtminstone, som hon läst.

Tvifvel gnagde honom emellanåt och han ransakade sina innersta njurar. Sålunda skref han öfver ett sjelfvaldt ämne.

Egoismen styr alla våra *) *handlingar.*

Man säger vanligen: »Denna menska är så god och så välgörande mot sin nästa, alla hans handlingar äro goda, han är dygdig, och allt hvad han gör härflyter af barmhertighet och kärlek till det rätta och sanna». Nåväl, gå in i ditt hjerta och forska något. Du träffar en tiggare på gatan; den första tanke, som griper dig, är visserligen denna: »Hvad den mannen

*) Jag talar om verldsmenniskorna.

(Han ansåg sig redan som ett Guds barn, eller undantog han väninnan genom den noten? Ini texten straffar han sig sjelf.)

är olycklig, jag vill göra en god gerning och hjelpa honom». Du beklagar honom och ger honom en slant. Men griper dig icke sedan en tanke sådan som denna: »O, hvad det är godt att vara välgörande och barmhertig, det gör hjertat så godt att ha fått ge en almosa åt en fattig». Hvilket var motivet till din handling? Var det verkligen kärlek eller barmhertighet? Då uppträder i ditt hjerta ditt kära jag och dömer dig: det var för ditt jag, du gjorde det, det var för att lugna *ditt* hjerta, tillfredsställa ditt samvete.

Det var en tid då min afsigt var att bli prest, i sjelfva verket en god afsigt. Men hvilket motiv hade jag dertill? Var det för att tjena min frälsare och arbeta för honom, eller endast af kärlek till honom? Nej, jag var feg och jag ville göra min börda och hans kors lätta och undvika de stora frestelser, som mötte mig öfverallt. Jag fruktade menskorna. Se der motiven. — Tiderna förändras. Jag insåg att jag icke kunde föra ett lif såsom en kristen i sällskap med sådana kamrater, hvilkas gudlösa samtal jag dag ut och dag in *måste* åhöra, och så valde jag en annan bana, på hvilken jag kunde vara mera oberoende eller åtminstone . . .

Här är krian afbruten. Den är äfven orättad. Skulle den röra de nya sergeant-intentionerna? Möjligen.

Andra stilar handla om skaparen i naturen och tyckas omedvetet påtryckta af Rousseau, ur hvilken man fick läsa utdrag i Staaffs »Läsebok i franska språket». Han talar nemligen om herdar och näktergalar, hvilka han aldrig sett eller hört. — —

Långa utredningar och bevisföringar hade de äfven rörande sitt förhållande. Var det kärlek eller vänskap? Men hon älskade ju en annan man, som hon nästan aldrig talade om. Johan observerade aldrig hennes kropp. Han såg endast hennes ögon, som voro djupa och uttrycksfulla. Det var icke heller modern han precis dyrkade, ty han längtade aldrig att lägga sitt hufvud i hennes knä, om han var aldrig så olycklig, hvilket han deremot ville göra med andra qvinnor. Han hade nästan fasa för att vidröra henne, icke det dolda begärets fasa, utan afsmakens. Han dansade en gång med henne, men gjorde icke om det. När det blåste ute, och hennes klädning lyftes, såg han bort. Det var nog vänskap, och hennes själ var tillräckligt manlig, och hennes kropp också, för att en vänskap skulle kunna uppstå och räcka. Andliga äktenskap kunna derför endast ega rum mellan mer eller mindre osexuerade, och der de finnas skall man alltid observera något

anormalt. De bästa äktenskap, det vill säga de som bäst uppfylla sin verkliga bestämmelse, äro just de »mal assortis».

Antipati, olikhet i åsigter, hat, förakt kunna åtfölja den sanna kärleken. Olika intelligenser och karaktärer frambringa de rikaste barnen, hvilka ärfva bådas anlag. Fru Marie Grubbe, som led af öfverkultur, söker och söker med fullt medvetande en andlig make. Hon blir olycklig, ända tills hon får en stalldräng, som ger henne hvad hon behöfver och stryk till. Det var hvad hon behöfde såsom komplement.

Emellertid nalkades konfirmationen. Den var uppskjuten i det längsta för att hålla ynglingen bland barnen. Och äfven den skulle begagnas som krossning. — Fadern uttalade vid meddelandet af sitt beslut den förhoppningen, att kursen skulle smälta isen kring hans hjerta.

Nå, det blef en baklexa med besked. Först ner bland underklassens barn, tobaksbindare och sotare, lärgossar af alla slag. Han kände medlidande med dem som tillförne, men han älskade dem ej, kunde icke och ville icke närma sig dem. Han hade vuxit ifrån dem genom uppfostran, såsom han vuxit från sin familj.

Han blef skolpojke igen; duades och fick läsa innantill; stiga upp vid frågorna och i

klump med de andra ta ovett. Presten var adjunkt och läsare. Han såg ut som om han haft någon smittosam sjukdom eller läst Dr. Kapff. Sträng, obarmhertig, känslolös, utan ett nådens eller tröstens ord. Kolerisk, argsint, nervös, var denna inbilska bondpojke alla damers älskling.

Men genom att höras ofta gjorde han slutligen intryck. Han var svafvelpredikant, förbannade teatrar och alla slags nöjen. Lära och lefverne skulle vara ett. Johan tog nu itu med sig sjelf och sin väninna. De skulle ändra lif; icke dansa, icke gå på teatrar, icke skämta. Han skref numera läsarekrior i skolan och satte sig för sig sjelf för att slippa höra lättsinniga historier.

— Fy fan, du är ju läsare, — sade en dag en kamrat offentligt.

— Ja, det är jag, — sade han. Han ville icke förneka sin frälsare.

Skolan blef nu olidlig. Han led martyrium och han var rädd för verldens lockelse, ty han måtte ha känt huru lifvet lockade. Han fann sig äfven vara man och ville ut och arbeta, föda sig sjelf och gifta sig. Att gifta sig var hans dröm, ty under annan form kunde han ej tänka sig förbindelse med en qvinna. Det skulle vara lagligt och helgadt. Under dessa drömmar föder han ett beslut, som var nog så bizarrt, men väl hade sina grunder. Ett yrke

skulle det vara, som var lätt att lära, som födde sin man snart, en plats der han ej skulle vara den sista, men ändock icke skulle vara hög; en ringa, ödmjuk ställning, men som förenade ett rörligt, helsosamt lif i fria luften med en snart vunnen ekonomisk ställning. Rörelsen i fria luften, ett lif i gymnastik var kanske hufvudmotivet när han valde att bli underofficer på ett kavalleriregemente, för att undgå det der fatala dödsåret, för hvilket presten ånyo skrämt honom. Skulle det kunnat vara uniformen och hästen också? Hvem vet? Menskan är ett underligt djur, men han hade ju afslagit kadettuniformen.

Väninnan afrådde allt hvad hon kunde; hon utmålade sergeanterna som de sämsta af alla menskor. Men han var stark och sade att tron på Jesus skulle hålla honom ren från besmittelse, ja, han skulle predika Kristus för dem och göra dem alla rena. Så gick han till fadern. Denne tog det hela som en fantasi, talade om den förestående studentexamen, som skulle öppna hela verlden för honom. Och så gömde han saken tills vidare.

Styfmodern hade fått en son. Johan hatade denna af instinkt, som en konkurrent, för hvilken hans mindre syskon skulle vika.

Men väninnans och läseriets magt öfver honom voro så stora att han af sjelfspäkning

ålade sig att tycka om den lille. Han bar honom i sina armar och vaggade honom.

— Det var visst när ingen såg det, — sade styfmodern senare, då han drog fram med detta bevis på sin goda vilja. — Ja, det var just när ingen såg det, ty han ville ej skryta med det. Eller skämdes öfver det. Offret var uppriktigt, när det skedde; när det blef motbjudande upphörde det.

Konfirmationen försiggick efter grundliga dufningar, enskildt, offentligt, i kyrkans kor med halfmörker, under en serie passionspredikningar, ändlösa samtal om Jesus, späkningar, så att stämningen icke kunde dyrkas upp högre. Efter storförhöret bannade han upp väninnan, emedan han sett henne skratta.

Sjelfva nattvardsdagen höll kyrkoherden predikan. Det var en gammal upplyst mans välvilliga råd till ungdomen för lifvet; det var hjertligt och tröstande; inga domsbasuner, intet straff för obegångna synder. Men han var död han, och vännerna hade redan intalat ynglingen emot honom. Ibland under predikan tyckte han det föll som balsam på det såriga hjertat, och det föreföll honom stundom som om gubben hade rätt. Sjelfva akten vid altaret, af hvilken han väntat sig så mycket, förfelade

också sitt intryck. Orgeln slet i timmar på O, Guds Lamm, miserere; gossar och flickor greto och voro halfdöda, såsom vid åsynen af en afrättning. Men Johan var bara slö. Han visste hvarken fram eller åter. Nådemedlen hade han sett på för nära håll i klockargårdarne, och saken var drifven in absurdum. Den var nu mogen att falla. Och den föll!

Han fick hög hatt; ärfde brors aflagda kläder, som voro rymliga och fina. Vännen med pince-nez'en fick nu hand om honom. Denne hade visserligen aldrig öfvergifvit honom under läseriet. Han tog saken lätt, välvilligt, öfverseende och med en viss beundran för det martyrskap och den fasta tro, som Johan ville sätta i handling. Men nu ingrep han. Han tog honom med på middagspromenad. Visade honom på stadens skönheter, sade namnen på aktörerna i hörnet af Regeringsgatan och nämnde officerarne, som förde paraden. Johan var blyg ännu, och saknade sjelftillit.

En middag klockan tolf när de skulle gå till gymnastiken, sade vännen:

— Kom med in på Tre Remmare och ät frukost.

— Nej, vi måste i grekiskan!

— Äh, vi ge grekiskan lof i dag.

Skolka! Det var första gången. Men litet ovett var man karl till att ta.

— Ja, men jag har inga pengar!

— Nå, hvad hör det hit, när jag bjuder! — Han blef stött.

De gingo in på källaren. En skön lukt af biffstek slog emot dem; kyparne togo af rockarne och hängde upp hattarne.

— Matsedeln! — ropade vännen med säkerhet, ty han åt på källare sedan ett par år.

— Vill du ha biffstek?

— Ja, då! — Han hade icke ätit biffstek mer än två gånger i sitt lif.

— Smör, ost och bränvin; och två halfva öl! Utan vidare slog han i supen.

— Nej men jag vet inte om jag törs!

— Har du aldrig supit förr!

— Nej!

— Äh, ta'n du, den gör så godt!

Han tog den. Åh! Det värmde i kroppen, tårarne stego upp i hans ögon, och en lätt dimma lägrade sig öfver rummet; men genom töcknet klarnade det upp; och krafterna växte, tanken arbetade, synpunkterna blefvo nya, och allt det mörka flydda ljusnade. Och så den saftiga köttbiten. Det var mat. Vännen åt ostsmörgås till. Johan sade:

— Hvad säger källarmästaren om det? Vännen log som en farbror emot honom.

— Ät du, det kostar lika mycket!

— Nej, men ostsmörgås till biffstek! Hvilket oskick! Men Gud hvad det var godt! — Han tyckte sig aldrig ha ätit förr. Och så öl.

— Ska vi ha en hel halfbutelj hvar, är du galen?

Så var det då att äta en gång! Det var ingen så tom njutning som den bleka mannen påstått! Nej, det var en solid njutning att känna stark blod rulla i halftomma ådror, som skulle förse nerverna till lifvets kamp. Det var en njutning att känna bortrunnen mannakraft återvända och att känna en halfkrossad viljas slappa senor åter spännas. Hoppet vaknade, dimman blef ett rosenrödt moln, och vännen lät honom titta in i framtiden sådan den diktades af vänskapen och ungdomen. Dessa ungdomens illusioner på lifvet, hvadan komma de? Af kraft, säger man. Men förståndet, som sett så många barndomsönskningar krossade, borde kunna sluta till orimligheten af ungdomsillusionernas förverkligande. Alla dessa drömmar äro osunda hallucinationer, framkallade af otillfredsställd drift, och de skola försvinna en gång, och då skola menskorna bli förståndigare och lyckligare.

Johan hade icke lärt att fordra af lifvet annat än frihet från tyranni och tillgång till bröd. Det var ju tillräckligt. Han var ingen Aladdin och trodde icke på lyckan. Han

egde nog krafter, men kände dem ej. Vännen skulle upptäcka honom.

— Du ska ut och ruska opp dig med oss ibland, — sade han, — och inte sitta hemma och kura.

— Gå ut, ja, det kostar pengar det, och jag får aldrig några.

— Skaffa dig på lektioner då.

— Lektioner? Jag? Tror du jag skulle få lektioner?

— Du som har så goda kunskaper, det måtte väl gå lätt.

Han hade goda kunskaper! Det var ett erkännande, eller smicker som läsarne kallade det, och det föll i god jord.

— Ja, men jag har inga bekanta! Inga relationer!

— Säg bara åt rektorn, så går det! Det har gått för mig!

Johan vågade knappt tro på en sådan lycka som att kunna förtjena pengar. Men när han hörde att andra kunde det och han jemförde sig med dem! Ja, men de hade tur, de.

Vännen satte fart i honom, och snart hade han lexläsning om qvällarne och satt som lärare i en flickpension.

Nu vaknade hans sjelfkänsla. Pigorna hemma kallade honom herr Johan, och lärarne i skolan interpellerade klassen: mina herrar. Dermed företager han på eget bevåg att reformera sitt skol-

väsen. Först slutade han grekiskan, som han länge bedt fadern få slippa, men förgäfves. Detta verkstälde han nu på eget bevåg, och fadern fick icke veta det förr än långt efter studentexamen. Derpå instälde han all läsning af matematik, sedan han fått veta att en latinare hade rättighet att sakna betyg i det ämnet. Vidare slarfvade han med latinet. Han skulle ta igen allt på en månad före examen genom blockläsning. Derpå införde han den ordningen att han under lektionerna läste franska, tyska och engelska romaner. Frågorna gingo vanligen i ordning, och han satt med sin bok för sig ända tills frågan nalkades, då han räknade ut hvad han skulle få och i hast preparerade sig. De lefvande språken blefvo nu hans styrka, jemte naturvetenskaperna.

Att läsa lexor med minderåriga var en ny, förfärlig baklexa, men det var ett arbete som betalade sig. Naturligtvis var det endast pojkar med motvilja för läsning som begagnade sig af extra lärare. Det var ett grymt arbete för hans rörliga hjerna att ackommodera sig efter dessas. De voro omöjliga! De kunde icke vara uppmärksamma. Han trodde att de voro trilskna. Sanningen var att de kunde icke få viljan att vara uppmärksamma. Dessa gossar ansågos med orätt vara dumma. De voro tvärtom vakna; deras tankar spelade omkring verkligheter, realiteter, och de syntes snarare ha genomskådat absur-

diteten i läroämnena. Många af dem blefvo sedan dugtiga karlar i lifvet, och än fler skulle ha blifvit det om de ej tvungits af föräldrar att göra våld på sin natur och fortsätta studierna. I flickpensionen läste han endast med de små. De stora deremot gingo lösa i rummet och visade strumporna mot bordsben och stolsfötter, och han hade ett godt öga till dem, men vågade inga närmanden.

Nu upptogs en ny strid med väninnan, som såg hans ändrade sätt. Hon varnade för vännen, som smickrade honom, och hon varnade för de unga flickorna, om hvilka han talade med en viss värme. Hon var svartsjuk. Hon vädjade till Jesus, men Johan blef tankspridd och så drog han sig ifrån henne.

Det var nu ett muntert och verksamt lif han förde. Paraden och blandare hos Andalusiskan. Om qvällarne serenader, ty han sjöng nu med i en qvartett, punsch och en lindrig kurtis med schweizeriflickor. Han blef kär i en liten blond hos Andalusiskan, som satt och sof innanför disken. Han ville rädda henne åt sig, inackordera henne i en prestgård, bli prest sjelf och gifta sig med henne. Men kärleken gick snart öfver, då han en qväll såg kamraterna ta henne på bröstet inne i ett enskildt rum.

Under allt detta var Jesus suspenderad, men en svag grundton af gudsnådlighet och askes ljöd ännu efter. Han bad ännu af vana, men

utan hopp om bönhörelse, då han så länge sökt den bekantskap, som påstods vara så lätt att finna hemma, bara man bultade aldrig så litet på nådens dörr. Och sanningen att säga var han icke heller angelägen att bli tagen på orden. Om dörren öppnats, och den korsfäste ropat stig in, skulle han ej varit glad. Hans kött var för ungt och sundt att ha lust att bli korsfäst.

8.

Islossningen.

Det var skolan som uppfostrade, icke hemmet. Familjen är för trång och har för små, sjelfviska, antisociala syften. Inträder der till på köpet sådana abnorma förhållanden som omgifte, så är familjens enda berättigande slut, och en död moders barn borde helt enkelt tagas ifrån familjen, om fadern gifter om sig. Dermed vore alla parters intressen tillgodosedda, och faderns icke minst, som kanske är den mest lidande vid bildande af en ny kull. I familjen fans endast en (eller två) rådande viljor utan appell; derför ingen rättvisa möjlig. I skolan fans en ständig och vaken jury, som fälde kamrat eller lärare utan skonsamhet.

Ynglingarne började afvildas, och grymheten lade sig; sociala instinkter vaknade; man började inse att de egna intressena måste befordras gemensamt genom kompromisser. Förtryck fick icke ega rum, ty medlemmarne voro tillräckligt många att göra parti och revolt. En lärare, som behandlades illa af en lärjunge, kunde snarast få rättvisa genom att vädja till lärjungarne. Men äfven deltagande i större allmänna angelägenheter, folkets och nationens, mensklighetens, började visa sig.

Under danska kriget 64 bildades en fond för inköp af krigstelegram, hvilka anslogos på svarta taflan, lästes med intresse af lärarne och gåfvo anledningar till förtroliga samtal, till lärarnes mognare reflexioner öfver krigets uppkomst och orsaker. Man var ensidig skandinav naturligtvis, och frågan bedömdes från studentmötenas synpunkt. Preuss- eller tyskhatet grundlades nu till det kommande kriget och antog redan vid den afhållne gymnastikläraren löjtnant Betzholtz' begrafning ett stillsamt fanatiskt drag.

Uppträdena utanför La Croix's salong med de bekanta vattensprutningarne gjorde endast en löjlig effekt, och man fick aldrig riktigt reda på hvad frågan gälde.

Aftonbladstelegrammet om »Han selv och de 20,000 männen» blef heller icke klart.

Året 65 nalkades. Läraren i historia, adelsman och aristokrat, en känslofull och välvillig

man, sökte sätta ynglingarne in i frågan. Partier hade bildats i klassen, och en af Riddarhustalarnes söner, en grefve S., allmänt afhållen och värderad, var chef för opponenterna mot förslaget. Han var af gammal tysk svärdsriddarslägt, fattig, umgicks på förtrolig fot med sina kamrater, men hade bördskänslan starkt rotad. Dagarne före sista voteringen hade kamrater varit nere och hjelpt till att spotta åt presteståndet. Batalj, mera på lek, uppstod i klassen, och bord och bänkar kastades i en hög.

Så var saken igenom. Grefve S. uteblef från lektionen. Läraren i historia talade med rörelse om det offer ridderskapet och adeln gjort på fosterlandets altare, då det afstått sina privilegier. Den gode mannen visste ännu icke att privilegier icke äro rättigheter, utan tagna förmånsrätter, som kunna återbördas såsom egendom vid vissa mindre lagliga köp. Han bad klassen visa hofsamhet öfver segern och icke såra de besegrade. Den unge grefven mottogs också vid sitt återinträde i klassen med utsökt aktning, men känslorna öfverväldigade honom vid åsynen af dessa många vanbördiges ofrivilliga upphöjelse så att han brast i tårar och måste gå ut.

Johan var icke inne i politiken. Den var naturligtvis såsom ett allmänt intresse bannlyst från hemmet, der endast enskilda intressen tillgodoses, och mycket illa de också. Söner uppfostras såsom de skulle bli söner och förbli söner hela lifvet, utan

en tanke på att de skola bli fäder. Men ynglingen hade sin underklassinstinkt, som sade honom att en orättvisa höll på att afskaffas, att den högre ytan sänktes så att det blef lättare för den lägre att komma i nivå. Han var naturligtvis liberal, men efter som kungen också var liberal så var man rojalist på samma gång.

Parallelt med den starka bakströmmen, pietismen, gick nyrationalismen, men i motsatt rigtning. Kristendomen, som med förra århundradets utgång var förvisad till mytologien, hade blifvit återupptagen till nåder, och som läran hade statsskydd kunde restaurationens söner icke värja sig för de ånyo invaccinerade dogmerna. Men 1835 hade Strauss' »Leben Jesu» gjort en ny bresch, och äfven i Sverge sipprade in nytt vatten i de ruttna brunnarne. Boken blef föremål för process, men på den grundvalen byggdes sedermera hela det moderna reformationsverket, af sjelfgjorda reformatorer som alltid, ty de andra, de reformera icke.

Kyrkoherden Cramér har äran af att ha varit först. Redan 1859 utgaf han sitt »Afsked ur Kyrkan», en populär, men kunskapsrik kritik öfver Nya testamentet. Han beseglade sin tro med handling och utgick ur statskyrkan i och med att han afgick från embetet. Det var hans skrift,

som gräfde djupast, och om än Ignells böcker höllo sig mera uppe bland teologerna kommo de aldrig ner till ungdomen. Samma år (1853) utkom Siste Athenaren.

Dess verkan förtogs mycket deraf, att det arbetet helsades såsom en literär succès och förvisades till skönliteraturens neutrala territorium. Skarpare ingrep Rydbergs »Bibelns lära om Kristus», 1862, som väckte teologerna till Ragnarök. Renans »Jesu lefnad» i öfversättning af Ignell tog alle man, gamla och unga med storm, och den lästes i skolan jemte Cramér, hvilket icke var fallet med »Bibelns lära om Kristus». Och med Boströms angrepp på Helvetesläran, 1864 voro portarne öppna för rationalismen eller fritänkeriet, såsom det kallades. Boströms egentligen obetydliga skrift verkade dock kolossalt genom Upsalaprofessorns och förre prinsinformatorns stora namn, som den modige mannen riskerade och som ingen efter honom riskerat, sedan det icke längre är någon ära att vara fritänkare eller arbeta för tankens fri- och rättigheter.

Nog af, allting var redo, och det behöfdes bara en pust för att ynglingens korthus skulle ramla. Det kom en ung ingeniör i hans väg. Denne var till och med hyresgäst i väninnans hus. Han observerade Johan länge innan han gick på honom. Johan hade respekt för honom emedan han skulle ha så godt hufvud, och han var nog något svartsjuk också. Väninnan förberedde

Johan på bekantskapen och varnade honom. Det var en ytterst intressant person med briljangt hufvud, men han var farlig. Johan träffade mannen. Det var en starkt bygd vermländing, med grofva, hederliga drag, ett godt, barnsligt leende när han log, hvilket icke hände ofta, mera tyst än bullrande. De voro genast bekanta. Första qvällen vexlades endast ett par hugg. Det var frågan om tro och vetande.

— Tron skulle döda förnuftet! — menade Johan efter Krummacher.

— Fy, — sade vännen. — Förnuftet är en Guds gåfva, som höjer menskan öfver djuret; skall då menskan förnedra sig till ett djur genom att vräka Guds gåfva?

— Det fins saker, — svarade Johan (efter Norbeck). — som man mycket väl kan tro utan att man begär bevis. Vi tro sålunda på almanackan utan att sjelfva veta något om planeternas rörelser.

— Ja, — svarade vännen, — vi tro, der vi icke känna att vårt förnuft tar emot. Mitt förnuft har icke rest sig mot almanackan.

— Ja, — svarade Johan, — men på Galilei tid tog det emot i allas förnuft att få jorden gå kring solen. Det är bara motsägelseanda, sade man; han vill göra sig originel.

— Vi lefva icke i Galilei tid, — svarade vännen, — och i vår tids upplysta förnuft tar

det emot att tro på Kristi gudom och de eviga straffen.

— De der sakerna ska vi inte disputera om, — sade Johan.

— Hvarför det?

— De stå öfver räsonnemanget!

— Precis detsamma sa jag för två år sen, när jag var troende.

— Har ni varit... läsare?

— Ja, det har jag.

— Hm! Och ni har frid nu?

— Nu har jag frid!

— Hur fick ni det?

— Jag lärde känna den sanna kristendomens ande genom en predikare.

— Ni är då kristen?

— Ja, jag bekänner Kristus!

— Men ni tror icke att han var Gud?

— Det har han aldrig sagt sjelf. Han kallar sig endast Guds son, och Guds söner äro vi alla.

Väninnan kom och afbröt samtalet, hvilket i parentes sagdt var typiskt för religionsdispyter omkring 1865. Johans nyfikenhet var väckt. Det fans menskor, som inte trodde på Kristus, men hade frid. Nu skulle bara kritik icke ha störtat de gamla gudabilderna; fruktan för tomrummet höll honom igen, tills han fick Parker i hand. Predikningar utan Kristus och helvete, det var hvad han behöfde. Och så vackra predikningar. Erkännas måste att Johan läste dem

ytterst hastigt, och att han var mest angelägen om att syskon och anhöriga skulle få njuta af dem, på det han skulle kunna gå fri från deras ogillande. Han förvexlade nemligen andras ogillande med ondt samvete, var så van att ge andra rätt att han föll in i tvedrägt med sig sjelf.

Men Kristus, inqvisitorn, föll, nådavalet, yttersta straff, allt ramlade som om det varit fallfärdigt länge, länge. Han förvånade sig öfver att det gick så hastigt. Det var som att lägga af urväxta kläder och ta på nya.

En söndagsmorgon gick han ut med ingeniören i Hagaparken. Det var vår. Hasseln blommade, och blåsipporna voro utslagna. Vädret var halfklart, luften ljum och fuktig efter ett nattregn. De talade om viljans frihet. Läseriet hade en mycket sväfvande uppfattning af saken. Man hade icke fri vilja att bli Guds barn. Den Helige Ande skulle söka en, alltså prædestination. Johan hade nog velat bli omvänd, men icke kunnat. »Herre, skapa i mig en ny vilja», hade han lärt bedja. Men huru kunde han då vara ansvarig för sin onda vilja? Jo, svarade läsaren, genom syndafallet, då den med fri vilja begåfvade menskan valde det onda, blef hennes vilja ond genom ärftlighet och ond för alla tider och upphörde att vara fri. Och hon kunde endast bli qvitt denna onda vilja genom Jesus och den Helige Andes nådeverkan. Men att bli pånyttfödd berodde icke af hennes egen vilja utan af

Guds nåd. Alltså ofri. Men som ofri fortfor hon att bli ansvarig. Deri låg felslutet.

Ingeniören var naturdyrkare, och Johan också. Hvad är denna naturdyrkan, som i våra dagar anses så kulturfientlig? Ett återfall i barbari, säga några; en sund återgång från öfverkultur, säga andra. När menskan upptäckt i samhället en inrättning baserad på misstag och orättvisor, då hon inser att samhället i utbyte mot små fördelar pålägger drifter och begär för hårda tvång, då hon genomskådat illusionen om att hon skulle vara en halfgud och Guds barn och finner sig vara en djurart helt enkelt, så flyr hon samhället, hvilket var uppbygdt med fästadt afseende på menskans gudaursprung och hon går ut i naturen, i landskapet. Der känner hon sig i sin miliö såsom djur, känner sig instäld som staffage i taflan, ser sitt ursprung jorden, ängen; ser hela skapelsens sammanhang i ett lefvande sammandrag; bergen, som blifvit jord, sjön, som blifvit regn, ängen, som är söndersmulade berg, skogen, som stigit ur bergen och vattnet; ser luften i stora massor (himlen), som hon och alla lefvande varelser andas, hör foglarne, som lefva på insekterna, ser insekterna, som befrukta växterna, skådar däggdjuren, som hon sjelf lefver på. Hon är hemma hos sig. Och i våra dagar med dess naturvetenskapliga verldsåskådning skulle en enslig stund i naturen, der hela evolutionshistorien är tecknad i lefvande

bilder, vara det enda surrogatet för en gudstjenst. Men evolutionsoptimisterna föredraga en stund på en sammankomst inne i en gränd-håla, der de utösa sina förbannelser öfver samma samhälle, som de förakta och beundra. De prisa det såsom utvecklingens högsta höjd, men vilja störta det såsom oförenligt med djurets sanna lycka. De vilja ombilda och utveckla det, säga några. Men deras ombildning kan ej ske utan att det bestående störtas i grunden, och de vilja ej några halfmesyrer. Erkänna de då icke att det bestående samhället är en misslyckad evolution och sjelft kulturfientligt på samma gång det är naturfientligt?

Samhället är liksom allt en naturprodukt, säga de, och kultur är natur. Ja, men det är dålig natur, natur på afvägar, efter som den motverkar sitt ändamål: lycka.

Det var emellertid ingeniörens, Johans föregångare och samtidas naturdyrkan, som upptäckte kultursamhällets brister och banade väg för den nya åsigten om menniskans härledning. Redan 1859 hade Darwins »Arternas Härledning» utkommit, men ännu hade den icke hunnit tränga igenom och ännu mindre blomstra och befrukta. Det var Moleschott som då predikades, och materiens kretslopp var slagordet. Ingeniören plockade med den och sin geologi ner den Mosaiska skapelsehistorien. Han talade

ännu om skaparen, ty han var teist, och såg hans visdom och godhet i de skapade verken.

Under det de promenera framåt Gamla Haga börja klockorna i staden att ringa samman. Johan stannar och lyssnar: der var Klara förfärliga klockor, som ringt in hans sorgliga barndom, der var Adolf Fredriks, som skakat honom in till Jesus den korsfästes blodiga famn, der var Johannis, som om lördagarne förkunnat Jakobs skola att veckan var slut.

En sakta, sydlig vind förde larmet ut ur staden och det genljöd under de höga tallarne, manande, varnande.

— Ska du gå i kyrkan? — frågade vännen.

— Nej, — sade Johan. — Jag går aldrig i kyrkan mer.

— Ja, följ ditt samvete, — sade ingeniören.

Det var första gången Johan uteblef från kyrkan. Det gälde att trotsa både faderns befallning och sitt samvetes röst. Han exalterade sig och for ut mot religion och familjetyranni och han talade om Guds kyrka i naturen; talade med hänförelse om det nya evangeliet som förkunnade salighet för alla, lif och lycka för alla. Men så tystnade han.

— Du har ondt samvete, — sade vännen.

— Ja, — sade Johan. — Antingen icke göra hvad man ångrar, eller också icke ångra hvad man gör!

— Det senare är bättre!

— Men jag ångrar mig ändå! Ångrar en rätt handling, ty det vore orätt att hyckla i dessa gamla afgudahus. Mitt nya samvete säger mig att jag har rätt, och mitt gamla att jag har orätt. Jag kan aldrig få frid mer!

Det kunde han icke heller. Hans nya jag stod upp mot hans gamla, och de lefde i oenighet som olyckliga makar hela hans lif framåt utan att kunna skiljas.

Reaktionen mot det gamla, som skulle utrotas, bröt fram i våldsamma angrepp. Fruktan för helvetet var borta, sjelfförsakelsen var enfald, och ynglingens natur tog sin rätt. Konseqvensen blef en ny moral, som han på känsel formulerade så: det som icke skadar någon medmenniska är tillåtet för mig. Han kände att familjetrycket var honom till skada och ingen till gagn; han upphäfde sig mot förtrycket. Föräldrarne, som aldrig visat honom kärlek, men pockat på tacksamhet för att de gåfvo honom på nåd och med förödmjukelse hans lagliga rätt, visade han nu sina verkliga känslor. De voro honom antipatiska; han visade dem köld. På de oupphörliga angreppen mot fritänkeriet svarade han frankt, kanske öfvermodigt. Hans halfkrossade vilja började

resa sig, och han insåg att han hade rättigheter att fordra af lifvet.

Ingeniören, som tilldelats den ondes rol, förbannades och blef utsatt för bearbetningar af väninnan, som nu ingick vänskapsförbund med styfmodern. Ingeniören hade icke gått till botten med saken och under antagandet af Parkers kompromiss hade han bibehållit kristendomens sjelfförnekelse. Man skulle vara kärleksfull och fördragsam, följa Kristi exempel och så vidare. Johan hade vräkt alltsammans och kom nu i opposition mot sin lärare. Påtryckt af väninnan, för hvilken han närde en stilla böjelse, och skrämd af sina lärors konseqvenser, förmåddes han nedsätta följande skrifvelse, dikterad af fruktan för den eld han tändt, kärlek till väninnan, vänskap för lärjungen och uppriktig öfvertygelse.

»Till min vän Johan.

»Huru glada möta vi ej våren, då han nu kommer för att berusa och förtjusa oss med sin herrliga, gudomliga friskhet och grönska! Foglarna uppstämma sina glada och lätta melodier, blå- och hvitsippor framskjuta blygsamt sina späda hufvuden under granens hviskande grenar.»

— Det var märkvärdigt, — tänkte Johan vid läsningen, — hur denne flärdfria man, som talar så enkelt och sant, kan skrifva så svulstigt. Det här är osant.

»Hvilket bröst, vare sig gammalt eller ungt, vidgas ej för att insupa vårens friska dofter, som sprida himmelsk frid i hvarje hjerta, trånad, som måste vara en salig aning om Gud och hans kärlek; — (denna vårdoft njutes som en Guds andedrägt). — Kan nu något ondt bo qvar i vårt hjerta? Kunna vi ej förlåta? Ack jo! Vi *måste* det nu, sedan vårsolens kärleksstrålar bortkysst det kylande snötäcket från natur och hjerta. Vi vänta på och längta efter att få se den snöfria marken grönska, det goda och varma hjertats goda och kärleksfulla handlingar, att se frid och sällhet spridas genom hela naturen.»

— Förlåta? Ja bevars, bara man ändrade sitt uppförande och gaf honom fri. Men *man* förlät ju icke honom! Med hvad rätt fordrade man då öfverseende från hans sida? Med hvad rätt? Det skulle vara ömsesidigt!

»Johan, du tror dig i naturen och genom förnuftet ha uppfattat Gud på ett bättre sätt än du förut gjorde, då du trodde på Kristi gudom och på bibeln, men du fattar icke idéen i dina egna tankar. Du har blott uppfattat den skugga, som ljuset lemnar bakom ett föremål, men ej hufvudsaken, ljuset sjelft. Du tror att alltid en sann tanke skall förädla menniskan, men, ack nej, det märker du nog sjelf i dina bättre ögonblick. Med dina förra åsigter kunde du förlåta ett fel hos en medmenniska, du kunde uppfatta en sak från en god sida, om ock den *tycktes*

vara ond; men hur är du nu? Du är häftig och bitter mot en kärleksfull moder, du dömer och är missnöjd med din ömme, erfarne och gråhårige faders handlingar.»

— Med de förra åsigterna kunde Johan aldrig förlåta ett fel hos någon, minst hos sig sjelf; stundom hos andra, men det var dumt. Det var ju slapp moral! — En kärleksfull moder! Jo, den var kärleksfull! När kom Axel på den åsigten? De som kalfatrat den hårda qvinnan till sammans! Och en öm fader! Nå, hvarför skulle han icke döma dennes handlingar. Hårdt mot hårdt i sjelfförsvar! Icke längre venstra örat till när det small på det högra.

»Förr var du ett anspråkslöst, älskligt barn, men nu är du en egenkär och inbilsk yngling.»

— Anspråkslöst! Jo, det var säkert, och derför trampades han ner, men nu kände han sina rättmätiga anspråk! — Inbilsk! Ha! Läraren kände sig förbigången af den otacksamme lärjungen.

»Din moders varma tårar falla stridt utför hennes kinder . . .»

— Moders! Har ingen mor! Och styfmor gråter bara när hon är ond! Hvem fan har dikterat det här?

». . . när hon i ensamheten tänker på ditt hårda hjerta . . .»

— Hvad satan har hon med mitt hjerta att göra, som har hushåll och sju barn att sköta?

»... ditt usla själstillstånd ...»

— Det är ju läseri det här! Min själ har aldrig känt sig så frisk och lifskraftig som nu!

»... och din faders bröst är nära att sprängas af sorg och bekymmer.»

— Det var lögn. Han är sjelf teist och bekänner Wallin, för resten har han inte tid att tänka på mig. Han vet att jag är flitig, ärlig och icke går till flickor. Han berömde mig till och med härom dagen.

»... Du fattar ej din moders sorgsna blick...»

— Den har andra grunder, ty äktenskapet är inte lyckligt.

»... din faders kärleksfulla varningar. Du är lik en klyfta ofvan snögränsen, ur hvilken vårsolens kyssar ej kunna bortsmälta snön eller förvandla några korn deraf blott till en droppa vatten.»

— Han måtte läsa romaner. För öfrigt var Johan mycket vänsäll och mjuk mot sina vänner i skolan. Men mot fienderna i hemmet var han blifven kall. Det var deras fel.

»Hvad skall omgifningen tänka om den religion du fått, då den lemnar så usla frukter? Jo — man skall förbanna den (och dina åsigter lemna ovilkorlig rätt dertill) ...»

— Icke rätt, men anledning!

»... man skall hata och förakta den nedriga usling, som i ditt oskyldiga barnahjerta spred detta helvetiska gift.»

— Der ha vi det. Den nedriga uslingen! Han var öfverflyglad.

»Bevisa framgent genom dina handlingar att du ej uppfattar sanningen så illa som du hittills gjort. Tänk på att vara fördragsam . . .»

— Styfmodern!

». . . att med kärlek och mildhet öfverse medmenniskors fel och brister . . .»

— Nej då, det ville han icke! De hade torterat honom till lögn, de hade snokat i hans själ, ryckt upp god brodd såsom föregifvet ogräs, de ville qväfva hans jag, som hade lika stor rätt att vara som deras; de hade aldrig öfversett med hans fel, hvarför skulle han öfverse med deras? Derför att Kristus hade sagt . . . Han gaf fan hvad Kristus hade sagt, för det hade ingen tillämpning mer. För öfrigt brydde han sig aldrig om dem derhemma; han slöt sig inom sig sjelf. De voro honom antipatiska och kunde aldrig få hans sympati. Det var alltsammans! De hade emellertid fel, och ville ha hans förlåtelse! Skönt! Han förlät dem! Bara han fick vara i fred!

». . . lär dig att vara tacksam mot dina föräldrar, som lemna hvarje möda ospard för din verkliga trefnad och lycka (hm!), och låt detta åstadkommas af kärlek till din Gud och skapare, som låtit dig födas i denna förädlande (hm! hm!) skola till slutlig frid och salighet, beder din sörjande men hoppfulle *Axel.*»

Det var nog med biktfäder och inqvisitorer, tyckte Johan, hans själ var räddad och kände sig fri. De sträckte klorna efter honom, men han flydde. Vännens bref var osant och tillgjordt, och han kände Esaus händer. Han svarade ej, utan afbröt umgänget med vännen och väninnan.

De kallade honom otacksam. Den som pockar på tacksamhet är värre än en fordringsegare, ty han ger först en gåfva, som han skryter med, och skickar sedan räkning, en räkning som aldrig kan betalas, ty en gentjenst anses icke utplåna tacksamhetsskulden; det är en inteckning i en menniskas själ, en skuld, som är obetalbar och sträcker sig ut öfver lifvet. Tag emot en tjenst, och vännen skall fordra att du förfalskar ditt omdöme om honom, att du berömmer hans dåliga handlingar och hans hustrus och barns dåliga handlingar.

Men tacksamheten är en djup känsla, som hedrar menniskan, och som förnedrar henne. Måtte vi komma derhän att icke behöfva bindas af tacksamhet för en välgerning, som kanske endast var en ren skyldighet!

Johan skämdes öfver brytningen med vännerna; men han kände dem hinderliga och förtryckande. För öfrigt: hvad hade de gifvit honom i umgängsnöje, som inte han gifvit igen?

Fritz, så hette vännen med pince-nez'en, var en klok verldsmenniska. Båda dessa ord, klok och verldsmenniska, hade den tiden en ful betydelse. Att vara klok under efter-romantikens tidehvarf, då alla voro litet rubbade, och det var öfverklass-tecken att vara rubbad, att vara klok ansågs då liktydigt med nästan något dåligt. Att vara verldsmenniska denna tid, då alla sökte skoja sig så godt de kunde mot himlen, var också något mindre bra. Fritz var klok. Han ville lefva sitt enda lif godt och trefligt och göra karrier med mera. Han sökte derför de förnäma. Det var klokt, ty de hade magt och pengar. Hvarför skulle han icke söka dem? Hur han kom att fästa sig vid Johan? Kanske animalisk sympati, kanske mångårig vana; några intressen kunde Johan ej befordra, på annat sätt än att han hviskade kamraten och höll honom med böcker. Fritz läste nemligen aldrig öfver och köpte punsch för de pengar, som skulle vara till böcker.

Nu, när han märkte att Johan var rengjord invändigt och att hans yttre menska var presentabel, införde han honom i sitt kotteri. Det var en liten krets af dels förmögna, dels förnäma ungherrar af samma klass som Johan. Denne var först något blyg mot de nätta herrarne, men snart var han inne med dem. En dag kommer Fritz och vid paradtimmen berättar Johan att han är bjuden på bal.

— Jag på bal, är du galen! Inte duger jag der!

— Du, en sådan nätt pojke, ska göra lycka hos flickorna.

Hm! Det var en ny synpunkt på sin person Johan fick. Skulle han — hm? Tänk nu hemma, der han aldrig fick höra annat än klander!

Han gick på balen. Det var i ett borgerligt hem. Flickorna hade bleksot, somliga, andra voro röda som bär. — Johan tyckte mest om de hvita, som voro blåa eller svarta omkring ögonen. De sågo så lidande och smägtande ut och kastade bedjande blickar, så bedjande. Det var en som var likhvit, ögonen brunno kolsvarta i djupa hålor, och läpparne voro mörka så att munnen öppnade sig nästan som ett svart streck. Den slog an på honom, men han vågade icke lägga an, ty hon hade redan sin tillbedjare. Så stannade han vid en mindre bländande, mera söt och mild. På balen kände han sig väl. Umgås borta bland främmande utan att se en enda slägtings kritiska ögon! Men han hade så svårt att tala med flickorna.

— Hvad ska jag säga dem? — frågade han Fritz.

— Kan du inte prata lite lort med dem! Vackert väder, är det roligt att dansa, åker

ni skridsko, har ni sett fru Hvasser? Man får svänga sig.

Johan gick på och hasplade upp repertoaren, men det blef torrt i gommen och vid tredje dansen äcklade det honom. Han blef ond på sig sjelf och teg.

— Är det inte roligt att dansa? — frågade Fritz. Krya opp dig, gamle likkistpolerare!

— Jo, det är nog roligt att dansa, bara man slapp tala. Jag vet inte hvad jag ska säga?

Det var också förhållandet. Han tyckte om flickorna, kände det behagligt att ta dem om lifvet, det var så manligt, men att tala med dem? Han kände att han hade göra med en annan art af homo, en högre i vissa fall, en lägre i andra. Han tillbad i stillhet den milda lilla och hade utkorat henne till hustru. Hustru var den enda form han ännu tänkte sig qvinnan. Han dansade oskyldigt, men fick höra förfärliga saker om kamraterna, som han ej förstod förr än senare. De kunde nemligen dansa vals baklänges genom rummet på ett okyskt sätt och talade vanvördigt om flickorna.

Hans reflexionssjuka, hans eviga granskande af sina tankar hade tagit bort det omedelbara hos honom. När han talade vid en flicka hörde han sin egen röst, sina ord, dömde dem, och så tyckte han hela balen fånig. Och flickorna sedan! Hvad var det som fattades dem? De hade ju uppfostran som han, kunde

verldshistoria och lefvande språk, läste isländska på seminarium och voro styfva i ordrötter, räknade algebra, allt. De hade sålunda samma bildning men ändå kunde de icke talas vid!

— Prata lort med dem, — sa Fritz.

Men det kunde han inte. Och han tänkte för öfrigt högre om flickan än så.

Han tänkte öfverge balerna, då han icke gjorde någon lycka, men han släpades med. Det smickrade honom att vara bjuden och alltid hade det något uppryckande med sig. En dag var han i en adlig familj, der sonen var kadett. Der träffade han två aktriser från Dramatiskan.

Dem skulle han väl kunna tala vid! De dansade med honom, men de svarade honom icke. Han var för oskyldig. Så stälde han sig att lyssna på Fritz' konversation. Men Gud sådana saker han talade om i eleganta ordalag, och flickorna voro hänryckta i honom. Jaså, det var så det skulle vara! Men det kunde han inte! Det fans saker han ville begå, men att tala om det, nej! Hans asketiska religion hade dödat till och med mannen hos honom, och han fruktade qvinnan såsom fjärilen, hvilken vet att den skall dö när den befruktat.

En dag talade en resande vän i förbigående om att äldre bror varit hos flickor. Det föll en fasa öfver honom, och han vågade icke se åt brodern när denne lade sig om qvällen. Med umgänge med qvinnor ingick äfven föreställnin-

gen om nattliga slagsmål, polis och förfärliga sjukdomar. Han hade en gång gått förbi det långa, gula planket på Handtverkargatan, och en kamrat hade sagt: der är kurn! Sedan gick han i smyg dit och sökte titta in genom porten för att se något förfärligt. Det lockade och skakade honom såsom en gång en syn af en positivtafla på stång, föreställande en afrättning. Han blef af denna syn så upprifven, att han tyckte det var mulet väder om dan fastän solen sken, och hemkommen om aftonen i skymningen hade några till torkning utbredda lakan så skrämt honom genom att påminna om afrättningstaflan att han föll i gråt. En kamrat, som han sett lik, spökade för honom om natten.

När han gick förbi ett bordell på Apelbergsgatan skälfde han af fasa, icke af lusta. Hela proceduren hade för honom antagit hiskliga former. Kamraterna i skolan hade smittosamma sjukdomar, talade om hvarandra såsom förstörda. Nej, aldrig gå till sådana flickor, men gifta sig, bo tillsammans med den enda han älskade, omhulda och omhuldas, se vänner hos sig, det var hans dröm, och i hvarje qvinna han blossade för såg han en bit af en moder. Han tillbad derför endast sådana, som voro milda, och han kände sig hedrad af att se sig väl bemött. De granna, fjesade, skrattande, var han rädd för. De sågo ut som om de sökte rof och skulle vilja sluka honom.

Denna rädsla var delvis medfödd som hos alla gossar, men skulle ha borttagits om könen icke lefde afsöndrade. Ett faderns förslag långt tillbaka i ungdomen att sätta sönerna i dansskola hindrades af modern. Detta var en faute.

Men Johan var af naturen blyg. Han ville icke visa sig afklädd och vid badningar tog han gerna på simbyxor. En huspiga, som under sömnen blottat hans kropp och sedan angafs af bröderna, smorde han upp med en rotting morgonen derpå.

Med balerna följde nu serenader och med dessa punschaftnar. Johan hade stort begär efter starka drycker; det var likasom om han druckit ett koncentreradt, flytande näringsämne.

Sitt första rus fick han på en kamratsexa på Djurgårdsbrunn. Ruset gjorde honom säll, saligt glad, stark, vänlig och blid, men längre fram vansinnig. Han pratade tok, såg bilder i tallrikarne och gycklade. Detta att agera hade han momentant likasom den äldsta brodern, hvilken, ehuru djup melankoliker i ungdomen, haft ett visst rykte som komiker. Han klädde ut sig, maskerade sig och spelade en rol. De hade äfven spelat pjes på vinden, men Johan var dålig, generad och lyckades endast när han hade ett exalteradt ställe att återge. Som komiker var han omöjlig.

Nu inträder ett nytt moment i ynglingens utveckling. Det är estetiken.

Johan hade i faderns bokskåp hittat Lenströms Estetik, Boijes Målarlexikon och Oulibicheffs Mozarts Lif, förutom de redan nämnda klassiska skalderna. Genom ett sterbhus' utredning inkom i huset vid denna tid också en stor packe förlagsreturer, som bidrog till Johans tidigt förvärfvade omsigt i skönliteraturen. Der fans sålunda i flera exemplar Talis Qvalis' dikter, som befunnos onjutbara; Byrons Don Juan i Strandbergs öfversättning vann aldrig hans smak, ty den beskrifvande poesien hatade han och vers älskade han ej, utan hoppade regelbundet öfver den när den förekom ini prosa; Tassos Befriade Jerusalem i Kullbergs öfversättning var tråkig; Carl von Zeipels berättelser omöjliga; Walter Scotts romaner för långa, i synnerhet skildringarne, (derför förstod han icke Zolas storhet när han efter många år fick läsa hans öfverlastade skildringar, hvilkas oförmåga att göra totalintryck Lessings Laokoon förut öfvertygat honom om). Dickens blåste lif i sina liflösa föremål och figurerade med dem, stämde in landskapet med personen och situationen. Det förstod han bättre. Eugène Sues Den Vandrande Juden fann han grandios och ville knappt ha räknad bland romanerna, ty roman var något från lånbibliotek och pigkammare. Detta var en verldshistorisk dikt, ville han, och socialismen i den gick galant i honom. Alexander Dumas var indianböcker,

tyckte han, och nu var han icke nöjd med sådana; måste ha något innehåll. Hela Shakspeare slök han i Hagbergs öfversättning. Men han hade alltid svårt att läsa pjeser, der ögat skulle hoppa från personnamnen ner i texten. Hans öfverdrifna förväntningar om Hamlet uppfyldes ej, och komedierna tyckte han var ren smörja.

I familjen räknades slägt med Holmbergsson, hvars porträtt fans på väggen och om hvilken berättades historier. Han var visst faderns kusin. Schillers och Goethes byster stodo på bokskåpet, och öfver pianot hängde porträtt af alla stora kompositörer. Lithografiskt Allehanda hölls, och der beundrades alla samtida stora artister genom deras biografier. Fadern var äfven ledamot af Föreningen för Nordisk konst samt som förut nämnts musikälskare, spelade piano och något violoncell. Och nu exeqverade de vuxna sönerna och äldsta dottern violqvartetter, aldrig af andra än Haydn, Mozart och Beethoven. Hemmet hade sålunda en lätt anstrykning af konstälskeri efter ett tarfligt borgarehems små vilkor.

I skolan hade Johan läst Svedboms Läsebok och Bjurstens Literaturhistoria för Bjursten sjelf i Klara skola. En gosse hade reda på att Bjursten var skald. Hvad var skald? Ja, det visste ingen så noga. Senare brukade Johan berätta för sina skaldebröder hurusom han fått stut

af Herman Bjursten för att han läst i en sagbok under lektionen, hvilket efter den tidens sätt att se skulle vara ett förebud för hans blifvande verksamhet eller kallelse, som man då trodde på. Ändå senare, när man lärt sig ringakta Bjursten, berättades historien såsom rolig.

Vid privatläroverket omhuldades skönliteraturen väl mycket af läraren i svenska språket, som var något vitter. I fjerde klassen hade de läst Fänrik Stål innantill. Rektorn, som var latinare, frågade en dag hvad de läste:

— Fänrik Stål!

— Det ska ni inte läsa; det ger dålig smak, — sade han åt läraren, som då var en regementspastor och naturforskare. — Realism, barbari! Dispyt!

Den senare läraren hade hög smak. Man fick läsa de tråkiga Kungarne på Salamis, som då lästes högt i alla bildade familjer. En literaturförening var bildad, och der upplästes på högtidsdagarne poem. Fritz hade skrifvit ett stort stycke, som handlade om Riddarholmskyrkan och hette Det svenska Nekropolis. Det gick på melodien: Jag stod på stranden under kungaborgen, och var nog så dåligt.

Johan tålde icke poesi. Det var tillgjordt, osant, tyckte han. Menskorna talade icke på det viset och tänkte sällan så der vackra saker.

Men nu anmodades han skrifva i Fannys album en vers.

— Det kan du väl svänga till, — sa vännen.

Johan satt uppe om nätterna, men fick aldrig mer än de två första raderna, och för öfrigt visste han ej hvad det skulle innehålla. Sina känslor kunde man väl icke lägga fram så der till allmänt beskådande. Fritz åtog sig att fuska åt honom, och hop kommo sex, åtta rader, som rimmade, och i hvilka Snoilskys sedan så bekanta sparf på fönsterrutan ur En julafton i Rom fick släppa till fjädrarne. Egendomligt var att Fritz sedan aldrig i lifvet skref en rad vers mer.

Snille var ofta föremål för diskussion. Läraren brukade säga: snillena stå öfver all rang, liksom excellenserna. Johan funderade mycket på det der och tyckte att det var ett sätt att bli i nivå med excellenserna, utan börd, utan pengar, utan att göra karrier. Men hvad snille var, visste han ej. Han yttrade en gång i ett ömt ögonblick med väninnan att han hellre ville vara ett snille än ett Guds barn, och derför erhöll han en skarp tillrättavisning. En annan gång sade han åt Fritz, att han skulle vilja vara en lärd professor, som fick gå klädd som en buse och uppföra sig rått som han behagade, utan att förlora anseendet. Men när någon frågade hvad han ville bli, svarade han prest; det såg han alla bondpojkar kunna bli

och det tyckte han anstod honom. Sedan han blef fritänkare skulle han ta graden. Och sedan? Det visste han inte. Men lärare ville han icke bli för någon del.

Läraren var naturligtvis idealist. Braun var en rakstugspoet; Sehlstedt var nätt, men saknade idealitet; Bjurstens Napoleon-Prometheus fick läsas högt; Decamerone, som då utkom i svensk öfversättning, kunde endast läsas utan fara af starka karakterer, var för öfrigt ett klassiskt arbete; Runeberg, i Elgskyttarne en stark realist i formen och öfvergick stundom till råhet, der han ville vara klassiskt enkel: (jemför den lusige Aron på spisen).

Till julen fick Johan två band dikter af Fritz: det var Topelius och Nyblom. Topelius lärde han småningom tycka om derför att han uttalade kärleksqval, och i Ynglingens drömmar formulerades tidens ideal för en yngling. Nyblom var tarflig som poet, men spelade en viss rol som målsman för estetiken, dels genom sina bref från Italien till Illustrerad Tidning, dels genom sina föreläsningar för fruntimmer på Börsen. Nyblom var icke sund realist ännu i sina föreläsningar, utan antikdyrkare eller något sådant.

Större betydelse fick teatern, som kan vara ett starkt bildningsmedel för ungdom och obildade, hvilka ännu kunna få illusioner af målad

väf och okända aktörer, som de ej druckit brorskål med.

Johan hade som pojke, åttaåring, sett en pjes, som han ej förstod ett grand af. Det var visst Rika morbror, och allt han mindes var en herre, som kastade en silfversnusdosa i sjön och sjöng om Rio Janeiro. Sedan såg han Engelbrekt och hans dalkarlar och var hänryckt. Och samtidigt: Den Ondes besegrare, med Arlberg, hos Stjernström. Derpå följde operor, som under läseriperioden togos för goda såsom varande mindre syndiga. En gång var han på Dramatiskan och mindes derifrån Knut Almlöf i Svaga sidan och mamsell Hammarfeldt i En utflygt i det gröna.

Samtidens sedekomedi, som icke saknade sitt inflytande, bestod i Jolins Mjölnarfröken, Mäster Smith, Löjen och tårar och Smädeskrifvaren. I Mäster Smith bevisades, enligt kompromissen efter 1848 års misslyckade socialistrevolutioner, att vi äro alla aristokrater, men huru detta missförhållande skulle afhjelpas fick man ej nys om. Faktum qvarstod, och man var nöjd med faktum. I Mjölnarfröken preparerades 1865 års revolution, ty i den bevisades att adel icke är högre race.

Smädeskrifvaren gjorde väsen emedan den slog ner i tidningsreptilernas hyde, och författaren fick en viska inkastad på scenen. Den pjesen var emellertid så realistisk — författa-

ren hade bland andra tagit den lefvande Nybom upp på scenen — att hans på äldre dagar gjorda utfall mot modern realism föreföll obefogadt. Det fans emellertid något snällt och sympatiskt hos Jolin, och hans betydelse i teatern var nästan större än Blanches, hvilken slutligen nedsjönk till en Operakällarens kotteriskald.

Hedberg, som med pamfletten Fyra år vid landsortsteatern väckte en förarglig uppmärksamhet och sedan i Sändebref till teaterdirektören Stedingk framkallade en mera skämtsam än allvarlig uppmaning att förestå teaterns elevskola, räddade sig från total solnedgång genom Bröllopet på Ulfåsa, som blef populärt och öfverglänste Vermländingarne och Engelbrekt. Bröllopet är dödt, men Södermans marsch lefver. Stycket hade för öfrigt ingen betydelse i Johans eller någon samtidas utveckling. Det var ett skuggspel, ihåligt som en operatext, och bars upp af damerna, som der fingo ett rökoffer i stor medeltidsstil. Den underkufvade mannen knotade visserligen och ville icke känna igen sig i Bengt Lagman, men det var inte så noga.

Af större vigt blef införandet af Offenbachs operett på kungliga teatern. Sedan författaren till Sköna Helena fått inträde i franska akademien är det väl icke mera lifsfarligt att vara rättvis mot honom. Halèvy och Offenbach voro israeliter och parisare under andra kejsar-

dömet. Som israeliter hade de ingen pietet för den europeiska kulturens anor, greker och romare, hvilkas bildning de såsom orientaler aldrig behöft passera. Som israeliter voro de skeptiska gentemot vesterländsk civilisation, och mest mot vesterländsk kristen moral. De sågo ett kristet samhälle bekänna den strängaste askesmoral och lefva som hedningar. De upptäckte motsägelsen i lära och lefverne, en motsägelse som endast kunde lösas genom att ändra den föråldrade läran, ty lefvernet stod icke att ändra utan genom kloster eller kastrering. Menskorna voro trötta på att hyckla och de gladdes åt att få en ny moral, hvilken stod i full öfverenstämmelse med den menskliga naturens beskaffenhet och vedertaget bruk. Offenbach slog an derför att sinnena voro förberedda och ledsnaden på den obeqväma munkkåpan var allmän. Hellre då spritt naken. Offenbachs operett tog djupa tag, ty den beskrattade hela den vesterländska föråldrade kulturen, prestadömet, konungadömet, matinrättningen, äktenskapet, de civiliserade krigen, och hvad man skrattar åt är icke längre vördadt. Offenbachs operett har spelat samma rol som Aristofanes' komedi, varit ett liknande symptom vid slutet af en kulturperiod och derför har den fyllt en uppgift. Den var skämtsam, men skämt är vanligen maskeradt allvar. Efter skrattet kom det rena allvaret, och der äro vi nu.

Judarne logo vid tidehvarfvets utgång åt dessa kristna, som i två årtusenden sökt göra ett helvete af det glada jordelifvet och som nu först insågo att Kristi lära var en subjektiv, för upphofsmannens och hans under romarväldet suckande samtidas andliga behof lämpad sådan, som måste modifieras efter nya förhållanden. De som af naturen voro positivister och lefvat fram hela epoker utan delaktighet i Kristo, sågo nu de kristna vräka kristendomen, och de logo. Det var judens hämd och hans mission i Europa.

Ynglingen af 1865, ännu skälfvande af stigmatiseringen, utmärglad af kampen mot köttet och djefvulen, med öronen pinade af klockringning och psalmsång, kom in i den upplysta teatersalongen, i sällskap med djerfva ynglingar af börd och god ställning, och från första radens fond ser han nu dessa taflor från den glada hedendomen rullas upp och hör en musik, ursprunglig, med ett visst gemüth, ty Offenbach var germaniserad, sångfull, yster. Sjelfva musiken i ouvertyren kom honom att le, och sedan! Tempeltjensten bakom förlåten kom honom att minnas brödbakningen i klockarens kök; åskan befans vara en oförtent jernplåt; gudarne, som spisade offren, Carl Johan Uddman; gudinnorna, tre sköna aktriser; gudarne, osynliga regissörer. Men här strök också hela den antika verlden. Dessa gudar, gudinnor, hjeltar,

som genom läroböckerna fått en anstrykning af helgd, störtades ner; Grekland och Rom, som alltid åberopades såsom urkällan till allt bildadt, afslöjades och röckos ner i nivån. I nivån! Det var demokratiskt, ty nu kände han en press mindre, och fruktan för att icke kunna höja sig dit »upp» var borttagen. Men så kom kapitlet om lifsglädjen. Menskor och gudar parade sig huller om buller utan att begära lof, och gudar hjelpte unga flickor att rymma från gamla gubbar, presten stiger ner ur templet, der han ledsnat hyckla, och med vinrankan om sin fuktiga tinning dansar han cancan med hetärerna. Det var rent spel! Det gick i honom såsom Guds ord och han hade intet att invända eller anmärka; det var som det skulle vara, just så. Var det osundt? Nej! Men att vilja tillämpa det i lifvet, dertill hade han icke någon åtrå. Det var ju teaterpjes, det var overkligt, och hans synpunkt var ännu och skulle alltid bli estetisk. Hvad var det der estetiska, under hvilket så mycket kunde smuglas in, under hvars betäckning så många medgifvanden kunde göras? Ja, allvar var det ej; skämt icke heller; det var något mycket sväfvande. Decamerone förherrligade lasten, men dess estetiska värde qvarstod. Hvad var det för värde? Etiskt var den boken fördömlig, men estetiskt berömvärd. Etisk och estetisk! En ny, dubbelbottnad trollask, ur

hvilken efter behag framplockades myggor eller kameler.

Men pjesen gafs med auktoritet på kungliga teatern och spelades af de mest framstående artister, sjelfva Knut Almlöf var Menelaus. Generalrepetitionerna utfördes med frukost, der konungen och gardesofficerare närvoro som värdar. Detta visste pojkarne genom kammarherrens son, som gaf dem teaterbiljetter. Det var på hög befallning nästan!

Emellertid steg skriket högt likasom förtjusningen. Man kunde icke tala utan att dra in ett uttryck om Sköna Helena. Man kunde icke läsa Virgilius mer, utan att man öfversatte Achilles med den morske Achilles. Johan som först fick se pjesen när den spelats ett halft år, blef till och med af latinläraren, då denne begagnade ett citat ur stycket, som Johan ej förstod, tillfrågad om han ej sett Sköna Helena?

— Nej!

— Åh, kors bevare oss, men den får han lof att se!

Man måste se den; och han såg.

Literaturläraren, som var lindrig pietist, predikade emot och varnade, men han angrep den försigtigtvis ur estetisk synpunkt; talade om dålig smak, simpel ton. Det slog an på en del, och på lärarens uppmaning gingo de estetiska snobbarne och hvisslade åt Riddar

Blåskägg, naturligtvis efter att ha grundligt roat sig åt den.

Pjesen hade lättat upp ynglingens nertryckta sinne och lärt honom le åt afgudar, men på hans könslif eller uppfattning af qvinnan hade den intet inflytande.

Djupare tog deremot den tungsinte Hamlet. Hvem är denne Hamlet, som lefver än, efter att ha sett rampljuset under Johan den tredjes tidehvarf och alltid blifvit lika ung? Man har gjort honom till så mycket och begagnat honom till alla möjliga ändamål. Johan tillegnade sig honom genast för sina.

Ridån går upp; kungen och hofvet i lysande drägter, musik och glädje. Så kommer den sorgklädde, bleke ynglingen in der och gör opposition mot styffadern. Ha! Han har styffar! Det är åtminstone lika djefligt som att ha styfmor, tänker Johan. Det är min man! Och så skall han krossas, och man vill pina ur honom sympati mot tyrannerna. Ynglingens jag reser sig. Revolt! Men hans vilja är förlamad; han hytter, men kan icke slå. Han agar likväl modern! Synd att det inte var fadern bara! Men så går han med samvetsqval efteråt! Bra, bra! Han är reflexionssjuk, gräfver i sig sjelf, betänker sina handlingar tills de upplösa sig i intet. Och så älskar han en annans fästmö. Det är ju komplett likt. Johan börjar tvifla på att han är ett undantag.

Jaså, det här är vanliga historier i lifvet! Skönt! Då har jag icke att ta mig så nära, men icke heller något att vara original med. Det tillyxade slutet förfelade sitt intryck, hvilket dock upphjelptes af Horatios vackra tal. Bearbetarens ohjelpliga fel att ta bort Fortinbras märkte icke ynglingen, men Horatio, som nu blef kontrast, var icke någon kontrast; han var lika stor mes som Hamlet och sa bara ja och nej. Fortinbras, det var handlingens man, segraren, tronkräfvaren, men han kom icke med, och nu slutade alltsammans med Jammer und Elend.

Men det var skönt att få begråta sitt öde och se sitt öde begråtet. Hamlet blef emellertid tills vidare icke annat än styfsonen; längre fram blef han grubblaren, och ändå längre fram sonen, offret för familjetyranniet. Så der växa uppfattningarne. Schwartz hade tagit fantasten, romantikern, som icke kunde försona sig med verkligheten, och derför uppfyllde han sin tids smakfordran. En positivistisk framtid, som redan fått romantiken löjlig helt enkelt, får väl se Hamlet såsom varande en Don Quixote spelas af en komiker. Hamletiska ynglingar äro redan utsatta för åtlöjet länge sen, ty ett annat slägte har smugit upp, som tänker utan visioner och handlar efter som de tänka.

Skönliteraturens och teaterns neutrala område, der moralen icke fick vara med och ha någon talan, der menskorna beslutat träffas nakna i gröna lunder och leka djuret med två ryggar, der man fick förneka Gud och hans heliga evangelium, der man, såsom i Riddar Blåskägg, fick göra narr af kungligheten på högsta befallning, diktens overkligheter med dess rekonstruktioner af en bättre verld än den förhandenvarande, togs af ynglingen såsom mera än dikt, och han förvexlade snart dikt och verklighet, inbillande sig att lifvet derute, utom hans hem, framtiden, var en sådan der lustgård. Särskildt började nu det närmaste paradiset, eller Upsala, att hägra såsom frihetens tillhåll. Der fick man gå illa klädd, vara fattig, men ändå vara student, det vill säga vara öfverklass; der fick man sjunga och dricka, komma hem full, slåss med polis, utan att förlora anseendet. Det var ideal-landet. Hvem hade lärt honom det? Gluntarne, som han sjöng med sin bror. Men han visste nu ej att Gluntarne voro öfverklassvyer på saken; att dessa sånger tillkommo för att höras stycke efter stycke af prinsar och blifvande konungar; att hjeltarne voro af familj; han tänkte icke på att vigilansen ej var så farlig, då det fans en moster i bakgrunden, tentamen icke så riskabel, då man hade biskopen till morbror,

inslagningen af en ruta icke så dyr, då man var i så godt sällskap.

I alla fall, framtiden började sysselsätta honom; han hade återfått hoppet om en framtid, och det ödesdigra tjugufemte året verkade icke mera så skrämmande. Detta hade sin grund i resultaten af en åtgärd, som skoldirektionerna vidtagit i och för utrönandet af sedlighetstillståndet i hufvudstadens skolor. Redogörelsen lästes i aftontidningarne och kom till Johans öron. Vid verkstäld undersökning hade befunnits att de flesta gossar och de flesta flickor voro hemfallna under en last, som var ungdomens farligaste fiende. Alltså gå till himlen i godt och talrikt sällskap! Han var icke ensam om synden! Dertill kom att i skolan talades öppet om saken såsom något hörande till hvars mans förflutna, icke seriöst, utan i anekdotform. Johan fick nu klart för sig att det icke var en sexuel sjukdom, utan att sådana endast följde samqväm med qvinnor. Han var numera lugn, helst inga olägenheter ännu visat sig, och hans tankar voro upptagna med arbeten eller med oskyldiga flammor för rena flickor med bleksot.

Vid denna tidpunkt blomstrar skarpskytterörelsen. En vacker tanke, som gaf Sverige en armé, större än den indelta: 40,000 mot 37,000.

Johan inträdde som aktiv, fick uniform, motion och lärde sig skjuta. Men han kom äfven i beröring med andra samhällsklassers ungdom. På hans kompani funnos gesäller ur yrkena, bodbetjenter, kontorister och yngre artister utan namn. De voro honom sympatiska, men främmande. Han sökte närma sig, men de antogo honom ej. De talade sin argot, ett kotterispråk, som han ej förstod. Nu märkte han huru klassbildningen söndrat honom från barndomskamraterna och han slöt sig. De ansågo honom à priori högfärdig. Men saken var att han såg upp till dem i vissa afseenden. De voro naiva, orädda, sjelfständiga och ekonomiskt bättre lottade än han, ty de hade alltid pengar. Känslan att gå i trupp på långa marscher hade något lugnande för honom. Han var icke född att befalla och lydde gerna, bara han icke märkte öfvermod eller herrsklystnad i befallningen. Han längtade icke att bli korporal, ty då skulle han tänka för de andra och, hvad värre var, besluta. Han förblef slafven af natur och böjelse, men kände tyrannens obefogenhet och han bevakade honom noga. På en större manöver kunde han icke underlåta att räsonnera öfver vissa besynnerligheter, såsom att infanteri från gardena vid en landstigning höll stånd mot flottans kanoner, hvilka betäckte de pråmar, på hvilka han befann sig. Kanonerna spelade på ett par famnars afstånd midt i näsan på gardisterna, men de

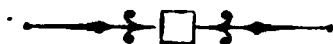
stodo qvar. De lydde väl de också utan att begripa. Han räsonnerade och svor, men han lydde, ty han hade åtagit sig att lyda.

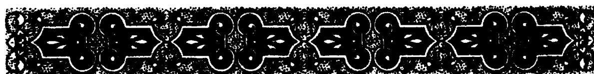
Under en rast på Tyresö brottades han på lek med en kamrat. Kompanichefen trädde fram och förbjöd något barskt leken. Johan svarade skarpt att det var rast nu och att de lekte.

— Ja, men lek kan bli allvar.

— Det beror på oss det! — svarade han och lydde. Men han tyckte det var fräckt af chefen att lägga sig i sådana detaljer och han hade tyckt sig märka en viss ovilja från förmannen, som sedan följde honom. Denne kallades magister, emedan han skref i tidningarne, men han var icke student en gång. Der ha vi't! tänkte han; han vill stuka mig. Och nu bevakade han hans rörelser. Antipatien räckte för lifvet å ömse sidor.

Skarpskytterörelsen var närmast framkallad af tysk-danska kriget och var, oaktadt öfvergående, af en viss nytta. Den roade ungdomen, och den borttog en del af militärprestigen, då de lägre klasserna fingo inse att det ej var så svårt. Sedan gaf denna insigt grunden till motståndet mot preussiska värnpligtens införande, som mycket agiterades sedan Oskar II i Berlin uttalat sin förhoppning till kejsar Wilhelm, att de svenska och preussiska trupperna ännu en gång skulle bli vapenkamrater.

9.

Han äter andras bröd.

Han hade fått en djerf dröm uppfyld: han hade fått en sommarkondition. Hvarför icke förr? Han hade icke vågat hoppas; och derför aldrig sökt. Det han rigtigt lifligt önskade vågade han icke sträcka sig efter, af fruktan att få ett afslag. En krossad förhoppning var det tyngsta han tänkte sig. Men nu kastade lyckan hela hornet öfver honom på en gång; konditionen var i ett förnämt hus, beläget i den vackraste natur han visste: skärgården; och hvad mer var, i den mest poetiska af alla skärgårdens nejder: Sotaskär. Han tyckte nu om de förnäma. Styfmoderns råa behandling, slägtingarnes eviga lurande på att upptäcka högfärd der det endast fans öfver-

lägsenhet i förstånd, ädelmod och offervillighet, skarpskyttekamraternas bemödanden att stuka honom, hade jagat honom från den klass derifrån han kommit; han tänkte icke mer som de, kände icke som de; hade annan religion, andra begrepp om lifvet, och hans estetiska sinne hade tilltalats af de förnäma kamraternas måttfulla väsen, harmoniska och säkra sätt att uppträda; han kände sig genom sin uppfostran närmare dem och allt mer aflägsnad från underklassen. Han tyckte att de förnäma voro mindre högfärdiga än de borgerliga; de vräkte sig icke; trampade icke, värderade bildning och talang; de voro på visst sätt mera demokratiska mot honom, då de togo honom som jemlike, än de der hemma, som behandlade honom som en mycket underordnad, underlägsen. Fritz till exempel, som var mjölnarson från landet, mottogs hos kammarherren och spelade komedi med sönerna inför kungliga teaterdirektören, som erbjöd honom engagement, och ingen frågade der efter hvad hans far var för en. Men när Fritz var hemma på bal i Johans hem granskades han fram och bak, och det var med stor förnöjelse en slägting kunde meddela att hans pappa bara var för detta mjölnardräng.

Johan var blifven aristokrat utan att upphöra sympatisera med underklassen, och som adeln omkring 65 och strax efter var ganska liberal, nedlåtande och för tillfället populär, blef

han duperad. Han fattade icke att de som voro uppe en gång icke vidare behöfde trampa ner, att de som sutto på höjden kunde vara nedlåtande utan att stiga ner, och han insåg ej att de som voro nere kände sig trampade af dem, som ville stiga förbi dem upp, och att de som aldrig hade utsigt komma upp endast hade den trösten att hala ner dem, som voro uppe eller på vägen. Det var ju lagen för jemvigten, som han ej insett än. Han var emellertid hänryckt af att komma bland de förnäma.

Fritz började ge honom instruktioner huru han skulle umgås och uppföra sig. Man skulle inte krypa, vara undfallande, icke säga allt hvad man tänkte, ty det begärde ingen få veta; kunde man säga artigheter utan att smickra för groft, vore det godt; konversera, men icke räsonnera, framför allt ej disputera, ty rätt fick man ändå aldrig. Det var ju en klok yngling. Johan tyckte han var faslig, men gömde orden i sitt hjerta. Hvad han kunde vinna vore en akademisk kondition, kanske få resa utrikes, Rom och Paris med disciplerna; det var det högsta han begärde af de förnäma. Det ansåg han vara att göra lycka, och den lyckan skulle han nu jaga efter.

Så gjorde han sin första visit hos friherrinnan en söndagseftermiddag då hon var i staden. Hon liknade ett gammalt porträtt af

en medelålders dam. Örnnäsa, stora bruna ögon och krusadt hår ner öfver tinningarne. Hon var elegisk, släpade på rösten och talade något i näsan. Johan tyckte icke hon såg fin ut, och våningen var tarfligare än hans hem, men de hade ju herrgård på landet, slott. Hon tilltalade honom likväl, ty hon hade ett drag, som påminde om hans mor. Hon examinerade honom, konverserade och släppte sitt nystan. Johan sprang upp, tog fatt nystanet, men återlemnade det med en min, som sjelfbelåtet sade: jag kan det der, ty jag har tagit upp många näsdukar förut åt damerna. Examen utföll till hans fördel, och han var antagen.

Morgonen om dagen då de skulle resa ur staden, infann han sig i våningen. Kunglig sektern, så kallades husbonden, stod i skjortärmarne framför salsspegeln och knöt sin halsduk. Han såg stolt och mjeltsjuk ut och helsade kort och kallt. Johan tog obedd en stol, försökte konversera, men lyckades ej få något lifligt samtal i gång, helst sektern vände honom ryggen och svarade kort.

— Det är ingen förnäm, — tänkte Johan; — det der är en knöl!

Och de voro hvarandra antipatiska som två underklassar, hvilka sågo snedt på hvarandras kraflande uppåt.

Vagnen stod för porten. Kusken hade livré och stod med mössan i handen. Sektern frågade Johan om han ville åka ini eller på kuskbocken, men detta i en sådan ton att Johan beslöt sig för att vara fin och förstå inviten till kuskbocken. Och der satte han sig bredvid kusken.

När piskan smälde och hästarne ryckte fram vagnen hade han blott en tanke: bort från hemmet! ut i verlden!

Vid första gästgifvargård der de rastade steg Johan ner och gick fram till vagnsfönstret. Der förfrågade han sig i en lätt, förbindlig, kanske något förtrolig ton om herrskapets välbefinnande, och erhöll af patronus ett kort, skarpt svar, som afbet alla vidare närmanden. Hvad ville detta säga?

De sutto opp igen. Johan tände en cigarr och bjöd kusken, men denne svarade hviskande, att han aldrig fick röka på kuskbocken. Derpå pumpade han kusken; fick reda på umgänge och dylikt, men försigtigt nog.

Mot aftonen anlände de till herrgården. Den låg på en trädbevuxen kulle och var en hvit stenbyggnad med markiser. Taket var platt och dess trubbiga vinkel gaf något italienskt åt byggnaden; men de der röd- och hvitrandiga

markiserna, det var sjelfva finessen. Johan installerades med tre pojkar i en flygel, som bestod af en isolerad stuga af två rum, af hvilka kusken bebodde det yttre.

Efter åtta dagars vistelse på stället hade Johan upptäckt att han var tjenare, med en ganska obehaglig ställning. Hans fars dräng hade bättre rum och eget rum; hans fars dräng rådde om sin person, sina tankar, någon stund på dagen; Johan aldrig. Natt och dag skulle han vara med barnen, leka med dem, läsa med dem, bada med dem. Tog han sig ett ögonblick ledigt och någon af herrskapet fick se honom, så frågades genast: hvar äro barnen? Pojkarne hade nemligen sprungit ner till statfolket, men der fingo de ej vistas för åns skull, som rann der förbi. Han lefde i en evig oro för att något skulle vara i olag. Han var ansvarig för fyra personers uppförande: sitt eget och tre pojkars. Hvarje anmärkning på dem föll på honom. Ingen jemnårig att tala med, ingen ungdom. Inspektoren var i arbete hela dagen och syntes aldrig till.

Men det fans två saker, som gåfvo ersättning: naturen, Södertörnsnaturen, och friheten från hemmet. Friherrinnan behandlade honom mera förtroligt, nästan moderligt, och roade sig att konversera om literatur med honom. Då hade han stunder, då han kände sig som veder-

like och öfverlägsen genom sin beläsenhet, men bara sektern kom hem var han barnpiga.

Skärgårdslandskapet hade för honom större behag än Mälarens stränder, och de trolska minnena af Drottningholm och Vibyholm bleknade. Året förut hade han på en tiraljering med skarpskyttarne vid Tyresö kommit upp på en höjd. Der var djup granskog. De kröpo mellan blåbärsris och enbuskar, tills de kommo ut på en brant klipphäll. Der öppnade sig plötsligt en tafla, som kom honom att frysa af förtjusning. Fjärdar och holmar, tjärdar och holmar, långt, långt ut i det oändliga. Han hade, fastän stockholmare, aldrig sett skärgården förr och visste ej hvar han var. Den taflan gjorde ett sådant intryck som om han återfunnit ett land, han sett i vackra drömmar, eller i en föregående existens, som han trodde på, men ej visste något om. Jägarkedjan drog sig åt sidan in i skogen, men Johan satt qvar på branten och tillbad, det är ordet. Den fientliga kedjan hade nalkats och gaf eld; det susade om öronen; han gömde sig; han kunde icke gå derifrån. Detta var hans landskap, hans naturs sanna miliö; idyller, fattiga, knaggliga gråstensholmar med granskog, kastade ut på stora, stormiga fjärdar och med det oändliga hafvet som bakgrund, på vederbörligt afstånd. Han stannade också vid denna kärlek, som icke kunde förklaras i egenskap af den

första; och hvarken Schweiz' Alper, Medelhafvets olivkullar eller Normandies falaiser kunde undantränga den rivalen.

Nu var han der i paradiset, ehuru något för långt in; stränderna vid Sotaskär voro gröna, feta betesmarker under ekars skugga, och fjärdar öppnade sig utåt Mysingen, men på långt håll. Vattnet var rent och salt; det var nytt.

Under ströftågen med bössa och hundar och pojkar kom han ner till stranden en vacker solskensdag. På andra sidan sjön låg ett slott. Ett stort, gammaldags stenslott. Han hade upptäckt att han icke bodde i annat än en gård och att hans herre var ofrälse och bara arrendator.

— Hvem bor i det slottet? — frågade han gossarne.

— Der bor morbror Vilhelm, — svarade de.

— Hvad heter han?

— Baron X.

— Brukar ni aldrig vara der?

— Jo, ibland.

Det fans ett slott ändå, med en baron i. Hm! Johans promenader togo snart sin reguliera väg neråt stranden, derifrån han såg slottet. Det var omgifvet af park och en stor trädgård. Hemma hade de ingen trädgård. Det der var annat, det!

En vacker dag underrättar friherrinnan honom att han dagen derpå skulle följa gos-

sarne till barons, der de skulle stanna hela dan. Hon och sektern ville stanna hemma, och han skulle representera huset, tillade hon skämtsamt.

Derpå frågade han om sin toalett. Jo, han kunde åka dit i sina sommarkläder, men ta svarta rocken på armen och gå in i lilla gobelinsrummet på nedra botten och kläda sig till middan. Gobelinsrummet! Hm! Skulle han kanske ta handskar? Hon skrattade. Nej, visst inga handskar. Han drömde hela natten om baronen och slottet och gobelinsrummet. På morgonen körde ett höskak opp på gården för att hemta ungdomen. Äh! Det tyckte han inte om. Det påminte om klockargården.

Och så åkte de. Kommo upp till en stor lindallé, körde opp på gården och stannade framför slottet. Det var verkligen ett slott från Dahlbergs Suecia, och det daterade sig från unionstiden. Från en berså hördes välbekanta smällar af brädspelsbrickor. Och derifrån framträdde en medelålders herre i slankiga hamptygskläder. Hans ansigte var icke nobelt, mera borgerligt snarare, med ett grågult skepparskägg. Han hade örringar också. Johan stod med hatten i handen och presenterade sig. Baronen helsade vänligt och bad honom stiga in i bersån. Der stod ett brädspel, vid hvilket satt en liten gubbe med frukostskärm på mössan och som var mycket tillmötesgående.

Han presenterades som rektor från en småstad. Johan fick konjak och förhördes i nyheter från Stockholm. Han var djupt inne i teatersqvaller och dylikt och åhördes med stor uppmärksamhet. Nå, se der ha vi't, tänkte han, de rigtiga förnäma äro mycket mer demokratiska än de origtiga.

— Så, — sade baron, — förlåt herr... jag mins inte namnet. — Ja, så var det. Är ni slägt till Oskar?

— Det är min far!

— Åh, Herre Gud, är det så! Det är ju min gamle vän, sedan jag förde Strengnäs i verlden! — Hva! Johan trodde ej sina öron! Hade baron fört ångbåt? Ja, det hade han. — Men gubben gick på och ville ha reda på Oskar och hans öden.

Johan tittade på slottet och undrade om det var baron sjelf. Så kom friherrinnan ner, och hon var lika enkel och vänlig som baron. Det ringde till middan.

— Nu ska vi ta en sup, — sa baron, — kom med nu.

Johan gjorde en volt i stora förstugan och ville ta på bonjouren bakom en dörr, men det fick inte bli något af. Han gjorde det ändå, ty friherrinnan hade sagt det. Så kommo de upp i stora salen. — Jo, det var ett rigtigt slott. Stenlagdt golf; taket skuret i trä; fönsternischer, djupa som små rum; en spis, som rymde ett

mått ved; ett klaver på tre fötter; en krona med glas som pepparkakor; och fullt med svarta porträtt på väggarne. Det var alldeles rigtigt.

Middagen gick, och Johan kände sig hemmastadd. På eftermiddagen spelade han bräde med baronen och drack toddy. Alla artigheter han tänkt ut inställdes, och han var väl nöjd med sin dag när den var till ända.

I stora allén vände han sig om och såg på slottet. Det såg mindre ståtligt ut nu; nästan tarfligt. Det anstod honom bättre som sådant, men det der sagoslottet från andra stranden var roligare att se upp till, bort till. Nu hade han ingenting att se upp till mer. Men han var icke längre nere. Kanske det var roligare ändå att ha någonting deruppe att koxa efter!

När han kom hem examinerades han af friherrinnan. Hvad tyckte han om baron? — Han var snäll och nedlåtande. — Här var Johan redan så klok att han förteg bekantskapen med fadern. De skulle nog få veta det ändå, tänkte han. Emellertid kände han sig varmare i kläderna och var icke så mjuk mera.

Han lånade en dag ridhäst af sektern, men red så vildt att nästa gång voro hästarne upptagna. Då skickade han en statpojke ut i socknen och hyrde en häst. Det var stolt att

sitta högt och ränna fram med fart, och han kände sina krafter liksom skarfvade.

Illusioner hade ramlat, men det kändes lugnt att vara i nivå, utan att ha behöft rycka ner någon. Han skref hem till brodern och skröt. Men fick ett nosigt svar. Som han var ensam och icke hade någon att tala med, skref han en dagbok till vännen. Denne hade fått kondition hos en handlande vid Mälaren, der det fans flickor, musik, ungdom och goda middagar. Johan önskade ibland vara i hans ställe och han kände att han kommit in i något jolmigt. I dagboken sökte han dikta upp verkligheten och lyckades äfven eröfra vännens afund.

Historien om barons bekantskap spred sig, och friherrinnan ansåg sig skyldig tala illa om sin bror. Johan hade dock nog förstånd att inse det här låg före en detalj ur en fideikommiss-tragedi. Som den icke rörde honom brydde han sig icke om att forska i den.

Vid ett besök i prestgården råkade kommministern få höra om Johans presterliga planer. Som kyrkoherden upphört predika för ålderssvaghet, var hans vikarius den enda tjenstgörande. Och han fann sysslan tung; derför falkade han efter unga studerande, som voro

angelägna få debutera. Han frågade Johan om han ville predika. — Men han var icke student. — Det gjorde ingenting. — Hm! Det var något att tänka på!

Komministern tog fast på honom. Här hade så många studenter och gymnasister predikat förut, ja, kyrkan hade fått en viss ryktbarhet för att den berömde skådespelaren Knut Almlöf predikat der i sin ungdom. — Menelaus? I sköna Helena? — Just han! — Och så slogs evangeliiboken upp. Postillor lånades och Johan lofvade infinna sig på fredagen för att profpredika.

Han skulle sålunda ett år efter konfirmationen upp i predikstolen och tala på vår Herres vägnar, och de skulle sitta som andäktiga, ödmjuka åhörare, hans husbonde, baronerna och fröknarna och patronerna. Redan vid målet, så hastigt, så utan prestexamen, ja utan studentexamen, och kappa och krage skulle han få låna och vända på timglaset och säga Fader Vår och läsa upp lysningar. Det steg honom åt hufvet, och han reste hem en half aln längre, med full visshet om att han icke mera var någon pojke.

Men när han kom hem vaknade betänkligheterna. Han var fritänkare. Var det hederligt att gå fram och hyckla? Nej, nej! Men skulle han afstå derför? Det var för stort offer. Äran vinkade, och kanske han kunde

så ut något frö af fria tankar, som skulle kunna gro.

Ja, men det är ohederligt! Han såg nemligen alltid med sin gamla egoistmoral på den handlandes afsigt, icke på handlingens nytta eller skada. Det var nyttigt för honom att predika, det var icke skadligt för andra att höra ett nytt, sant ord, alltså... Men det var icke hederligt! Han kom inte ifrån det. Han lättade sitt samvete för friherrinnan.

— Tror ni att presten tror på allt hvad han säger?

Det var prestens sak, men Johan, han kunde icke.

Slutet blef att han tog en promenad (till häst) till komministergården och bekände kort. Komministern såg misslynt ut att behöfva mottaga förtroendet.

— Ja, men herrn tror väl på Gud, i Jessu namn!

— Ja visst gör jag det!

Nå så tala bara inte om'et. Biskop Wallin nämnde aldrig Jesu namn i sina predikningar. Men rör inte i't bara; låt mig slippa veta't.

— Ja, jag ska göra mitt bästa, — sa Johan, glad att ha räddat sin heder och icke mindre sin ära!

De togo en sup och en smörgås, och saken var afgjord.

Det var något rart nu att sitta med sitt Gefle vapen och sina postillor för sig och höra sektern fråga efter magistern. — Och så en piga, som svarade: magistern sitter och skrifver på sin predikan.

Nu hade han texten för sig att begrunda. Det var sjunde söndan i Trefaldighet, första årgången, och orden lydde i sin helhet som följer:

»Jesus sade: nu är menniskones son förklarad, och Gud är förklarad i honom. Är nu Gud förklarad i honom, så skall ock Gud förklara honom i sig sjelf; och skall snart förklara honom.»

Det var allt. Johan vände ut och in, in och ut, men han fann ingen mening. Det var »tjockt», tyckte han. Men det vidrörde den ömmaste punkten: Kristi gudom. Om han nu toge mod till sig och förklarade bort Kristi gudom, så hade han gjort en stor bragd. Den lockade honom och med Parkers hjelp diktade han en lofsång på prosa öfver Kristus såsom Guds son, samt framkom ytterst försigtigt med att vi alla voro Guds söner, men Jesus, Guds utvalde, käre son, i hvilken han hade ett godt behag, och hvars läror vi skulle höra. Men det var bara inledningen, och evangeliet lästes ju opp efter inledningen. Hvad skulle han då predika om? Nu hade han redan fredat sitt samvete genom att uttala sin öfvertygelse om Kristi gudom. Febern glödde,

modet växte, och han kände att han hade en kallelse att uppfylla. Han ville draga svärd mot dogmerna, nådens ordning och läseriet. Det var en uppgift.

När han så kom till den afdelning i predikan, der han skulle efter textens uppläsning säga: Med anledning af upplästa heliga text vilja vi på denna korta stund taga till betraktelseämne etc, så skref han: Som dagens text icke ger oss anledning till några vidare betraktelser, så vilja vi på denna korta stund betrakta ett ämne, som är af större vigt än något annat... Och så betraktade han Guds nådaverk i omvändelsen.

Det var två angrepp: ett mot textkommissionen, ett mot kyrkans lära om nådavalet.

Han talade först om omvändelsen såsom en allvarsam sak, som fordrade sina offer, och beroende på menskans fria vilja (det hade han icke klart för sig). Han tummade på nådens ordning och slutligen slog han upp himmelrikets portar för alla: Kommer till mig, I alle, som arbeten och ären betungade; publikaner och syndare, skökor och ståthållare, alla skulle in i himlen, till och med röfvaren fick evangeliet. I dag skall du vara med mig i paradiset. Detta var Jesu evangelium för alla, och ingen skulle tro sig gå med nycklarne till himlen och inbilla sig ensam vara ett Guds barn (det

fick läsarne!), utan nådens dörrar stodo öppna för alla, alla!

Han blef nu allvarsam och kände sig likasom en missionär.

På fredagen infann han sig i kyrkan och från predikstolen fick han läsa upp några ställen ur predikan. Han valde de oskyldigaste. Derpå repeterades bönerna under det komministern stod under orgelläktaren och ropade: högre, långsammare! Han var approberad, och de togo en sup och en smörgås.

På söndagen var kyrkan full af folk. Johan kläddes i kappa och kragar inne i sakristian. Ett ögonblick tyckte han det var löjligt, men så kom ångesten öfver honom. Han bad till den ende, sanne Guden om hjelp, när han nu skulle dra svärd för hans sak mot tusenårig villfarelse, och när orgelns sista ton ljudat ut, gick han frankt upp för predikstolen.

Allt gick i ordning. Men när han kom till stället: »Som dagens text icke ger oss anledning till några betraktelser» och han såg de många hvita fläckarna, som voro anleten, röra sig nere i kyrkan, darrade han. Men blott ett ögonblick. Så tog han i, och med temligen stark och säker stämma läste han opp sin predikan. När han kom mot slutet var han rörd sjelf öfver de vackra läror han förkunnade, så att tårarne skymde skriften på papperet.

Han andades ut. Läste alla bönerna tills orgeln tog upp, då han gick ner. Der stod komministern, som tog emot honom med ett tack, men, men, det duger inte att gå från texten; aj, aj, aj, om konsistorium fick veta det. Men det var nog ingen, som märkte det, skulle vi hoppas. Om sjelfva innehållet var ingenting att anmärka.

Och så blef det middag i prestgården; och der lektes med flickor och dansades, och Johan var liksom litet hjelten för dagen.

— Det var en mycket bra predikan, — sa flickorna, för den var så kort.

— Han hade läst alldeles för fort. Och så hade han hoppat öfver en bön.

— Alla barn i början, — sa komministern.

På hösten återvände Johan med gossarne till staden för att bo hos dem och läsa lexor med dem. De gingo i Klara skola. Återigen en baklexa. Samma Klara skola, samma rektor, samma elaka lärare i latinet. Johan läste och durkade samvetsgrannt med gossarne, förhörde dem och kunde svära på att lexorna voro öfverlästa. Och ändock kom anmärkningsboken hem, och i den läste gossarnes far så och så många icke öfverlästa lexor.

— Det är lögn, — sa Johan.

— Ja, men det står här i alla fall, — sa fadern.

Det var ett grymt arbete, och samtidigt läste han sjelf på studentexamen.

När höstterminen var slut for man åter till landet. Man satt vid spisen, knäppte nötter, en hel säck, och läste Frithiofs saga, Axel och Nattvardsbarnen. Qvällarne voro långa och odrägliga. Men Johan upptäckte en nykommen inspektor, hvilken behandlades nära på som dräng. Detta retade Johan att formera bekantskap, och på dennes rum brygde de punsch och spelade kort. Friherrinnan tillät sig anmärka att inspektoren icke var något sällskap för Johan.

— Hvarför det?

— Han saknar ju bildning!

— Hm! Det var inte så farligt.

Hon framkastade äfven att det vore henne behagligt om informatorn valde familjens sällskap om aftnarne eller åtminstone vistades på gossarnes rum. Han föredrog det senare, ty der uppe var unket, och han var ledsen på att läsa högt och konversera.

Han satt nu på sitt och gossarnes rum. Dit kom inspektoren och de spelade sitt parti. Gossarne tiggde och bådo att få vara med. Hvarför icke? Johan hade i sitt hem spelat whist med fadern och bröderna i alla sina dagar, och det oskyldiga nöjet användes som

uppfostringsmedel i disciplin, ordning, uppmärksamhet och rättvisa, och han hade aldrig spelat om pengar. Hvarje fusk tillbakavisades ögonblickligt, otidigt jubel öfver en vinst nertystades, missnöjda miner öfver en förlust begabbades.

Saken fick passera, och inga anmärkningar gjordes, ty herrskapet var belåtet med att gossarne voro sysselsatte och att de sluppo dem. Men umgänget med inspektorn tyckte de ej om. Johan hade en gång på sommaren satt upp en trupp af sina elever och statpojkar, hvilka han exercerade på tältet. Förbud utfärdades mot umgänge med statbarn.

— Hvar klass skall hålla sig för sig, — sa friherrinnan.

Men Johan kunde icke förstå hvarför, sedan klass-skilnaden med 1865 var upphäfd!

Ovädret drog emellertid ihop och var färdigt bryta löst. En småsak tände på.

En morgon stimmade herrn i huset efter sina bortkomna körvantar. Han gick på äldsta pojken på misstankar. Denne nekade och skylde på inspektorn, angifvande tidpunkten, en resa till prestgården, då denne skulle ha haft vantarne. Inspektoren blir uppkallad.

— Herrn har tagit mina körvantar, hvad är det för slag?

— Nej, det har jag visst inte!

— Hvad för slag? Hugo påstår det!

Johan, som var närvarande, stiger oombedd fram och säger: Det ljuger Hugo. Det är han sjelf som haft dem.

— Hvad fan säger den för slag? — (En nick åt inspektoren att gå.)

— Jag säger som sant är!

— Hur understår herrn sig beskylla min son i en drängs närvaro?

— Herr X. är ingen dräng! Och för öfrigt är han oskyldig!

— Jo, ni ä oskyldiga, som sitter och spelar kort tillsammans och super med gossarne! Det är snyggt, det!

— Hvarför har ni inte anmärkt det förut, skulle ni fått veta att jag icke super med gossarne!

— Ni, ni! Djefla pojke! Ni för er.

— Herrn kan skaffa sig en annan pojke till lärare åt sina pojkar, efter som herrn är så snål att inte vilja ta en vuxen person. — Och så gick han.

De skulle resa till stan samma dag, ty jullofvet var slut. Hem alltså, hem igen. Hufvudstupa tillbaka i helvetet, hånad, stukad, sju gånger värre sen han skrutit med sin nya ställning och gjort jemförelser med hemmet. Han gret af ilska, men han kunde ej gå tillbaka efter en sådan skymf.

Det kom bud efter honom från friherrinnan. Hon fick vänta en stund. Derpå ett bud till. Han gick upp morsk. Hon var ganska blid. Bad honom lofva att stanna några dagar! Stanna hos dem tills de hunnit få ny lärare. Han lofvade, när hon bedt ihållande. Hon skulle åka med gossarne in.

Så körde slädan fram. Sektern stod bredvid och sade: herrn kan sitta på kuskbocken.

— Jag vet nog min plats, — sade han.

Emellertid måtte sektern mera ha fruktat en kompromiss ini slädan med hustrun än han hade lust att förödmjuka, ty vid första rast bad friherrinnan honom stiga in. Nej, det ville han inte!

I stan stannade han åtta dagar. Under tiden hade han skrifvit hem ett något spanskt bref i verldsmannaton, som icke behagade gubben oaktadt han smickrat honom.

— Jag tycker du borde ha frågat om du fick komma hem först, — sa han.

Ja, det hade han rätt i. Men sonen hade aldrig tänkt sig hemmet annat än som ett hotell, der man åt och bodde gratis.

Och så var han hemma igen.

Genom en outgrundlig naivitet hade Johan låtit förmå sig att ännu någon tid gå och läsa lexorna med sina forne elever. — En qväll ville Fritz dra honom med ut på ett kafé.

— Nej, — sa Johan, — jag skall gå på lektion.

— Hvart?

— Till kunglig sekterns!

— Hva! Har du inte slutat med dem än?

— Nej, jag har lofvat fortsätta tills de få en informator.

— Hvad har du för det då?

— Hvad jag har? — Jag har haft bostad och mat!

— Ja, men hvad har du nu då, när du inte har bostad och mat?

— Hm! Det har jag inte tänkt på!

— Du är en djefla narr, som går och läser gratis med rikt folks barn! Så, nu går du med mig, och sätter aldrig din fot der mer!

Johan kämpade en strid på trottoaren.

— Jag har lofvat!

— Du ska inte lofva! Kom nu med och skrif ett återbud!

— Jag måste ta afsked!

— Det behöfs inte! Man hade lofvat dig, det ingick i vilkoren, en gratifikation till julen, men du fick ingenting; och så låter du behandla dig som en dräng. Kom nu och skrif! — Han släpades in på Andalusiskan. Amanda tog fram papper och penna, och efter vännens diktamen skref han att han i anseende till stundande examen icke vidare hade tid att ge lektioner!

Han var fri!

— Men jag skäms, — sa han.

— Hvad skäms du för?

— Jo, jag skäms för att jag varit oartig!

— Äh prat! Så — en half punsch!

10.

Karakteren och ödet.

Tiden hade ryckt upp sig och var lifaktig. Utställningen 66 var en nyhet och dessutom en yttring af realistisk skandinavism. Nationalmusei öppnande, Dietrichsons föreläsningar, Konstföreningens bildande gaf estetiken en ny fart. Valen till kamrarne 67 utgjorde en öfverraskning, som väckte hela nationen till eftertanke, ty reformen hade vändt upp och ned på samhället så grundligt, att botten kom opp.

Svaga dyningar läto märka sig nere i läroverkets högsta klass, der nu unga män intresserade sig för allmänna frågor. Sålunda stod svarta taflan en morgon fullskrifven med namn,

började med Adlersparre. Rektorn, som icke läst morgontidningen, frågade hvad denna namnlista betydde. Det var Stockholmsvalen till Andra kammaren. Han gjorde derpå en revy och utbredde sig om kammarens sammansättning, yttrande farhågor öfver den nya representationens blifvande gagn för land och rike. Man drog redan öronen åt sig; och förtjusningen var öfver.

Klassen var äfven indelad i frihandlare och protektionister, och Gripenstedts tal lästes.

Frökenreformen diskuterades ifrigt. Johan, som nyss sett tre gamla fröknar rifva hårflätorna af sig och i fin societet förbanna »tidsandan», som stal från hederligt folk hvad deras förfäder ärligt förvärfvat, tyckte att det var en god reform. Den tog icke från fröknarne något, ty de fingo behålla sin titel, men den gaf samma rätt åt alla. Det var med den titeln som med saligheten. Ingen aktade den, när den blef upplåten åt alla.

— Då ska pigorna också kallas mamseller, — skrek fröken.

— Ja, — svarade Johan, — minst!

Men den reformen låter ännu vänta på sig, af okända skäl. De skulle naturligtvis kallas fröknar, men man kunde åtminstone upphöja dem till mamseller först, för att ej ådraga dem ett oberättigadt löje.

Fritänkeriet antog dimensioner. Johan hade efter predikningen känt sig hafva ett kall, en pligt, att utbreda den nya läran och stå för den. Han började derför att uteblifva från bönen, och satt qvar i klassen under det utryckning skedde i bönrummet. Rektorn kom in och ville drifva ut honom och medbrottslingar. Johan svarade att hans religion förbjöd honom deltaga i en främmande kult. Rektorn vädjade till lagar och författningar. Johan svarade att judarne sluppo bön. Rektorn bad honom vackert för exemplets skull att närvara. Han ville icke ge dåligt exempel. Rektorn bad innerligt, gemytligt, för gammal bekantskaps skull. Johan gaf efter. Men han sjöng icke med i psalmerna och icke hans kamrater heller. Då blef rektorn ursinnig och höll ett strafftal; utpekade Johan och smädade honom. Johan svarade honom med att organisera en strejk. Han och likasinnade gingo nu regelbundet så sent till skolan, att bönen var slut när de anlände. Kommo de ändock för tidigt, sutto de i förstugan och väntade. Der på vedlåren träffade de lärare och språkade med dem om ditt och datt. Rektorn upptäckte detta. För att krossa de upproriska påfann han, att när bönen var slut och skolan församlad låta öppna tamburdörren och inkalla revolutionsmännen. Dessa defilerade nu med fräcka miner och under en skur af ovett genom

bönsalen, men utan att stanna. Slutligen togo de detta för vana, att sjelfmant stiga in och ta ovettet när de tågade genom stora bönsalen.

Rektorn fattade agg till Johan och visade tecken till att vilja kugga honom i examen. Johan satte hårdt mot hårdt och läste nätter och dar.

Teologiska lektionerna urartade nu till disputationer med läraren. Denne var prest och ateist och var road af invändningarne, men äfven han tröttnade och befalde snart att man skulle svara med läroboken.

— Hur många personer i gudomen?

— En!

— Ja, men hvad säger Norbeck?

— Han säger tre!

— Nå, så säg det, då!

I hemmet var det tyst. Johan fick vara i fred; man såg att han var förlorad, och det var för sent att gripa honom. En söndag gjorde fadern ett försök i den gamla stilen, men fick svar på tal.

— Hvarför går du aldrig i kyrkan mer? — frågade han.

— Hvad ska jag der att göra?

— En god predikan har alltid något godt med sig.

— Predika kan jag göra sjelf.

Klippt!

Läsarne läto en prest hålla förbön för Johan i Betlehemskyrkan, sedan de fått se honom i skarpskytteuniform en söndagsförmiddag.

I maj 67 aflade han studentexamen. Underliga saker kommo i dagen. Det fans karlar med skägg och glasögon, som kallade halfön Malacca för Sibirien och som trodde att östra indiska halfön var Arabien. Personer erhöllo betyg i franska, som uttalade eu som y och icke kunde konjugera hjelpverberna. Det var otroligt. Johan sjelf tyckte att han var starkare i latinet tre år förut. Historien skulle hvarenda en blifvit kuggad i, om man icke haft nys om frågorna. Det var för mycket läst och för litet lärdt. Kompendier i alla ämnen skulle ha gjort mera gagn och kunnat afsluta studentexamen i fjerde klassen. Men det var med studentexamen och är än, liksom med saligheten och frökentiteln, den skulle förlora sitt behag om den blef för alla; men nog skulle den bli behagligare för alla och mycket nyttigare.

När han om aftonen var approberad (det slutades med bön, som skulle läsas af en fritänkare, hvilken staplade på Fader vår, hvilket origtigt tillskrefs sinnesrörelse), drogs han af

kamraterna ner till Storkyrkobrinken, der de köpte honom en hvit mössa (han hade aldrig pengar). Derpå gick han ner till kontoret att glädja fadern. Denne mötte han i förstugan, på väg hem.

— Jaså, det är gjordt nu, — sa fadern.

— Ja!

— Och mössan redan?

— Den har jag tagit på kredit!

— Gå in till kassörn, så får du betala den.

Och så skildes de.

Ingen lyckönskan; intet handslag. Nå, det var den gamles isländarnatur att icke kunna yttra ömmare känslor.

Johan kom hem, då alla sutto vid aftonbordet. Han var glad och hade druckit punsch. Men hans glädje stämde ner. Alla tego. Syskonen gratulerade icke. Då blef han förstämd och teg sjelf. Gick direkt från bordet ut, till stan, till kamraterna. Och der var glädje. Barnslig, dum, öfverdrifven glädje, med för stora förhoppningar.

Om sommaren gaf han lektioner i stor skala och var hemma. Med pengarna skulle han resa till Upsala om hösten och ta graden. Presten lockade honom icke mer; det hade han lagt bakom sig, och för öfrigt stred det mot hans samvete att aflägga prested.

Denna sommar var han för första gången hos en flicka. Han kände sig snopen, som så många andra. — Jaså, det var alltsammans! — Det var kostligt att det skedde midt emot Betlehemskyrkan. Hvarför hade det emellertid icke skett förut, så hade så många års qval varit besparade, så mycken kraft innehållen. Det var emellertid rätt lugnt efteråt, och han kände sig sund, glad, som om han fylt en pligt.

Om hösten reste han upp till Upsala. Gamla Margret packade hans kappsäck, lade ner kokkärl och kuvert. Derpå tvang hon honom att låna femton kronor. Af fadern fick han ett fodral med cigarrer och uppmaning att hjelpa sig sjelf. Sjelf medförde han åttio kronor, som han förvärfvat på lektioner och med hvilka han skulle göra sin första termin.

Verlden stod honom nu öppen, och han hade ju inträdeskort på hand. Återstod bara att komma in. Bara!

Menniskans karakter är hennes öde, var denna tid ett stående och mycket godkändt talesätt. Nu, när Johan skulle ut i verlden och göra sitt öde, använde han många lediga timmar på att göra upp sitt horoskop, utgående

ifrån sin karakter. Han trodde nemligen att han hade sin karakter färdig. Samhället hedrar med namnet karakter sådana, som sökt och funnit sin ställning, tagit sin rol, utfunderat vissa grunder för sitt uppförande och slutligen handla derefter automatiskt.

En s. k. karakter är en mycket enkel mekanisk inrättning; han har bara en synpunkt på de så ytterst invecklade förhållandena i lifvet; han har beslutat sig för att för lifvet ha en och samma mening för en bestämd sak; och för att icke göra sig skyldig till karakterslöshet ändrar han aldrig mening, huru enfaldig eller orimlig den än är. En karakter måste följaktligen vara en temligen vanlig menniska och vara hvad man kallar litet dum. Karakter och automat tyckas något så när sammanfalla. Dickens' berömda karakterer äro positivdockor, och karaktererna på scenen måste vara automater. En väl tecknad karakter är liktydig med en karrikatyr. En karakter skall dessutom veta hvad han vill. Hvad vet man om hvad man vill? Man vill eller vill inte, det är allt. Söker man reflektera öfver sitt viljande, då upphör vanligen viljan. I samhället och lifvet måste man alltid betänka följderna af sin handling för sig och andra och måste derför reflektera. Den som handlar ögonblickligen är en oklok och en sjelfvisk, en naiv, en omedveten; det är sådana, som gå

fram i lifvet, ty de se ej på hvad olägenheter deras handlingar kunna ha för andra, utan se bara på handlingens fördel för dem sjelfva.

Johan undrade, med den vana han fått genom det kristliga njurransakandet att sjelfskåda sig, om han hade en karakter, passande för en man, som ville göra sin framtid.

Han erinrade att den pigan, som han slagit, derför att hon blottat hans kropp under sömnen, efter händelsen sagt: det är karakter på den pojken! — Hvad menade hon med det? — Hon hade sett honom ega handlingskraft nog att efter en skymf gå ut i parken, skära en käpp och straffa henne. Hade han gått den ordinarie vägen och sqvallrat för föräldrarne, hade hon tyckt att han var en mes. Modern deremot, som då lefde, hade dömt hans handling annorlunda: hon kallade honom hämdgirig. Der hade han redan två synpunkter på samma sak och han höll sig naturligtvis vid den, som var minst hedrande, ty det trodde han mest på. Hämd? Det var ju straff? Hade han rätt att straffa? Rätt? Hvem hade rätt? Föräldrarne hämnades ju alltid! Nej, de straffade. De hade alltså en annan rätt än han, och det fans två rätt.

Jo, han var nog hämdgirig. En pojke på Klara kyrkogård hade öppet sagt att Johans far hade stått i halsjern. Det var en skymf mot hela slägten. Som Johan var svagare än

pojken, uppbådar han sin äldre bror, som kunde slåss, och tillsammans utkräfva de blodshämden med några snöbollar. Ja, de utkräfde hämden ändå längre, ty de klådde hans yngre bror också, som var relativt oskyldig, men som såg nosig ut.

Det var nog gammal god slägthämd det der, med alla dess symptomer. Hvad skulle han ha gjort? Sqvallrat för magistern. Nej, det gjorde han aldrig. Han var alltså hämdgirig. Det var en graverande tillvitelse.

Men så började han tänka efter. Hade han hämnats på fadern för de orättvisor han tillfogat honom, eller på styfmodern? Nej! Han glömde och drog sig undan.

Hade han hämnats på lärarne i Klara genom att skicka dem stenlådor till julklapp? Nej! Var han då så sträng mot andra och var han så småaktig vid dömandet af deras handlingssätt mot honom? Nej bevars, han lät behandla sig ganska legert, var lättrogen och kunde narras till hvad som helst, bara han icke kände tryck, förtryck. Kamrater hade mot löften om byte narrat af honom hans herbarium, hans insektssamling, kemiska apparater, hans indianböcker. Hade han kräft dem, eller chikanerat dem? Nej, han skämdes, på deras vägnar, och höll till godo. Vid en termins slut hade fadern till en elev glömt betala Johan. Han skämdes att kräfva honom och först ett

halft år senare måste han på faderns uppmaning taga ut sin fordran.

Detta var ett egendomligt drag hos Johan att han identifierade sig, led på andras vägnar, blygdes. Han skulle, om han lefvat under medeltiden, ha stigmatiserat sig.

Om en bror sa en dumhet eller smaklöshet, så skämdes Johan. I kyrkan hörde han en kör af skolbarn som sjöngo grufligt falskt. Johan gömde sig i bänken och skämdes.

Han slogs med en kamrat och lyckades ge denne ett starkt slag för bröstet, men när han såg gossens ansigte förvridas af smärta, föll han i gråt och räckte honom sin hand. När någon bad honom om en sak, som han högst ogerna ville, led han på dens vägnar han icke kunde göra till viljas.

Han var feg, såg icke någon gå ohörd ifrån sig af fruktan att få se en missnöjd. Han var ännu mörkrädd, rädd för hundar, hästar, främmande menskor. Men han kunde vid behof vara modig, såsom då han revolterade i skolan och det gälde hans studentexamen, eller då han opponerade mot fadern.

En menniska utan religion är ett fä, stod det i gamla abc-boken. Nu, när man upptäckt att fäna äro de mest religiösa och att den som har vetande icke behöfver religion, så blir religionens gagnande verksamhet betydligt reducerad. Genom att oaflåtligt sätta kraften

utom sig, i Gud, hade ynglingen förlorat kraften och tron på sig sjelf. Gud hade ätit sönder hans jag. Han bad alltid och alla stunder, då han var i nöd. Han bad i skolan, när frågan kom, han bad vid spelbordet, när korten gåfvos. Religionen hade förderfvat honom, ty den hade uppfostrat honom till himlen i stället för till jorden, familjen hade förstört honom, ty den hade bildat honom för familjen i stället för till samhället, och skolan hade utvecklat honom för universitetet i stället för till lifvet.

Han var villrådig, svag. Om han skulle köpa tobak, frågade han vännen hvilken sort, och han stannade i valet mellan Hoppet och Gefle vapen, tills han slutligen tog Chandeloup. Derför föll han i händerna på vänner. Det att veta sig vara afhållen borttog fruktan för det okända, och vänskapen stärkte honom.

Nycker förföljde honom ännu. En dag, under det han var i kondition på landet, reste han in till staden för att derifrån fara ut och helsa på Fritz. När han kom till stan for han icke ut, utan blef liggande på en säng hemma hos föräldrarne, under många timmars kamp om huruvida han skulle fara eller ej. Han visste att vännen väntade honom, längtade sjelf få träffa honom, men reste ej. Dagen derpå for han tillbaka till sitt herrskap, skref ett jämrande bref till Fritz och sökte förklara sig.

Men, Fritz blef ond och förstod sig inte på nycker.

I all sin svaghet kände han stundtals en ofantlig fond af kraft, som gjorde att han trodde sig om allt. Vid tolf års ålder såg han en fransk ungdomsbok, som brodern hemfört från Paris.

— Den ska vi öfversätta och ge ut till julen, — sa han.

De öfversatte, men sedan visste de ingenting om proceduren, och boken blef liggande.

Han fick fatt i en italiensk grammatika och läste italienska.

På konditionen tog han sig för, af brist på skräddare, att ändra ett par byxor. Han sprättade upp sömmarne, sydde om dem, pressade med stora stallnyckeln. Han lagade också sina skor.

När han hörde syskonen spela qvartetter var han aldrig nöjd med utförandet. Han kände lust att springa upp och ta instrumenten från dem och låta dem höra hur det skulle vara.

När han öfvade sin sångstämma begagnade han violoncellen och tog ut på den. Bara han fått veta hvad strängarne hette.

Johan hade lärt sig tala sanning. Småljög, som alla barn, af sjelfförsvar eller mot näsvisa frågor, men hade en brutal förnöjelse att midt i en konversation, der man lirkade med sanningen, säga rent ut hvad alla tänkte. På en

bal der han teg, frågade hans dam honom om han var road af att dansa.

— Nej, inte alls.

— Nå, hvarför dansar ni då?

— Derför att jag är så illa tvungen.

Han hade stulit äpplen, som alla pojkar, och det graverade honom ej, och han gjorde inga hemligheter af det. Det var häfd på det.

I skolan hade han aldrig haft någon affär af ledsam art. En gång sista dagen på termin hade han brutit ner klädhängare och rifvit sönder gamla skrifböcker i sällskap med andra. Han kom fast, ensam. Saken var ett okynne, ett utbrott af vild glädje, och togs icke vidare tragiskt.

Nu, när han gått till doms med sig, började han samla andra menskors omdömen om sig, och nu först häpnade han öfver de skiftande domarne. Fadern tyckte han var hård; styfmodern att han var elak; bröderna att han var besynnerlig; pigorna hade lika många omdömen, som de voro talrika; den sista älskade honom och ansåg föräldrarne behandla honom illa och att han var snäll; väninnan tyckte först han var känslofull, vännen ingeniören först att han var ett älskligt barn; vännen Fritz att han var en dysterman, full af ysterheter; mostrarna att han hade godt hjerta, mormor att han hade karakter; hans älskarinna på Stallmästargården afgudade honom naturligtvis;

lärarne i skolan visste icke riktigt hvar de hade honom. Mot de morska var han morsk, mot de hyggliga hygglig. Och kamraterna? Det sade de aldrig; smicker begagnades ej, men ovett och slag när det behöfdes.

Johan undrade nu om han var en så mångsidig figur, eller om omdömena voro så mångsidiga. Var han falsk, visade han sig annorlunda mot de ena än mot de andra? Ja, och det hade styfmodern väder på. Hon sa alltid att han gjorde sig till, när hon hörde något godt om honom.

Ja, men alla gjorde sig till. Hon, styfmodern, var vänlig mot sin man, hård mot styfbarnen, mjuk mot sitt barn, stod på tå för husvärden, var högfärdig mot pigorna, neg för läsarpresten, log mot de mägtiga, grinade mot de vanmägtiga.

Det var ackomodationslagen, som Johan icke kände. Menskorna voro så; det var en anpassningsdrift, hvilande på beräkning och öfvergången till omedveten eller reflexrörelse. Som ett lamm mot sina vänner, som ett lejon mot sina fiender.

Men när var man sann? Och när var man falsk? Hvar fans jaget? Som skulle vara karakteren? Det fans icke på ena eller andra stället; det var med på båda. Jaget är icke något ett sjelft; det är en mångfald af reflexer,

ett komplex af drifter, begär, somliga undertryckta då, andra lössläppta då!

Ynglingens komplex var, genom många korsningar i blodet, stridiga element i familjelifvet, rika erfarenheter ur böcker och brokiga upplefvanden i lifvet, ett ganska rikt material, men oordnadt. Han sökte ännu sin rol, efter som han icke funnit sin ställning, och derför fortfor han att vara karakterslös.

Han hade ännu icke kunnat besluta sig för hvilka drifter som skulle undertryckas och hur mycket som af jaget skulle och måste offras för samhället, i hvilket han nu gjorde sig i ordning att inträda.

Hade han kunnat se sig sjelf nu, hade han funnit att de flesta ord han talade voro ur böckerna och kamraterna; hans gester från lärare och vänner; hans miner från slägtingar, hans lynne från mor och amma, hans böjelse från far, farfar kanske. Hans ansigte bar icke några drag af mor eller far. Som han icke sett morfar eller farmor kunde han icke döma om likhet dervidlag. Hvad hade han då af sig sjelf och i sig sjelf? Ingenting. Men der funnos två grunddrag i hans själskomplex, som blefvo bestämmande för hans lif och hans öde.

Tviflet! Han tog icke emot tankarne fullständigt kritiklöst, utan utvecklade dem, kombinerade dem. Derför kunde han icke bli

automat, och icke inregistreras i det ordnade samhället.

Känslighet för tryck! Derför sökte han dels minska det genom att höja sig i nivå, dels anlägga kritik på det högre, för att få se att det icke var så högt och alltså icke så eftersträfvansvärdt.

Och sådan gick han ut i lifvet! För att utveckla sig, och lika fullt alltid förbli sådan han var.

Innehåll:

JR

